

Hvordan skal vi dele forskningsdata?

Utredning og anbefalinger om lisensiering og tilgjengeliggjøring

Innholdsfortegnelse

Forord	4
Sammendrag	5
Innledning	6
Bakgrunn.....	6
Utvalgets mandat.....	7
Andre bidragsyttere.....	8
Prosess	8
Sammensetning av utvalget	8
Om rapportens avgrensning og oppbygging	9

Del 1 Egenskaper ved forskningsdata 10

1. Hva ligger i begrepet forskningsdata?	11
1.1 Definisjon av forskningsdata	11
1.2 Rådata vs. bearbejdede data	12
1.3 Kildedata vs. data generert underveis i forskningsprosessen	12
1.4 Kvalitative vs. kvantitative data	12
1.5 Persondata vs. data om verden for øvrig	12
1.6 Stordata vs. "den lange halen av forskningsdata"	13
2. Åpne data og FAIR data	13
2.1 Åpne data	13
2.2 FAIR data	14
3. Forskningsdataenes livssyklus	14
4. Tilgjengeliggjøring og publisering av data	15
5. Forskningsdata som er kvalifisert for deling og gjenbruk	15

Del 2 Juridisk rammeverk og bruk av lisenser og frigivelseserklæringer på forskningsdata 16

6. Juridisk rammeverk for deling av forskningsdata	17
6.1 Forholdet mellom europeisk og nasjonalt lovverk	17
6.2 Åpne data-direktivet	18
6.3 Nasjonalt lovverk	20
6.4 Begrensninger på deling av data	25
6.5 Om eierskap til forskningsdata – kan data eies?	26
6.6 Utvalgets vurdering av det juridiske rammeverket	27
7. Om lisenser og frigivelseserklæringer for deling og gjenbruk av forskningsdata	28
7.1 Om lisenser og deres funksjon	28
7.2 Om forutsetninger og vurderinger for deling og gjenbruk av forskningsdata	28
7.3 Om vilkår og tillatelser i lisenser og Public Domain frigivelseserklæringer	30
8. Konsekvenser av lisensvalg	33
8.1 Mer lukket enn nødvendig	33
8.2 Navngivelsesstabling	34
8.3 Åpen deling = ansvarsfraskrivelse?	35
8.4 Hinder for kommersialisering	36

9. Premisser for tilgjengeliggjøring av forskningsdata	37
9.1 Tydelig ansvarsfordeling mellom den enkelte forsker og institusjon	37
9.2 Juridisk kompetent forskningsstøttesystem	37
9.3 Avklaring av rettigheter til, og delingsbegrensninger for, forskningsdata	37
10. Utvalgets oppsummering av bruk av lisenser på forskningsdata	37
11. Utvalgets anbefalinger	38
11.1 Utvalgets anbefalinger om juridisk rammeverk for deling av forskningsdata	38
11.2 Utvalgets anbefalinger om bruk av lisenser – "Lisensvettreglene"	38
 Del 3 Ikke-juridiske barrierer for deling og gjenbruk av forskningsdata	 41
12. Koordinert innsats for mer deling og gjenbruk av forskningsdata	42
12.1 Behov for harmonisering av datapolitikken ("policy alignment")	42
12.2 Internasjonal orientering	42
13. Insentivmekanismer for mer deling og gjenbruk av data	43
14. Investering i FAIR forskningsdata	43
14.1 Investering i infrastruktur for FAIR data	44
14.2 Investering i kompetanse om FAIR data	44
14.3 Prioriterte data for FAIR deling	44
15. Verdiskaping og innovasjon basert på forskningsdata	45
16. Utvalgets anbefalinger	46
 Vedlegg 1	 50
Vedlegg 2	62

Forord

Samfunnet er i en digital omstilling og data blir en stadig større del av både forskningssamfunnet, næringslivet og offentlig forvaltning. Økt deling av forskningsresultater vil kunne ha en rekke positive effekter, som raskere kunnskapsutvikling og mer effektiv forskning, bedre kvalitetssikring og økt tillitt til forskning generelt. Samtidig er deling av data fra offentlig finansiert forskning forventet å gi bedre utnyttelse av forskningsresultater i samfunnet.

Hvilke juridiske forhold gjelder for deling av forskningsdata fra offentlig finansiert forskning, og hvordan kan vi få til mer deling og gjenbruk av forskningsdata?

Vårt utvalg har jobbet med disse problemstillingene i litt over et år, både gjennom interne møter, offentlig debatt og to innspillsrunder. Denne rapporten inneholder utvalgets utredning og anbefalinger om nasjonale retningslinjer for lisensiering og tilgjengeliggjøring av forskningsdata.

Deling av offentlige finansierte forskningsdata kan begrenses av en rekke juridiske faktorer som personvern, beskyttelse av sensitiv informasjon og forhold knyttet til kommersialisering. Da blir riktig og hensiktsmessig bruk av lisenser viktig for å oppnå så mye deling som mulig innenfor disse rammene. Samtidig er utvalgets oppfatning at det ofte er andre faktorer, slik som insentiver i forskningssystemet, tekniske forhold og utilstrekkelig kompetanse i forskningsmiljøene som i realiteten er de største hindringene for datadeling. Vi håper at utredningen og anbefalingene i denne rapporten kan være et nyttig kunnskapsgrunnlag og verktøy for framtidig arbeid med juridiske og praktiske forhold rundt datadeling. Og at vi med dette kan bidra til mer deling og gjenbruk av forskningsdata på en forsvarlig måte, som samtidig ivaretar hensynene til forskningsetikk, personvern og andre problemstillinger som beskrives i rapporten.

Mer deling av forskningsdata i kombinasjon med økende grad av teknologiske muligheter vil forhåpentligvis gi en rekke positive effekter i samfunnet i tiden framover. Samtidig går vi inn i en framtid der utviklingen går svært raskt, og det kan gi uforutsette effekter også langt utover de forskningsetiske problemstillingene og andre samfunnsutfordringene som utvalget peker på i denne rapporten. Vi vil derfor oppfordre til jevnlig evalueringer og justeringer av retningslinjene for datadeling framover i tråd med at vi som samfunn lærer mer om effektene av datadeling fra offentlig finansiert forskning.

Utvalget har bestått av representanter fra næringsliv og presse i tillegg til representanter som har dekket bredden av forskningsinstitusjoner og fagdisipliner. En spesiell takk også til de eksterne ressurspersonene som har gitt oss innspill underveis, og blant annet utformet vedleggene som ligger ved denne rapporten.

Forskningsrådets sekretariat, ved Siri Lader Bruhn og Nenitha Dagslott, har gjort en fremragende jobb i et arbeid som både har vært preget av kort tidshorisont for et omfattende mandat og som i sin helhet har blitt gjennomført under Covid-19-pandemien. Utvalget vil med dette takke for et svært engasjerende oppdrag, og for et stort antall verdifulle innspill fra en bred forskningssektor, offentlig sektor og næringslivet. Jeg vil personlig takke medlemmene av utvalget for svært godt, effektivt og lærerikt arbeid, og jeg håper og tror våre diskusjoner og anbefalinger kan være til nytte i samfunnets videre arbeid med deling av forskningsdata.

Anbefalingene er i rapporten enstemmige.

Utvalgsleder
Jan Magnus Aronsen

Sammendrag

Data som er generert gjennom offentlig finansiert forskning, bør prinsipielt anses som et offentlig gode og deles med andre forskere, næringsliv og samfunnet for øvrig. Dette vil kunne styrke kvaliteten og tilliten til forskningen ved at resultater kan valideres og etterprøves på en bedre måte. Det vil også bidra til raskere kunnskapsutvikling, samt verdiskaping og innovasjon i næringsliv og offentlig sektor. Forskning og innovasjon blir i stadig større grad drevet framover av tilgangen til nye og store datamengder. Effektive strukturer for åpenhet og deling av forskningsdata er nødvendig for å sikre både datakvalitet, effektiv utnyttelse av ressursene i forskningsmiljøene og økt bruk av forskningsfunn i samfunnet. Mye forskningsdata deles og gjenbrukes allerede, men det er fortsatt slik at store deler av dataene som produseres gjennom offentlig finansiert forskning ikke blir delt og gjenbrukt i den grad som er ønskelig. Samtidig kan det være uklart hvilke lovverk som regulerer deling og gjenbruk av offentlig finansiert forskning, og hvordan lisensiering av slike data kan og bør gjøres. Hvem som har rettigheter til, råderett og ansvar for dataene er sentrale spørsmål i denne sammenheng.

Utvalgets mandat har vært å utrede rettighets- og lisensspørsmål i forbindelse med deling av forskningsdata ved å gjennomgå relevant lovverk, beskrive ulike typer lisenser og vurdere konsekvenser av forskjellige lisensvalg – både for forskeren, institusjonene og samfunnet. Utvalget har også blitt bedt om å diskutere hvilke forutsetninger som må være på plass for å nå målene om mer deling og gjenbruk av forskningsdata.

Medlemmene i utvalget representerer bredden av fagområder i forskningssektoren, deriblant jurister innenfor immaterialrett og personvernrett. Medlemmene representerer både UH-sektoren og instituttsektoren, og representerer alle landsdeler. I tillegg er næringslivs- og samfunnsperspektivet representert i utvalget. Arbeidet til utvalget har foregått i perioden juni 2020 til oktober 2021 og har resultert i et grunnlagsnotat som ble publisert i november 2020 og denne rapporten. Underveis i prosessen har det blitt gjennomført to innspillrunder, og det har vært gjennomført en rekke møter og seminarer med ulike interessenter og aktører. Denne rapporten er utvalgets sluttleveranse og inneholder både en utredning av juridiske spørsmål knyttet til eierskap og deling og gjenbruk av data, og anbefalinger til henholdsvis regjering/departementer, forskningsfinansiører og virkemiddelapparatet og til institusjonene. Utvalget håper denne gjennomgangen kan være et nyttig kunnskapsgrunnlag i videre arbeid med datadeling og rettigheter knyttet til dette.

Hovedresultatene fra utvalgets utredning kan oppsummeres med følgende punkter:

- Forskningsdata må i all hovedsak regnes som offentlig informasjon på linje med data fra annen offentlig virksomhet.
- Det er stor bredde i hva som kan defineres som forskningsdata, og det er stor forskjell mellom ulike fagområder, både når det

gjelder mengde data som genereres og hvor delbare dataene er. Dette må tas hensyn til i videre politikktutforming på feltet, og det er viktig at fagmiljøene selv melder seg på i diskusjonene og tar eierskap til tematikken.

- Det er mange lover og forskrifter som omhandler rettigheter, krav, plikter og vern knyttet til forskningsdata. Samlet sett legger disse i utgangspunktet til rette for og krever deling av forskningsdata fra offentlig finansiert forskning.
- Fordi det juridiske rammeverket er omfattende og til dels fragmentarisk, krever det høy grad av kompetanse for å fortolke det og finne gode løsninger når data skal deles med andre.
- Bruk av lisenser med så få tilgangs- og formålsbegrensninger som mulig, er et godt verktøy for å oppnå mer deling og gjenbruk av forskningsdata.
- I de tilfeller hvor regelverket beskytter datasubjektet eller andre hensyn som forhindrer åpen deling av forskningsdata, er det viktig å finne gode, fagspesifikke løsninger på hvordan data likevel kan deles FAIR.
- Det finnes ingen optimal lisens som inneholder alle relevante vilkår for forskningsdata. Utvalget foreslår derfor at det bør vurderes om en ny lisens bør utvikles og at Norge eventuelt initierer en prosess for en slik utvikling.
- Det er mange andre faktorer utover det juridiske som påvirker forskeres muligheter og vilje til å dele forskningsdata, som tilgjengelig infrastruktur, ressurser og kompetanse.
- Offentlige forskningsinstitusjoner bør ha et overordnet ansvar for at forskningsdata som er produsert av ansatte blir delt og utstyrt med hensiktsmessige lisenser eller frigivelseserklæringer. I lys av dette bør institusjonene utvikle langtidsstrategier i tråd med nasjonale og internasjonale krav som beskriver hvordan de skal sikre datadeling i gjenbrukbar form, inkludert infrastruktur og kompetanse ved institusjonen.
- Dagens insentivsystem bør gjennomgås og justeres for å merittere deling av forskningsdata på en bedre måte.
- Det er uklart hva som regnes som offentlig finansiert forskning, for eksempel der forskningsprosjekter er et samspill mellom offentlige institusjoner og næringsliv. Utvalget anbefaler at disse problemstillingene går gjennom i egne utredninger.

Utvalget gir i sine anbefalinger forslag til tiltak som kan gi bedre forutsetninger for mer deling og gjenbruk av forskningsdata, både når det gjelder jus og bruk av lisenser, men også når det gjelder ikke-juridiske barrierer. Utvalget har også laget et sett med overordnede retningslinjer for bruk av lisenser på forskningsdata – "Lisensvettreglene".

Utvalgets arbeid har avdekket en del spørsmål og problemstillinger som det ikke har vært mulig å besvare eller diskutere i dybden innenfor rammene for utvalgsarbeidet. Det har likevel vært ønskelig for utvalget å løfte disse, slik at en samlet forskningssektor forhåpentligvis kan jobbe videre med temaene og finne gode svar og løsninger i tiden som kommer.

Innledning

Bakgrunn

Åpenhet og kunnskapsdeling står i sentrum for forskning og innovasjon i store deler av verden. Samtidig står samfunnet overfor store utfordringer som må løses for å sikre global bærekraftig utvikling og et kunnskapsbasert næringsliv. Den teknologiske utviklingen de siste tiårene har ført til store endringer i hvordan forskning utføres, hvordan resultatene deles, og hvordan de kan brukes på nye måter. Forskning og innovasjon blir i stadig større grad drevet framover av tilgangen til nye og store datamengder. Effektive strukturer for åpenhet og deling av forskningsdata er nødvendig for å sikre både datakvalitet, effektiv utnyttelse av ressursene i forskningsmiljøene og økt bruk av forskningsfunn i samfunnet.

Internasjonalt er ønsket om mer åpenhet i forskning – og ikke minst åpen deling av data – ikke nytt, men vi opplever at det vektlegges i større grad enn tidligere. Den pågående koronapandemien har forsterket dette. [OECD](#) arbeider med medlemsland og ikke-medlemmer for å fremme åpen forskning og åpen innovasjon og har i 2021 oppdatert sine anbefalinger om åpen deling av data og digitale objekter som framkommer fra offentlig finansiert forskning. Fra [UNESCO](#) varsles det om oppdaterte anbefalinger om åpen forskning. Målet er å definere delte verdier og prinsipper for åpen forskning og identifisere tiltak som det forventes at de 193 medlemslandene stiller seg bak. Anbefalingene vil bygge på UNESCOs strategi for åpen tilgang til vitenskapelig informasjon og forskning og deres nye anbefalinger om åpne undervisningsressurser. Europakommisjonen tar også sterkere grep om åpenhet i forskning. I Horisont Europa vil åpen forskning utgjøre regelen framfor unntaket. Søknader vil bli vurdert på åpen vitenskapelig praksis både under kriteriene “excellence” og “implementation” (unntatt ERC og EIT). Det stilles dessuten tydeligere krav til at data tilgjengeliggjøres i tråd med FAIR-prinsippene. Et sentralt grep fra EU for å bedre tilrettelegge for åpen deling av data er etableringen av [European Open Science Cloud](#) (EOSC). Denne felles infrastrukturen skal samle institusjonelle, nasjonale og europeiske interessenter, initiativer og datainfrastrukturer for å utvikle et inkluderende økosystem for åpen vitenskap i Europa. I norsk sammenheng er åpen forskning signalisert som en tydelig ambisjon gjennom blant annet Forskningsrådets hovedstrategi og policy for åpen forskning. Åpen forskning antas også å få en sentral plass i neste utgave av langtidsplan for forskning og høyere utdanning.

Norge har store ambisjoner om å ta en sterk og ledende rolle i dataøkonomien for å realisere verdiene som ligger i data, og gjennom dette skape flere arbeidsplasser i framtiden. Dette er tydelig signalisert gjennom Meld. St. 22 (2020–2021) [Data som ressurs – Datadrevet økonomi og innovasjon](#) og strategidokumentet [Nasjonal strategi for kunstig intelligens](#)

(2020). For universitets- og høyskolesektoren (UH-sektoren) er det i tillegg lagt inn en rekke høye forventninger til institusjonene og tjenesteapparatet gjennom [ny digitaliseringsstrategi og styringsmeldingen for statlige universiteter og høyskoler](#). For å innfri ambisjonene er det essensielt med et godt rammeverk for effektiv deling av og gjenbruk av data i tillegg til god praksis og kultur for slik aktivitet. For å oppnå mer effektiv og sømløs tilgang til data må det avklares hvem som kan råde over dataene, om dataene er underlagt eksklusive rettigheter, hvem som kan bruke dem, og eventuelt på hvilke vilkår. Riktig hensiktsmessig bruk av datalicenser og andre avtaler for gjenbruk vil være et viktig virkemiddel for å oppnå målene om mer deling og gjenbruk av forskningsdata.

Data som er generert gjennom offentlig finansiert forskning, bør prinsipielt anses som et offentlig gode og deles på lik linje med andre offentlige data i tråd med nasjonale og internasjonale føringer. Resultatene fra slik forskning er et fellesgode som har verdi både for vitenskapen og for samfunnet. Bedre tilgang til forskningsdata vil kunne styrke kvaliteten og tilliten til forskningen ved at resultater kan valideres og etterprøves på en bedre måte. Forskningssystemet har tradisjonelt delt kunnskap i form av publisering av vitenskapelige artikler, mens data som artiklene er basert på, i mindre grad er blitt offentliggjort. Innenfor noen forskningsfelt kan mange forskningsfunn ikke reproduseres (og eventuelt tilbakevises) på grunn lav kvalitet på dataene eller manglende tilgang på disse. Samtidig er det en utfordring at mye forskningsdata samles inn og utarbeides uten å bli brukt, eller de kunne blitt brukt videre i forskning eller på andre måter i samfunnet. Mer systematisk deling av disse dataene vil gjøre at offentligheten og andre forskere kan etterprøve kvaliteten og holdbarheten i dataene som forskningen og publikasjonene er bygget på.

Deling av data bidrar også til økt verdiskaping ved at både andre forskere og samfunnet for øvrig kan utnytte dataene på nye måter og i kombinasjon med andre datasett. Gode infrastrukturer for datadeling vil kunne legge til rette for langt mer effektive oppsummeringer og metastudier av det samlede kunnskapsgrunnlaget om ulike felt. Det er også mulig å øke samfunnets utnyttelse av forskningsdata til innovasjon og kommersialisering. Da vil det også være viktig med en harmonisering av politikk på tvers av sektorer og en koordinering av ulike finansieringsordninger og andre virkemidler. Mer deling av forskningsdata vil fremme utvidet tverrfaglig forskning og nyskaping i samfunns- og næringsutvikling. Samtidig vil det bidra til en mer nyansert offentlig debatt og bedre demokratiske prosesser ved at befolkningen får økt innsikt i grunnlaget for forskningen.

Forskningssektoren står overfor mange av de samme utfordringene som andre sektorer når det gjelder deling av data.

Etablerte standardformater, gode datainfrastrukturer, bærekraftige finansieringsmodeller samt kompetanseheving og insentiver på individ- og institusjonsnivå er avgjørende for å oppnå mer deling og gjenbruk av data. Det kan imidlertid være noen ekstra utfordringer knyttet til deling av forskningsdata, både på grunn av usikkerhet rundt de rettslige rammene for deling av data og manglende delingsinsentiver i forsknings-systemet. Innenfor enkelte fagområder, for eksempel humaniora og samfunnsvitenskap, kan i tillegg metodiske aspekter ved datainnsamlingen gjøre det vanskelig å skille "rene" data ut fra selve forskningsaktiviteten.

Lisenser brukes i økende grad for å sikre kreditering og regulere gjenbruk. Hensiktsmessig bruk av lisenser kan være et viktig virkemiddel for å oppnå mer deling og gjenbruk av forskningsdata. Bruken av lisenser er ikke konsistent, og det mangler gode retningslinjer for norske forskere. Til en viss grad brukes også lisenser med begrensninger for gjenbruk av dataene, og det er lite kunnskap om konsekvensene av slike bruksbegrensninger for den videre bruken av dataene i samfunnet. Det er behov for mer kunnskap og et bevisst forhold til bruk av ulike lisenser i forskningsmiljøene for at forskningsdata i større grad skal bli et verdifullt bidrag til verdiskapingen i samfunnet.

Lisenser har blitt mye diskutert i forbindelse med krav om åpen publisering av artikler, både i Norge og internasjonalt. UNITS rapport fra desember 2019, [Rettighets- og lisensspørsmål ved åpen publisering](#), av førsteamanuensis ved UiB Torger Kielland, behandler særlig Creative Commons-lisenser og håndtering av opphavsrettslig vernede publikasjoner ved forskningsinstitusjonene. Kiellands rapport behandler ikke forskningsdata, og innspill fra forskningssektoren pekte på et behov for videre utredningsarbeid om rettighetshåndtering og lisensiering også når det gjelder forskningsdata.

Som en oppfølging av dette satte Forskningsrådet, på vegne av Kunnskapsdepartementet, ned dette utvalget som skulle utrede rettighets- og lisensspørsmål i forbindelse med deling av datasett i forskningen. Denne rapporten er den endelige leveransen fra utvalget. Her gis en systematisk gjennomgang av relevant lovverk som regulerer deling og gjenbruk av data, hvilke typer data som genereres gjennom forskning, hvilke delingsrestriksjoner de ulike datatypene eventuelt er underlagt, og hvilke lisenser som kan brukes for ulike datatyper uten at delingsrestriksjonene kompromitteres. Det er viktig for utvalget å understreke at rapporten ikke gir noen endelige svar på de mange utfordringene vi står overfor på dette feltet, men den gir et oversiktsbilde og noen klare anbefalinger til alle deler av sektoren om hva som kan gjøres for å oppnå mer deling og gjenbruk av forskningsdata.

Utvalgets mandat

[Nasjonal strategi for tilgjengeliggjøring og deling av forskningsdata \(2017\)](#) slår fast at forskningsdata skal være så åpne som mulig, men så lukkede som nødvendig. Det er en målsetting at resultatene fra offentlig finansiert forskning skal bidra til verdiskaping og komme allmennheten til gode. Økt etterprøvbarhet, bedre kvalitetssikring og mindre duplisert datafangst er også viktige motiver for mer tilgjengeliggjøring av forskningsdata. Hensiktsmessig og konsistent bruk av lisenser, som understøtter enklere deling på tvers av fagfelt og sektorer, og som er i samsvar med internasjonale anbefalinger og praksis, vil være av stor betydning.

Utvalgets mandat har vært å utrede rettighets- og lisensspørsmål i forbindelse med deling av datasett i forskningen ved å gjennomgå relevant lovverk, beskrive ulike typer lisenser og vurdere konsekvenser av forskjellige lisensvalg – både for forskeren, institusjonene og samfunnet. Utvalget har også blitt bedt om å diskutere hvilke forutsetninger som må være på plass for å nå målene om mer deling og gjenbruk av forskningsdata.

Oppdraget har vært todelt, med to leveranser som resultat.

1. I fase 1 ga utvalget sine anbefalinger om hvilke prinsipielle diskusjoner som burde tas, hvilke strukturelle endringer som burde vurderes, og eventuelt hvilke lovverk som burde gjennomgås på nytt for at Norge skal oppnå mer deling og gjenbruk av forskningsdata. Utvalget ble bedt om å se sitt arbeid i sammenheng med andre pågående initiativer som er iverksatt for å bygge kunnskap om data og datahåndtering i ulike samfunnssektorer. Første leveranse ble materialisert i et notat fra utvalget til Kunnskapsdepartementet (høst 2020), som dannet grunnlag for neste fase i utvalsarbeidet.
2. I fase 2 har utvalget invitert til en åpen prosess med ulike møteplasser, diskusjonsarenaer og innspillmuligheter, slik at alle relevante interessenter har fått muligheten til å presentere sine synspunkter. Den endelige leveransen fra utvalget skal bli en oppsummerende rapport fra arbeidet og et sett nasjonale anbefalinger om bruk av lisenser på forskningsdata (sommer 2021).

Sammensetning av utvalget

Utvalget representerer bredden av fagområder i forskningssektoren, deriblant to jurister innenfor immaterialrett og personvernrett. Medlemmene representerer både UH-sektoren og instituttsektoren, og skal også representere alle landsdeler. I tillegg er næringslivs- og samfunnsperspektivet representert i utvalget. Utvalget består av følgende medlemmer:

Rolle	Navn	Stilling	Arbeidsgiver, geografisk område
Leder	Manus Aronsen, utvalgsleder	Førsteamanuensis	UiO, Institutt for medisinske basalfag/Oslo universitetssykehus
Medlem	Koenraad De Smedt	Professor	UiB, Institutt for lingvistiske, litterære og estetiske studier
Medlem	Ingrid Heggland	Førstebibliotekar	NTNU, Bibliotekseksjon for samlinger og digitale tjenester
Medlem	Liv Dingsør	Daglig leder	DigitalNorway
Medlem	Stein Tronstad	Seksjonsleder	Norsk polarinstitutt
Medlem	Ole Petter Pedersen	Redaktør	Teknisk Ukeblad
Medlem	Inger Berg Ørstavik	Professor	UiO, Institutt for privatrett
Medlem	Tobias Mahler	Professor	UiO, Institutt for privatrett
Observatør	Nina Karlstrøm	Seksjonsleder	UNIT
Observatør	Katrine Weisteen Bjerde	Fagdirektør	UNIT
Sekretariatsleder	Siri Lader Bruhn	Spesialrådgiver	Norges forskningsråd
Sekretariat	Nenitha Dagslott	Rådgiver	Norges forskningsråd
Sekretariat	Jon Ø. Flæten (til feb. 2021)	Spesialrådgiver	Norges forskningsråd

Andre bidragsytere

I gjennomgangen av det juridiske rammeverket for deling og gjenbruk av forskningsdata har utvalget fått god hjelp fra eksperter på norsk og europeisk regelverk på området. Stipendiat Kristina Stenvik ved Institutt for privatrett (UiO) har foretatt en gjennomgang av norsk regelverk og systematisert dette. Denne gjennomgangen har gitt grunnlag for utvalgets diskusjoner om lovverket som regulerer deling og gjenbruk av forskningsdata i Norge. Gjennomgangen kan leses i sin helhet i vedlegg 1 til denne rapporten.

Heather Broomfield, seniorrådgiver i Digitaliseringsdirektoratet og stipendiat ved institutt for offentlig rett (UiO) og Espen Dennis Kristoffersen, utredningsleder i Kommunal- og moderniseringsdepartementet har bidratt med en gjennomgang av relevant europeisk regelverk som påvirker og regulerer deling av forskningsdata i Norge. Denne gjennomgangen ligger ved rapporten i vedlegg 2.

Utvalget takker for disse bidragene, som har gitt et godt utgangspunkt for diskusjoner og grunnlag for flere av anbefalingene som utvalget gir i denne rapporten.

Prosess

Utvalget startet sitt arbeid i juni 2020. Det har i alt vært avholdt ti utvalgsmøter, og de har blitt gjennomført jevnlig i løpet av perioden. I oktober 2020 overleverte utvalget notatet [Forskningsdata i et datadrevet samfunn](#) som et resultat av utvalgsarbeidets første fase. Utvalget inviterte til en åpen innspillrunde etter notatets publisering. Utvalget fikk 37 skriftlige innspill som ble tatt med i det videre arbeidet i andre fase. I løpet av første halvår 2021 har utvalget i tillegg hatt en rekke møter med relevante aktører, blant andre departementenes forskningsutvalg, UHR Forskning, den norske RDA-noden, Abelas dataforum, Forskerforbundets opphavsrettsutvalg og ledelsen ved enkelte universiteter. Utvalgslederen og flere utvalgsmedlemmer har også holdt innlegg på seminarer og konferanser underveis i perioden. I mars 2021 gjennomførte utvalget en åpen innspillkonferanse med muntlige innspill og paneldiskusjoner.

I juni 2021 ble et utkast til rapport publisert. Utvalget inviterte på nytt til en åpen innspillrunde med frist 1. september. I denne runden fikk vi 15 skriftlige innspill. Innspillene er behandlet og innarbeidet i denne endelige rapporten fra utvalget.

Det har vært viktig for utvalget at prosessen fram til endelig rapport skulle være så åpen og involverende som mulig. Oppdraget til utvalget omfatter komplekse spørsmål og problemstillinger som berører alle deler av forskningssektoren, men også andre sektorer og aktører. Den åpne prosessen har ført til mange interessante og gode diskusjoner, og kontakt og dialog på tvers miljøer har blitt etablert. Utvalget takker for alle bidrag og ser fram til videre samarbeid for å nå målet om en mer åpen forskningssektor.

Om rapportens avgrensning og oppbygging

Utvalgets arbeid har fått mye oppmerksomhet og skapt engasjement. Dette tyder på at tematikken er aktuell for mange. Det viser også at det er stort behov for å finne gode løsninger for at forskningssektoren skal kunne etterfølge politiske krav, og for at forskere og andre skal få tilgang til gode og verdifulle datasett. Utvalgets mandat er i utgangspunktet tydelig avgrenset til å gjelde forskningsdata og medfølgende rettighets- og lisensspørsmål, men det er viktig å poengtere at en rekke pågående prosesser og initiativer omhandler deling av data generelt, og det er viktig å se dette arbeidet i sammenheng med disse. Denne rapporten må derfor sees på som ett av flere bidrag for å oppnå mer deling og gjenbruk av offentlig finansierte data i et større perspektiv, men med spesiell vekt på data som produseres gjennom forskningsaktivitet.

Gjennom innspillsrundene har det kommet tydelig fram at temaer knyttet til deling og gjenbruk av forskningsdata opptar mange i forskningssektoren, og det har kommet en rekke gode innspill til hva som bør omtales i denne rapporten. Utvalget opplever at det er et stort behov for mange typer avklaringer, og at mange og viktige problemstillinger bør løses. Utvalget omtaler problemstillingene underveis, men har ikke tatt mål av seg å gi svar eller konklusjoner i denne rapporten. Dette er spørsmål som det vil kreve en felles og langsiktig innsats fra mange aktører for å finne gode svar på.

Rapporten bygger til dels videre på utvalgets notat fra oktober 2020, men tar også opp diskusjoner som har foregått innad i utvalget og den omfattende og verdifulle dialogen utvalget har hatt med ulike aktører i løpet av utvalgsperioden. I tillegg inneholder rapporten en grundig gjennomgang av det juridiske rammeverket for deling og gjenbruk av forskningsdata.

Utvalget har fått flere innspill med ønsker om å gjøre rede for lisensiering av forskningsrelaterte resultater eller produkter, som ikke er data som sådan. Dette kan være kildekode og programvare, modeller, metodeprotokoller m.m. Disse er også en viktig del av åpen og reproducerbar forskning. Det kan tenkes at flere lovverk er relevante i denne sammenheng, slik som patentloven og åndsverkloven, og det fins et stort spekter og antall av lisenser som er aktuelle for kildekoder og programvare

utover det som er aktuelt å bruke på forskningsdata. Begrep og terminologi knyttet til kildekode og programvare kan også være litt annerledes enn det man bruker for forskningsdata. Utvalget mener derfor at dette er et tema som krever en egen, grundig gjennomgang. På grunn av begrensning i tid og omfang så har vi valgt å avgrense rapporten til forskningsdata. Tematikken adresseres allikevel kort i delkapittel [7.3.6](#).

Et annet spørsmål som har blitt stilt utvalget underveis er knyttet til det underliggende premisset for mandatet om at det er offentlig finansiert forskning utredningen og anbefalingene skal omhandle. Det er rett og slett ikke helt klart hva som ligger i dette. Man kan hevde at forskning er offentlig finansiert fra første offentlige krone er investert, mens det også kan argumenteres for at dette vil være en urimelig tolkning. Vi kommer delvis inn på dette i kapittel 6.2 Åpne data-direktivet, men utvalget har valgt å ikke gi noen egen fortolkning av hva som ligger i begrepet offentlig finansiert. Dette må defineres fra annet hold. Anbefalingene bygger likevel på premisset om offentlig finansiering av forskning, til tross for at det pr. nå ikke ligger noen tydelig definisjon til grunn.

Rapporten består av tre deler. Den første delen gjør rede for hva utvalget har lagt i begrepet forskningsdata, hva som i noen tilfeller kan skille denne typen data fra andre typer data, forskningsdatas livssyklus og betydningsforskjellen mellom åpne data og FAIR data. Denne delen viser at begrepet forskningsdata rommer mye, og utvalget har forsøkt å skille mellom forskningsdata som "kvalifiserer" for deling og forskningsdata som ikke gjør det. Dette er en viktig differensiering, som har betydning for hvilke forventninger og krav som skal stilles til deling i ulike tilfeller. I del to gjennomgås det juridiske rammeverket som er relevant ved deling og gjenbruk av forskningsdata, og utvalgets vurdering av behov for avklaringer og eventuelle endringer. I denne delen blir også ulike typer lisenser og deres funksjon gjennomgått, samt hvilke konsekvenser ulike lisensvalg vil ha for gjenbruk av forskningsdata. Denne delen avsluttes med utvalgets anbefalinger knyttet til lovverket og utvalgets overordnede anbefalinger om bruk av lisenser (Lisensvettreglene). I siste del presenteres de viktigste faktorene som utvalget mener påvirker forskeres og institusjoners mulighet og vilje til å dele forskningsdata. Til slutt gir utvalget sine anbefalinger til henholdsvis *regjeringen og departementene, finansørerne og virkemiddelapparatet og forskningsinstitusjonene*. Utvalget mener tiltakene som anbefales, vil kunne bidra til at norske forskningsdata vil bli mer delt og gjenbrukt i framtiden.

Del 1

Egenskaper ved forskningsdata

Store deler av politikkutforming og løsningene som utvikles for å stimulere til mer deling av offentlige data generelt, vil også være relevant for deling av forskningsdata. For å utnytte forskningsdataenes potensial bør imidlertid noen særskilte egenskaper og trekk tas i betraktning når det skal avgjøres hvilke retningslinjer som skal gjelde. I denne delen av rapporten beskriver vi ulike varianter av forskningsdata som vil kunne kreve ulike vurdering og hensyn knyttet til deling og gjenbruk. Vi gir videre en gjennomgang av forskningsdataenes livssyklus og beskriver hvordan ulike stadier i syklusen kan stille ulike krav til slike vurderinger. Til slutt angir vi hvilke typer data denne rapporten i hovedsak vil omhandle.

1. HVA LIGGER I BEGREPET FORSKNINGSDATA?

Begrepet forskningsdata forstås ulikt innenfor forskjellige fagdisipliner og forskningsmiljøer. Det har ingen entydig definisjon, og begrepet brukes om forskjellige typer data og datarelaterte objekter. Dette kan gjøre det utfordrende å snakke om forskningsdata på tvers av fag- og sektorområder og ikke minst finne gode felles løsninger for håndtering av forskningsdata. I dette kapitlet presenterer vi noen definisjoner som vi mener er ryddige og gode. Vi gir også en oversikt og ulike egenskaper og kvaliteter ved forskningsdata som kan ha innvirkning på hvordan man skal forholde seg til regelverk og retningslinjer. I [kapittel 5](#) har vi forsøkt å gi en beskrivelse av forskningsdata som er "kvalifisert" for deling, først og fremst for å synliggjøre at en del forskningsaktivitet ikke produserer delbare data i tradisjonell forstand. Dette er en viktig avklaring for at ikke slik forskningsaktivitet skal avkreves deling som ikke er mulig eller komme dårligere ut når deling av forskningsdata er et vurderingskriterium eller en uttalt målsetning i stadig flere sammenhenger.

I løpet av utvalgsperioden har UNIT startet prosjektet [Nasjonal terminologi for forskningsdatahåndtering](#) (oppfølgingen er nå overført til HK-dir). Den [norske noden i Research Data Alliance \(RDA\)](#) leder prosjektet og innen utgangen av 2021 vil de foreslå et norsk begrepsapparat for bruk i forbindelse med forskningsdatahåndtering. Resultatet fra dette viktige prosjektet vil antageligvis gjøre framtidige diskusjoner om forskningsdata og datahåndtering mer presise og hensiktsmessige, og utvalget ser fram til deres leveranse.

1.1 Definisjon av forskningsdata

Det finnes mange til dels overlappende definisjoner av forskningsdata, men en fellesnevner er at forskningsdata er informasjon som på en eller annen måte brukes eller oppstår i forbindelse med forskningsaktivitet. De fleste definisjoner trekker fram at data er informasjonen som brukes som underlag eller grunnlag for vitenskapelige funn eller analyser, og at det også kan brukes for å etterprøve og validere resultater fra forskning. Forskningsdata kan finnes i enten digitale eller fysiske formater, men i forbindelse med datadeling er det i all hovedsak aktuelt å diskutere digitale data.

DEFINISJON AV FORSKNINGSDATA AV EOSC:

Data collected or produced in the course of scientific research activities and used as evidence in the research process, or commonly accepted in the research community as necessary to validate research findings and results.

DEFINISJON AV FORSKNINGSDATA AV OPENAIRE:

Research data are the evidence that underpins the answer to the research question, and can be used to validate findings regardless of its form (e.g. print, digital, or physical). These might be quantitative information or qualitative statements collected by researchers in the course of their work by experimentation, observation, modelling, interview or other methods, or information derived from existing evidence. Data may be raw or primary (e.g. direct from measurement or collection) or derived from primary data for subsequent analysis or interpretation (e.g. cleaned up or as an extract from a larger data set), or derived from existing sources where the rights may be held by others. Data may be defined as 'relational' or 'functional' components of research, thus signalling that their identification and value lies in whether and how researchers use them as evidence for claims. They may include, for example, statistics, collections of digital images, sound recordings, transcripts of interviews, survey data and fieldwork observations with appropriate annotations, an interpretation, an artwork, archives, found objects, published texts or a manuscript.

Det finnes allerede mange definisjoner av forskningsdata, og utvalget har derfor ikke ønsket å lage en egen definisjon. Vi viser heller til to eksisterende definisjoner, som har lagt seg på ulike detaljeringsnivåer, og som vi mener er nyttige på hver sin måte. Definisjonen fra EOSC er kortfattet, noe som kan være nyttig når man skal diskutere overordnede problemstillinger knyttet til

forskningsdata. Definisjonen fra OpenAire er mer detaljert, noe som kan være klargjørende når man skal gå mer i dybden av problemstillingene og finne løsninger og tiltak.

Omforente definisjoner er nyttige når man skal diskutere temaer på tvers av sektorer og forvaltningsnivåer. Men fordi en diskusjon om forskningsdata favner bredt i denne rapporten, ønsker utvalget å omtale forskningsdata på en måte som rommer flere ulike egenskaper. Da er det ikke hensiktsmessig å ha én generell og omforent definisjon. Utvalget mener det er viktig å være klar over ulike aspekter ved data som virker inn på hvordan man skal ta fornuftige valg om deling, eventuelle restriksjoner og valg av lisenser. I det følgende har vi tatt for oss flere av disse egenskapene, og vi håper det vil gi et bilde av hvor heterogene forskningsdata faktisk er, og at det ikke vil være fornuftig å omtale forskningsdata som én ting med bestemte egenskaper når man skal legge til rette for tilgjengeliggjøring av forskningsdata.

1.2 Rådata vs. bearbeidede data

Rådata brukes om data i sin opprinnelige form, slik de er når de samles inn. Når slike data systematiseres, sorteres eller analyseres, går de over til å bli bearbeidede data. Hvis dataene organiseres og struktureres i et system man kan få tilgang til elektronisk, kalles det gjerne for en database. I juridisk sammenheng kan databaser få rettslig vern dersom visse vilkår er oppfylt i loven. Det stiller seg annerledes for ustrukturerte rådata (dette kommer vi nærmere inn på under [del 2](#)). Under visse omstendigheter kan bearbeidelse av data gi eksklusive rettigheter, som opphavsrett, og den kan i noen tilfeller også gjelde for databaser.

1.3 Kildedata vs. data generert underveis i forskningsprosessen

I forbindelse med deling og gjenbruk av forskningsdata vil det ofte være relevant å skille mellom allerede eksisterende data som gjenbrukes i forskning (gjørne kalt kildedata), og nye data som genereres underveis i forskningsprosessen. Kildedata kan være informasjon som er innhentet til andre formål enn forskning, for eksempel data fra offentlig forvaltning, helsevesenet, privat virksomhet eller data i form av fysiske samlinger, litterære tekster eller annen kunstnerisk produksjon. Det kan også være snakk om data fra tidligere gjennomført forskningsaktivitet. Skillet mellom kildedata og data som er generert i forskning, er vesentlig ved spørsmål om rettigheter til data og bruk av lisenser. Forskere bruker ofte kildedata til videre forskning og må da forholde seg til lisenser, avtaler og lovverk som gjelder for kildedataene. Dette kan gjøre videre deling utfordrende eller umulig.

Forskningsdata som er generert uten bruk av kildedata, kan friere deles videre av den ansvarlige forskeren, forskningsgruppen eller forskningsinstitusjonen i henhold til gjeldende lover og retningslinjer. I mange tilfeller vil forskning innebære en

kombinasjon av bruk av kildedata og data generert underveis i prosjektene. En slik blanding kan komplisere vurderingen av videre deling. Dette diskuteres videre i [del 2](#).

1.4 Kvalitative vs. kvantitative data

En annen relevant dimensjon ved forskningsdata er om dataene er innhentet ved bruk av kvantitativ eller kvalitativ metode. Metoden kan¹ ha innvirkning på hvor objektive dataene er, og om det er mulig å skille "rene" data fra selve forskningsaktiviteten. Det kan også ha innvirkning på hvor mye metadata, annen dokumentasjon og informasjon om kontekst som trengs for å kunne forstå og tolke dataene. Kvantitativ metode brukes gjerne for å teste ideer og hypoteser som er framlagt i starten av et prosjekt. Det innebærer at man innhenter data ut fra forhåndsbestemte parametere. Dataene fra slik forskning lar seg ofte kvantifisere gjennom tallstørrelser og kan brukes til statistisk analyse. Ved bruk av kvalitativ metode er ofte innhenting av dataene en mer integrert del av selve forskningsaktiviteten, noe som kan gjøre det vanskelig å skille klart mellom hva som utgjør dataene (det som analyseres eller fortolkes), og hva som er forskerens intellektuelle bidrag. Slike prosesser er ofte mer hermeneutiske enn andre forskningsprosesser, og nye forståelser og nye elementer trekkes inn underveis. Dette kan være med på å gjøre skillet mindre klart.

1.5 Persondata vs. data om verden for øvrig

Innenfor flere forskningsfelt, for eksempel medisin, bioteknologi, samfunnsvitenskapene og humaniora, vil ofte informasjon om personer utgjøre en del datagrunnlaget for forskningen. Slike data må behandles på en annerledes måte enn data som gir informasjon om verden for øvrig. Informasjon og data som kan knyttes til enkeltpersoner, vil falle inn under virkeområdet til personopplysningsloven og kreve et lovlig behandlingsgrunnlag. Innenfor forskningen innhentes et slikt behandlingsgrunnlag gjerne i form av et samtykke. Dersom personopplysningene er av særlige kategorier (gjørne kalt sensitive personopplysninger), må det i tillegg innhentes et såkalt uttrykkelig samtykke, som innebærer at samtykket er gitt på en ekstra tydelig måte. Det er videre et krav at samtykket er spesifikt og informert, noe som innebærer at formålet med samtykket er klart og presist formulert. Det er som hovedregel ikke rom for å bruke personopplysninger til andre formål enn det som er beskrevet i samtykket. I utgangspunktet kan man derfor ikke dele persondata åpent. Men med et eksplisitt samtykke om deling, så vil det være mulig etter vilkårene som er beskrevet. Da vil det være aktuelt å bruke en lisens. Dersom en informant trekker sitt samtykke underveis, kan dataene verken brukes av forskningsprosjektet eller deles med andre for ny behandling.

Dersom man anonymiserer dataene, slik at det ikke lenger er mulig å identifisere enkeltpersoner i datasettet, gjelder ikke lenger personlovgivningen og dataene kan deles med andre uten begrensede vilkår. Likevel utgjør det et forskningsetisk spørsmål hvorvidt man bør dele anonymiserte data uten at

¹ Det er viktig å påpeke at kvantitativ metode ikke nødvendigvis fører til objektive data, for eksempel data innhentet gjennom enkelte surveyundersøkelser innenfor samfunnsvitenskap.

de registrerte er informert, når data er innsamlet basert på samtykke. Vi kommer nærmere inn på personvernlovgivning og GDPR-forordningen i [kapittel 6.4 Begrensninger på deling av data](#).

1.6 Stordata vs. "den lange halen av forskningsdata"

Betegnelsen «stordata» har ingen klar definisjon, men beskriver som regel samlinger av data som er så store og komplekse at det ikke er mulig å bruke tradisjonell dataprosessering for å utnytte dem, for eksempel værdedata eller transportdata. Dataene kommer som regel fra mange ulike kilder, men dersom de er standardiserte, kan de gi ny og viktig informasjon når de kobles sammen og analyseres. I forbindelse med dataøkonomi, datautvinning og kunstig intelligens dreier det seg ofte om stordata. Data som befinner seg på den andre enden av skalaen, kan man for enkelhets skyld kalle smådata, selv om dette ikke alltid er en treffende betegnelse. Dette kan også omfatte relativt store datasett, men de kjennetegnes ved at de ofte inneholder mer presis og detaljert informasjon enn stordata, og de egner seg ikke like godt til automatisk analyse og maskinell behandling. Smådata er ofte heterogene og vil i mange tilfeller trenge individuell vurdering og tilpasning for at de skal kunne tilgjengeliggjøres for gjenbruk og kobling av andre. Slike data omtales også ofte som "den lange halen av forskningsdata".²

2. ÅPNE DATA OG FAIR DATA

Å dele resultater fra forskning er et viktig prinsipp for å sikre transparens og etterprøvbarhet. De senere årene har åpen forskning blitt et spesielt viktig policyområde blant annet fordi digitaliseringen har muliggjort gjenbruk av resultater på helt nye måter for forskere, næringslivet og samfunnet. I takt med den raske teknologiske utviklingen har mengden data som innhentes i forskningsmiljøene og samfunnet for øvrig, økt vesentlig. Dette har også ført til nye utfordringer knyttet til forvaltning av data, og politikken på området har gjennomgått nødvendige endringer. I den tidlige fasen var det viktig å få med seg alle miljøer på idéen om at deling av data var nødvendig og riktig i moderne forskning, og man innførte begrepet "åpne data" og konseptet "open by default". Dette har i ettertid blitt møtt med en del kritikk, blant annet fordi det i liten grad tar hensyn til utfordringer knyttet til personvern, sikkerhet, kommersialisering og kostnader knyttet til å gjøre data åpne. Konseptet har derfor blitt noe moderert, og man snakker nå heller om å gjøre data og andre resultater fra forskning "så åpne som mulig og så lukket som nødvendig". Dette gjenspeiles også i regjeringens strategi og Forskningsrådets policy for åpen forskning.

Samtidig ser man et skifte av fokus fra selve tilgjengeliggjøringen og delingen til den faktiske gjenbruken av datasettene. Delingen i seg selv er ikke målet, den er snarere et middel for å nå målet om bedre utnyttelse av offentlig finansierte data til ny kunnskapsutvikling og utvikling av teknologi, produkter og tjenester til nytte for samfunn og enkeltindivider. Betegnelsen

"FAIR data" har fått fotfeste for data som er tilrettelagt for gjenbruk etter "FAIR-prinsippene" (Findable, Accessible, Interoperable, Reusable). I EU-kommisjonens [Open Science Policy Platform: final report](#) kommer dette skiftet tydelig fram. Rapporten peker på at det må være en balanse mellom krav om åpenhet og vern om immaterialrettigheter i tråd med prinsippet "så åpne som mulig, så lukkede som nødvendig". Rapporten understreker også at FAIR-prinsippene bør være målet, ikke nødvendigvis at dataene skal være åpne. Rapporten etterlyser økt bevissthet rundt verdien av IPR (Intellectual Property Rights, på norsk "immaterielle rettigheter") og de individuelle bidragene forskere gir til å løse store samfunnsutfordringer.

Siden "åpne data" og "FAIR data" begge brukes for å beskrive tilgang til og vilkår for gjenbruk av data og til dels brukes om hverandre, er det viktig å poengtere at de ikke betegner det samme. I det følgende går vi litt nærmere inn på hva begrepene innebærer, og hvilken praktisk betydning de to måtene å dele data på kan ha.

2.1 Åpne data

At data er åpne, betyr at de deles uten begrensninger på hvem som kan bruke dataene (tilgangsbegrensninger), eller hva dataene skal brukes til (formålsbegrensninger). Siden offentlige data er innhentet i virksomheter eller prosjekter som er finansiert av offentlige midler, er det ønskelig at så mye data som mulig gjøres åpne. Visse restriksjoner kan komplisere dette bildet for offentlige data generelt og forskningsdata spesielt. For forskningsdata er det nyttig å skille mellom data som er underlagt lovpålagte delingsrestriksjoner, og data som av andre grunner ikke deles. Lovbestemmelser som begrenser hvilken tilgang som kan gis til ulike typer data, og hvordan de kan (gjen)brukes, er spredt i lovverket fordi de har til formål å verne ulike interesser. Det gjelder lover fra ulike områder, for eksempel helseforskningsloven, sikkerhetsloven og åndsverkloven. Det kan være krevende for forskeren, forskergruppen eller institusjonen som skal sørge for at delingen av dataene skjer i henhold til loven, å finne fram til og sette seg inn i begrensningene. Det kan skape usikkerhet og gi grunnlag for ulik praksis for deling og lisensiering av datasett. Vi kommer nærmere inn på dette i [del 2](#) av denne rapporten og i vedlegg 1.

Når det gjelder data som ikke er underlagt restriksjoner i lov, så er det fortsatt slik at en del data ikke deles. For å finne en forklaring på hvorfor dette skjer, er det nødvendig å undersøke hvilke underliggende faktorer som påvirker praksisen. I disse tilfellene er det forskeren/institusjonen selv som må gjøre vurderinger om i hvilken grad dataene skal gjøres åpne eller ikke. Er det manglende infrastruktur for deling, er det forskningsetiske begrunnelser, manglende juridisk bistand og kompetanse eller er det mangel på ressurser og incentiver som gjør at dataene i noen tilfeller ikke deles? Dette blir nærmere diskutert i [del 3](#) i denne rapporten.

² [LongTailOfData2016 \(e-irg.eu\)](#)

2.2 FAIR data

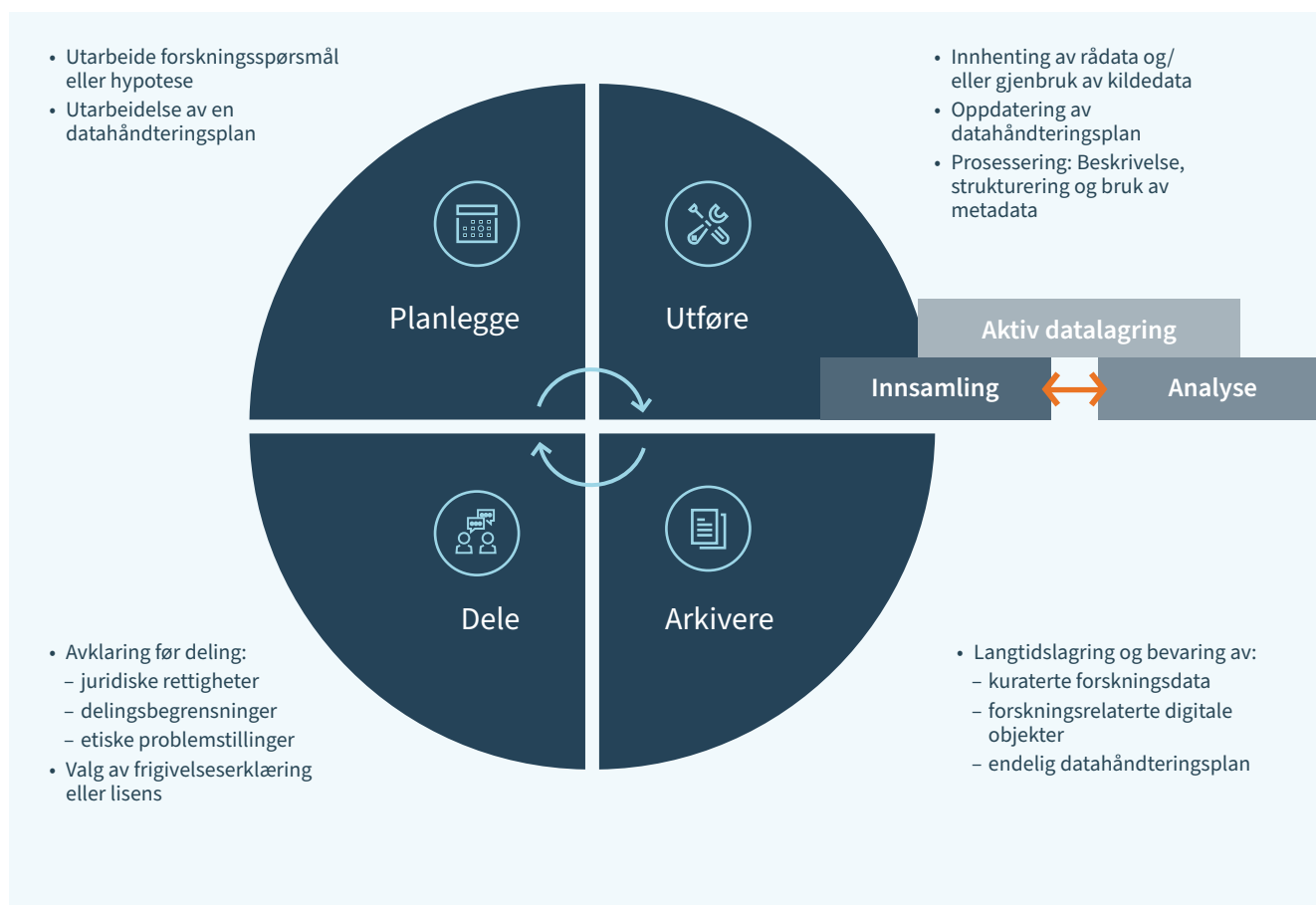
Mens åpne data hovedsakelig betyr at data kan brukes av enhver uten restriksjoner, legger betegnelsen FAIR data vekt på teknisk tilgjengelighet, noe som forutsetter gode, maskinlesbare metadata, inkludert lisensinformasjon. FAIR data skal være gjenfinnbare, tilgjengelige, kompatible og gjenbrukbare uten at dette nødvendigvis betyr fri tilgang for alle. Kostnadene knyttet til å gjøre forskningsdata FAIR overgår kostnadene for å gjøre forskningsdata åpne. For å bli fullt ut FAIR må data gjennomgå en høy grad av standardisering. Det krever ofte vesentlig investering av tid og ressurser siden forskningsdata ofte er heterogene og lite standardiserte. Det er imidlertid viktig å understreke at man kan vurdere dataenes FAIRness langs en akse og ikke ut fra en enten/eller-tilnærming.

FAIR-prinsippene innebærer ikke nødvendigvis at data skal være åpne, og åpne data innebærer ikke nødvendigvis at data skal være FAIR – selv om begge deler som regel er ønskelig.

3. FORSKNINGSDATAENES LIVSSYKLUS

Forskningsdata vil typisk gå gjennom et dynamisk livsløp i et forskningsprosjekt, fra planlegging og innsamling, til arkivering og eventuell deling (jf. Figur 1). I motsetning til data fra annen offentlig virksomhet, som gjerne innhentes automatisk eller systematisk som en del av forvaltningen, innhentes som regel forskningsdata når man ønsker å teste hypoteser eller frambringe ny kunnskap om spesifikke temaer. Forskningsdata må ofte knyttes sammen med rike metadata for at dataene skal gi mening og kunne gjenbrukes av andre. Det gjelder særlig forskningsdata som ikke er en del av store datainnsamlinger hvor infrastruktur og forente standarder og formater er på plass. Forskningsrelevante digitale objekter, som har persistente identifikatorer (PID)³, assosierte metadata og for eksempel kildekoder og metodeprotokoller, vil i mange tilfeller også eksistere utover prosjektperioden sammen med dataene. Bevaring av data og forskningsrelaterte digitale objekter stiller ytterligere ressurskrav til vedlikehold og oppdatering gjennom langtidslagring og datakuratering. Dette må skje i tråd med øvrig teknologisk utvikling, slik at det er mulig å gjenbruke og videreutvikle dataene senere. Før forskningsdata deles må eventuelle juridiske rettigheter, delingsbegrensninger og etiske problemstillinger avklares før man velger hvilken lisens eller frigivelseserklæring som er hensiktsmessig å bruke.

Figur 1 Forskningsdataenes livssyklus i forskningsprosjekter

³ [What are persistent identifiers \(PIDs\)? – ORCID](#)

Vitenskapelige publikasjoner, for eksempel artikler, bøker eller monografier, inngår ofte som en del av livssyklusen i et forskningsprosjekt. Forskningsdata resulterer likevel ikke alltid i publikasjoner, for eksempel om de blir sett som negative eller lite interessante i lys av hypotesen eller forskningsspørsmålet (ofte kalt publiseringsbias). Slike data kan likevel være nyttige for forskere og tjeneste- og produktutviklere som ser et uutnyttet potensial for kunnskapsutvikling, gjenbruk eller videreutvikling. Samtidig vil slike data være nødvendige for å kunne gjøre metaanalyser av det samlede kunnskapsgrunnlaget i et felt, og manglende åpenhet rundt dette vil kunne gi systematiske skjevheter i senere kunnskapsoppsummeringer. Åpent tilgjengelige prosjektbanker med gode prosjektbeskrivelser, assosierte forskningsresultater og datahåndteringsplaner, kan være et godt virkemiddel for å unngå publiseringsbias samt bidra til robust og reproduserbar forskning. [OpenAires prosjektbank](#) er et godt eksempel på en slik prosjektbank.

Spørsmål om når man skal dele data i et forskningsprosjekt, blir juridisk viktig fordi forskningsdata endrer status som rettsobjekt⁴ etter hvor i livsløpet til prosjektet dataene befinner seg. Utvalget kommer nærmere inn på dette i [del 2](#).

4. TILGJENGELIGGJØRING OG PUBLISERING AV DATA

Forskningssektoren har, som andre sektorer og bransjer, endret arbeidsmåter og prosesser gjennom omfattende digitalisering de siste årene. Måten data blir tilgjengeliggjort på, er intet unntak. Tidligere ble data stort sett plassert i institusjonsinterne filarkiver og databaser hvis de i det hele tatt ble tatt vare på etter at forskningen var ferdig og vitenskapelige artikler var publisert. I dag blir data i større grad aktivt tilgjengeliggjort gjennom API-er og publisering av datasett som selvstendige, vitenskapelige produkter med siterbare titler, navngivelse og metadata. I tillegg har innføring av unike permanente identifikatorer, som DOI⁵-er, gitt nye muligheter for sitering, mens bruk av lisenser gir gode muligheter for å sette vilkår for gjenbruk. Innføring av denne typen digitale løsninger har ført til et økt behov for standard-lisenser til erstatning for tidligere former for individuelle avtaler om manuell tilgjengeliggjøring.

5. FORSKNINGSDATA SOM ER KVALIFISERT FOR DELING OG GJENBRUK

Forskningsdata er som vi har vist i det foregående, en heterogen kategori som rommer mange ulike typer informasjon og kilder. Egenskapene ved dataene kan påvirke hvor egnet de er for deling og hvor mye tilpasning som må gjøres for at de skal bli det. Det er viktig å understreke at mye forskningsdata har få eller ingen kompliserende aspekter knyttet til seg, og med riktig tilrettelegging vil de være helt uproblematisk å dele. Andre data kan være vernet av lovverket, og trenger større tilpasninger for å kunne deles og de kan ofte bare deles i aggregert form eller

i tilgangsbegrensede systemer. Noen data har et enda sterkere vern i lovverket og kan være ulovlig å dele. Sistnevnte vil pr. definisjon ikke være kvalifisert for deling.

Noen vitenskapsgrener arbeider i all hovedsak med fortolkninger og vil i liten grad bedrive empirisk forskning som gir resultater i form av delbare data. Nye fortolkninger av litterære eller filosofiske verk eller rettsregler er eksempler på elementer som ikke vil kunne deles som andre typer data. Slike fortolkninger vil som regel inngå som en integrert del av en vitenskapelig publikasjon for å underbygge svaret på forskningsspørsmålet, og dataene som er kilde til forskningen er selvstendige verk i seg selv. I slike tilfeller vil kildene måtte gjøres tilgjengelig fra infrastruktur hos de som har rettighetene til innholdet, for eksempel arkiv, biblioteker og andre nettressurser. Når denne rapporten diskuterer deling av forskningsdata, gir det lite mening å inkludere slike informasjonstyper, som egner seg lite for deling. Et annet eksempel på data som ikke er kvalifisert for deling, er persondata som må anonymiseres i så stor grad at det i praksis forringer datakvaliteten og i noen tilfeller ikke lenger kan defineres som gjenbrukbare forskningsdata.

Når utvalget i det videre gir sine anbefalinger, er det viktig å understreke at disse gjelder forskningsdata som er kvalifiserte for deling og gjenbruk. Utvalget er spesielt opptatt av en slik kvalifisering for at miljøer som ikke har forutsetninger for å dele data på samme måte som andre, skal forfordes i en satsing på mer deling av forskningsdata, med medfølgende tiltak, virkemidler og insentivmekanismer.

Det vil ikke være mulig for et relativt lite utvalg, med medlemmer som ikke representerer alle deler av forskningsområdene, å definere fullt ut hva som bør regnes som kvalifiserte data, men vi mener at gjennomgangen over kan danne et godt utgangspunkt for å komme fram til en slik kvalifisering innenfor de ulike forskerfellesskapene.

⁴ Eksempler på rettsobjekt kan være informasjon, dokumenter, databaser og publikasjoner.

⁵ [Digital Object Identifier System \(doi.org\)](#)

Del 2

Juridisk rammeverk
og bruk av lisenser og
frigivelseserklæringer
på forskningsdata

I denne delen av rapporten gir vi først en gjennomgang av det juridiske rammeverket som regulerer deling og gjenbruk av forskningsdata. Denne teksten er et sammendrag av en mer utfyllende tekst som kan leses i vedlegg 1 og 2. Deretter diskuterer vi ulike typer lisenser og frigivelseserklæringer, deres funksjon og hvilke konsekvenser ulike valg av lisens eller frigivelseserklæring vil ha for gjenbruk av forskningsdata. Avslutningsvis presenteres utvalgets overordnede anbefalinger knyttet til det juridiske rammeverket for deling av forskningsdata og anbefalinger om bruk av lisenser.

6. JURIDISK RAMMEVERK FOR DELING AV FORSKNINGSDATA

Det er tydelige samfunnspolitiske forventninger om at forskningsdata skal deles i størst mulig grad^{6,7}, men forventningene gjenspeiles ikke i noe helhetlig lovverk som regulerer rettigheter til eller deling og gjenbruk av slike data. Det er utfordrende og vanskelig for enkeltforskere, forskningsmiljøer og institusjoner å etterleve politiske og forskningsetiske forventninger om tilgjengeliggjøring av forskningsdata og samtidig navigere i et fragmentert og uoversiktlig juridisk landskap.

Formålet med dette kapittelet er å gi en oversiktlig og kortfattet redegjørelse for de mest relevante europeiske og nasjonale rettsregler som er aktuelle for deling av forskningsdata. Dette gjelder både rettsregler som gir grunnlag for deling, og rettsregler som setter eventuelle begrensninger for deling, innenfor rammeverket av den nasjonale strategien. Siden utvalgsarbeidet er begrenset i tid og omfang, tar ikke gjennomgangen sikte på å gi en uttømmende eller bred redegjørelse som inkluderer alle relevante lovverk for bestemte fagdisipliner. Europeiske rettsakter slik som åpne data-direktivet⁸ blir redegjort for [delkapittel 6.2](#), mens EUs personvernforordning⁹, databasedirektivet¹⁰ og digitalmarkedsdirektiv¹¹ tas inn i sammenheng med redegjørelse for relevante nasjonale lovverk i [delkapittel 6.3](#).

Som vi kommer nærmere inn på i [kapittel 7](#) kan inngåtte avtaler og lisenser også gi rettigheter til, legge begrensninger på eller stille krav om deling av forskningsdata. Rettsreglene setter rammene for avtaler og lisenser på forskningsområdet. I den grad lovbestemmelsene er fravikelige, kan man avtale seg bort fra reglene. En del regler kan man ikke avtale seg bort fra, herunder reglene om innsyn i offentleglova, reglene om forskningsetikk, reglene om personopplysninger, nasjonal sikkerhet og taushetsplikt. På immaterialrettsområdet finnes det en viss frihet til å inngå avtaler som fraviker lovens løsninger, og det er også i utgangspunktet anledning til å overdra rettighetene. Reglene om hvordan rettigheter oppnås, altså vilkårene for at et verk skal være vernet etter åndsverkloven

eller at en oppfinnelse kan patenteres, kan ikke fravikes i avtale. Avtalefrihet gjelder altså kun overdragelse eller utnyttelse av rettigheter som oppstår eller søkes om på lovens vilkår. Det er også adgang til å inngå avtaler om rettigheter før de oppstår. Selv om rettighetene kan overdras, setter rettsreglene visse begrensninger: Opphaveren kan ikke frasi seg retten til navngivelse og respekt i åndsverkloven § 5, og i arbeidsforhold setter arbeidstakeroppfinnelsesloven rammer for avtaler om overdragelse av oppfinnelser. Lisensiering og bruk av frigivelseserklæring ("Public Domain") på forskningsdata utdypes i [kapittel 7](#).

6.1 Forholdet mellom europeisk og nasjonalt lovverk

Norge er ikke med i EU, men er et assosiert land og påvirkes i stor grad av EUs politikk gjennom EØS-avtalen. Stortinget er rådgivende organ for regjeringen i relevante EU/EØS-spørsmål, gjennom Europautvalget. Saker fra EU som er EØS-relevante, som blant annet innebærer norske lovendringer, behandles av Stortinget¹².

EU benytter seg av forskjellige rettsakter. Norge er forpliktet til å gjennomføre bindende rettsakter som innlemmes i EØS-avtalen, slik som forordninger og direktiver, i norsk rett. De som er mest relevante i denne rapporten er personvernforordningen (GDPR), åpne data-direktivet, databasedirektivet og digitalmarkedsdirektivet. En forordning er en bindende rettsakt og alle detaljene skal etterfølges i hele EU. For Norge har ikke en forordning direkte virkning, men de gjennomføres ofte i form av forskrifter og av og til gjennom lovendringer eller nye lover. Et direktiv fastsetter et mål som landene skal oppnå og er ofte mer generelt utformet enn en forordning. Direktivene kan være minstedirektiv, og landene, også Norge, står fritt til å innføre strengere plikter og rettigheter enn det som står i direktivet. I Norge gjennomføres de fleste direktiver gjennom forskrifter, på lik linje med forordninger, men større rammedirektiv kan gjøre det nødvendig å endre eksisterende lover eller utarbeide nye¹³.

⁶ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-strategi-for-tilgjengeliggjoring-og-deling-av-forskningsdata/id2582412/?ch=1>

⁷ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/meld.-st.-22-20202021/id2841118/?ch=1>

⁸ https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=urisrv:OJ.L_.2019.172.01.0056.01.ENG

⁹ <https://lovdata.no/static/NLX3/32016r0679.pdf>

¹⁰ <https://www.efta.int/media/documents/legal-texts/eea/other-legal-documents/translated-acts/norwegian/n31996L0009.pdf>

¹¹ <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2019/790/oj>

¹² <https://www.stortinget.no/no/Stortinget-og-demokratiet/Arbeidet/EUFOS-arbeid/>

¹³ <https://www.europolov.no/laer-mer/eu-rettsaktene>

6.2 Åpne data-direktivet

Åpne data-direktivet (EU) 2019/2024¹⁴ er en omarbeidelse av det tidligere viderebruksdirektivet (2003/98/EF) med endringsdirektiv (2013/37/EU). Det innebærer at åpne data-direktivet fortsatt inneholder mye fra de tidligere direktivene, i tillegg til en del ny regulering. Det mest relevante i denne sammenheng er at åpne data-direktivet utvider virkeområdet til, på visse vilkår, å omfatte offentlig finansierte forskningsdata. Dette delkapittelet er en sammenfatning av vedlegg 2 som

gjennomgår direktivet i mer detalj. Gjengivelse av åpne data-direktivet på norsk baserer seg på en uoffisiell oversettelse foretatt av Utenriksdepartementet.

6.2.1 Kort om åpne data-direktivet

Åpne data-direktivet fra 2019, som erstatter begge de to foregående direktivene, var begrunnet i ønsket om fullt ut å kunne utnytte potensialet som ligger i informasjon fra offentlig sektor. Direktivet legger vekt på følgende:

- levering av sanntidstilgang til dynamiske data gjennom tilstrekkelige tekniske midler,
- økt utlevering av verdifulle offentlige data til viderebruk, herunder fra offentlige foretak, forskningsorganisasjoner og forskningsfinansierende organisasjoner,
- håndtering av framveksten av nye former for avtaler om enerett,
- bruk av unntak fra prinsippet om å pålegge gebyrer som tilsvarer marginalkostnaden, og
- forholdet til beslektede rettsakter som f.eks. personvernforordningen¹⁵ og databasedirektivet¹⁶.

Direktivet er et minimumsdirektiv og oppfordrer medlemslandene til å gjøre mer enn det som følger av direktivet for å gjøre informasjon (data) tilgjengelig for viderebruk. Å fjerne hindringer og innføre ensartede regler om sentrale spørsmål, som blant annet berører vilkår for viderebruk, likebehandling og konkurranseregler, er sentralt. Dette omhandler alt fra formater, gebyrprinsipper, standardlisenser og enerettsavtaler til særregler om forskningsdata.

Åpne datadirektivet inneholder ingen formell definisjon av hva åpne data er, men i fortalens punkt 16 framgår det at:

"Åpne data som begrep forstås vanligvis som data i et åpent format som kan brukes fritt, brukes på nytt og deles av hvem som helst for et hvilket som helst formål."

Data er ikke åpne etter direktivet dersom det foreligger juridiske begrensninger på adgangen til å dele dataene. Det kan for eksempel være immaterialrettigheter knyttet til dataene, eller at det er tale om persondata. Et dokument som i utgangspunktet

ikke er å betrakte som åpne data, kan bli klassifisert som det, eksempelvis gjennom anonymisering av persondata i tråd med personvernforordningen. Direktivet gjør det klart at det ikke pålegger en plikt til å framstille eller tilpasse offentlige dokumenter eller framlegge utdrag av offentlige dokumenter ut fra brukerbehov, med mindre det kun innebærer enkle operasjoner, jf. art. 5 nr. 3. Dette gjelder også offentlig finansierte forskningsdata.

6.2.2 Utvidelse av direktivets virkeområde til å omfatte offentlig finansierte forskning

Deling og viderebruk av forskningsdata er tidligere ikke regulert i EU-lovgivningen. Begrunnelsen bak utvidelsen av direktivets virkeområde i artikkel 1 nr. 1 bokstav c) til å omfatte offentlig finansierte forskningsdata i samsvar med vilkårene i artikkel 10, er at de allerede er betalt for av fellesskapet og at dataene derfor bør gjøres tilgjengelig i størst mulig grad for å bidra til ny forskning og nye innovasjoner. Åpen tilgangspolitikken sikter særlig mot å gi forskere og allmenheten tilgang til forskningsdata så tidlig som mulig i formidlingsprosessen, samt å forenkle bruk og viderebruk, jf. fortalens punkt 27.

I vilkårene som må være oppfylt for at offentlig finansierte forskningsdata skal omfattes av direktivet, ligger det også en erkennelse om at slike data skiller seg noe fra f.eks. administrative data, jf. art. 10 nr. 2. Blant annet omfattes først offentlig finansierte forskningsdata dersom de allerede er offentliggjort gjennom et sentralt datalager i institusjonen eller et emnebasert datalager. Se [delkapittel 6.2.5](#) for mer om dette.

6.2.3 Direktivets definisjon av forskningsdata

Forskningsdata er definert i art. 2 nr. 9:

"«forskningsdata» dokumenter i digital form, unntatt vitenskapelige publikasjoner, som er innsamlet eller produsert ved vitenskapelig forskningsvirksomhet, og som brukes som dokumentasjon i forskningsprosessen, eller som er allment akseptert i forskningsmiljøet som nødvendig for å validere forskningsfunn og -resultater,"

Av fortalens punkt 27 følger det at forskningsdata omfatter statistikk, forsøksresultater, målinger, observasjoner fra feltarbeid, undersøkelsesresultater, intervjuopptak eller bilder, men også metadata, spesifikasjoner og andre digitale objekter. Vitenskapelige artikler redegjør for og kommenterer resultater av vitenskapelig forskning, og er dermed noe annet enn data som framkommer ved forskningsvirksomheten, og derfor unntatt.

6.2.4 Nasjonal politikk og tiltak for offentlig finansierte forskningsdata

Direktivet forplikter landene til å vedta nasjonal politikk, eksempelvis retningslinjer, og relevante tiltak som støtter opp

¹⁴ Directive on Open Data and Public Sector Information ("the Open Data Directive")

¹⁵ Europaparlaments- og rådsforordning (EU) 2016/679 av 27. april 2016 om vern av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger og om fri utveksling av slike opplysninger samt om oppheving av direktiv 95/46/EF (generell personvernforordning) (EUT L 119 av 4.5.2016, s. 1).

¹⁶ Europaparlaments- og rådsdirektiv 96/9/EF av 11. mars 1996 om rettslig vern av databaser (EFT L 77 av 27.3.1996, s. 20).

om tilgangen til offentlig finansierte forskningsdata¹⁷. Formålet er å gjøre offentlig finansierte forskning åpent tilgjengelig, i tråd med retningslinjene for åpen tilgang. Tilnærmingen er basert på prinsippet om "åpenhet som standardinnstilling", jf. portalens punkt 16. Eventuelle begrensninger på tilgang til dataene bør derfor begrunnes. Man vil med dette bort fra en praksis hvor dataene i utgangspunktet er lukket og at man deretter vurderer åpenhet etter forespørsel.

Av artikkel 10 nr. 1 andre punktum følger det at eventuelle betenkeligheter med hensyn til immaterialrettigheter, vern av personopplysninger og fortrolighet, sikkerhet og legitime forretningsinteresser skal tas hensyn til i samsvar med prinsippet "så åpent som mulig, så lukket som nødvendig". Det understrekes derfor at direktivet for eksempel ikke berører vern av personopplysninger som blant annet følger av personvernforordningen (GDPR), og som innebærer at eventuell viderebruk må være i tråd med formålsbegrensningene som er fastsatt der (artikkel 5 nr. 1 bokstav b) og artikkel 6). Artikkel 10 nr. 1 andre punktum skal dermed ikke forstås som en innskrenkning av vernet, og en kan ikke gå utover den fleksibiliteten som personvernforordningen og andre relevante rettsakter eventuelt gir.

Med åpen tilgang menes nettbasert og vederlagsfri tilgang uten andre begrensninger på bruk og viderebruk enn retten til å kunne kreve anerkjennelse av forfatterskapet, altså en kreditering av forfatteren(e), jf. portalens punkt 27. Dette innebærer ikke at artikkel 8, som omhandler standardlisenser, ikke gjelder for offentlig finansierte forskningsdata. Også for slike forskningsdata vil det være mulig å stille objektive og rimelige vilkår så lenge de er begrunnet i mål om allmenn interesse og ikke medfører forskjellsbehandling, se nærmere kap. 4 i direktivet. Direktivet oppfordrer landene til å sørge for at standardlisenser er tilgjengelige, og oppmuntre til at de blir brukt. Offentlige organer er imidlertid ikke forpliktet til å bruke dem, med mindre landene gjør dem obligatoriske. Her vil det for forskningsdata, som for andre data, være viktig å etablere klare anbefalinger om hvilke lisenser som bør brukes til ulike datatyper slik at man blant annet unngår utfordringer knyttet til interoperabilitet.

6.2.5 Viderebruk av offentlig finansierte forskning

Artikkel 10 nr. 2 omhandler mer konkret tilfeller der offentlig finansierte forskningsdata er omfattet og kan viderebrukes i tråd med direktivet:

"Uten at det berører artikkel 1 nr. 2 bokstav c) skal forskningsdata kunne viderebrukes for kommersielle eller ikke-kommersielle formål i samsvar med kapittel III og IV, i den grad de er offentlig finansierte og forskere, forskningsutøvende organisasjoner eller forskningsfinansierende organisasjoner allerede har offentliggjort dem gjennom et sentralt datalager i institusjonen eller et emnebasert datalager. I den forbindelse skal det tas

hensyn til rettslige forretningsinteresser, kunnskapsoverføring og allerede eksisterende immaterialrettigheter."

Et vilkår for viderebruk er at dataene allerede må være offentliggjort i institusjonelle- eller emnebaserte datalagre av forskere, forskningsutøvende organisasjoner eller forskningsfinansierende organisasjoner for å være omfattet av direktivet. Før en slik offentliggjøring er derfor ikke forskningsdataene omfattet av direktivet. Siden direktivet er et minimumsdirektiv gis landene imidlertid en rett til å utvide anvendelsen av direktivet til også å omfatte forskningsdata som gjøres offentlig tilgjengelig gjennom annen datainfrastruktur enn datalagre, eksempelvis gjennom åpent tilgjengelige publikasjoner, eller som vedlegg til en artikkel eller et dokument i en datajournal, jf. portalens punkt 28.

Direktivet er tydelig på at viderebruken både omfatter kommersiell og ikke-kommersiell bruk. Det er dermed viderebrukeren som har råderett over hva de offentlig finansierte forskningsdataene brukes til når tilgang først er gitt. Men dette forutsetter at bruken er i samsvar med kapittel III om vilkår for viderebruk og kapittel IV om likebehandling og konkurranseregler – se her kap. 4 om andre bestemmelser av betydning for forskningsdata. Dette følger for øvrig også av artikkel 8 nr. 1 om adgangen til å sette vilkår.

Direktivet definerer ikke hva som anses som offentlig finansierte forskning. Det kan forstås som at landene er gitt en viss fleksibilitet til å innfortolke et minstenivå på finansieringen. Dette trekker i så fall i motsatt retning av målet om mer harmonisering av landenes regler og praksis, som er et sentralt formål med direktivet. Øvrige kvalifiserende vilkår som må oppfylles før forskningsdata omfattes av direktivet, for eksempel at dataene allerede må være offentliggjort, trekker likevel i retning av at landene har et begrenset skjønn til å innfortolke et nivå på finansieringen. Data som er produsert med offentlige bidrag utover det "ubetydelige", bør derfor antas å være omfattet av betegnelsen offentlig finansierte forskningsdata.

Det følger videre av portalens punkt 28 at visse forpliktelser som følger av direktivet, bør utvides til å omfatte forskningsdata som kommer fra vitenskapelig forskningsaktivitet subsidiert med offentlige midler eller samfinansiert av offentlig og private sektor. Dette er ikke et krav, og det er derfor opp til landene å beslutte en slik utvidelse. Det bør legges til grunn at direktivet med subsidiering ikke sikter til en generell skattemessig avskrivning som det Skattefunnordningen representerer. Direktivet sier ingenting om hvilke forpliktelser som eventuelt også bør gjelde for data der forskningen er samfinansiert av offentlige og private aktører. Det vil her være opp til landene å beslutte dette på nasjonalt nivå. Slike forpliktelser vil uansett være begrenset til de forpliktelser som følger av direktivet, som

¹⁷ Norge har i motsetning til mange andre land allerede en nasjonal politikk på området. Det er imidlertid utenfor formålet med dette kapittelet å vurdere om norsk politikk er i tråd med direktivet eller ikke. Forslaget til forordning er til behandling i EU og videre prosess vil kunne medføre endringer.
<https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-strategi-for-tilgjengeliggjoring-og-deling-av-forskningsdata/id2582412/>

eksempelvis innebærer at forskningsdata ikke vil omfattes av direktivet med mindre de allerede er offentliggjort. Forskere og de som har rettigheter til forskningen har derfor fortsatt kontroll på når forskningen eventuelt skal omfattes av direktivets regler, og også her er vitenskapelige artikler unntatt da dette ikke er å anse som data som framkommer ved forskningsvirksomheten. Det kan for øvrig nevnes at mange tidsskrifter krever at forskningsdataene som ligger til grunn for publisering, skal offentliggjøres og at dataene dermed også blir tilgjengelige. Et annet overordnet hensyn ved direktivet er å ikke etablere regler som vil motvirke at selskaper investerer i offentlig-private partnerskap. Medlemsstatene bør altså finne en balanse mellom behovet for at data skal være åpne og de økonomiske realitetene.

6.3 Nasjonalt lovverk

Det finnes ikke et enhetlig lovverk for forskningsdata i Norge, dette er regulert gjennom fragmentariske deler av en rekke ulike lover. Regelverket kan deles inn i tre hovedkategorier: 1) *immaterialrettslig regelverk* som gir rettigheter til data, samling av data eller oppfinnelser som bygger på data, 2) *regelverk som tilrettelegger for, regulerer eller krever deling av data*, og 3) *regelverk som setter begrensninger på deling av data*.

6.3.1 Immaterialrettslig regelverk

Forskningsdata som utgjør kunstneriske eller litterære verk (opphavsrett)

Opphavsretten gir vern for kunstneriske og litterære verk som er «uttrykk for original og skapende åndsinnsett», jf. åndsverkloven § 2 annet ledd, og gir enerett til å framstille eksemplarer av verket og gjøre det tilgjengelig for allmennheten. Dette omfatter blant annet faglitterære tekster og muntlige foredrag, jf. åndsverkloven § 2 annet ledd bokstav a og b. Slike tekster eller

foredrag kan inneholde forskningsdata. Selv om man kan få rettigheter til teksten eller foredraget, er det bare den konkrete og individuelle utformingen man får opphavsrettigheter til, og ikke det faktiske innholdet. Man får ikke opphavsrett til forskningsdata som inneholder rene fakta eller informasjon og heller ikke ideer eller vitenskapelige teorier. Ulike publikasjoner som inneholder forskningsdata, vil altså kunne være underlagt opphavsrett, men eneretten som opphavsretten gir, omfatter ikke forskningsdata som ligger til grunn for innholdet. Opphavsretten kan dermed gi opphaveren enerett til en artikkel eller annen publikasjon, men den er ikke til hinder for at forskningsdataene brukes av andre.

Innen noen forskningsdisipliner, er det faktiske eller empiriske grunnlaget for forskningen kunstneriske eller litterære verk. Da er det naturlig å karakterisere disse som forskningsdata. Dersom forskningsdataene inneholder kunstneriske eller litterære verk som er underlagt opphavsrett, kan videre deling, gjenbruk og videreutvikling av forskningsdataene bare skje så langt det ikke krenker de opprinnelige rettighetene.

Etter åndsverkloven, kan en database være et vernet åndsverk dersom vilkårene for vern er oppfylt. For å oppnå vern som et åndsverk, må enten utvalget av data eller databasens struktur og sammensetning være uttrykk for individuell skapende åndsinnsett. Det er sammenstillingen som eventuelt kan ha vern, ikke de enkelte dataene. Vitenskapelige databaser vil sjelden kvalifisere som åndsverk ettersom utformingen og sammenstillingen typisk ikke innebærer kreative valg. Man må derfor som regel basere seg på databasevernet, som det redegjøres for i delkapittel om *Vern for samling av forskningsdata (databasevern)*.

FORSKNING MED RETTIGHETSBELAGTE KILDEDATA

Innenfor forskningen finner vi mange eksempler på at forskningsdata ikke er et entydig begrep, men et samlebegrep som omfatter data som samles inn i ulike fagmiljøer med særegne fagtradisjoner. I noen fagdisipliner er for eksempel skillet mellom inndata i et forskningsprosjekt og åndsverk uklart. Kunstnerisk utviklingsarbeid kan eksempelvis være en tett sammenvevd kombinasjon av kunstproduksjon og faglig refleksjon. I noen tilfeller kan dataene som samles inn være vernet av opphavsrett. Innenfor fagområder som studerer kunstneriske uttrykk (språk, litteratur, musikk, dans, teater etc.) er forskningsdata ofte basert på rettighetsbelagt materiale. Språklige korpus er for eksempel vitenskapelige annotasjoner av tekst eller tale, der hvert inngående bi-drag kan være selvstendige åndsverk, vernet av opphavsrett. En musikkvitenskapelig database inneholder gjerne noter i tillegg til både lyd- og videoopptak av ulike framføringer. Hver enkelt framføring kan ha flere ulike opphavere (komponist, tekstforfatter, utøver, produsent, koreograf, m.m.), og det kan være ulike organisasjoner som håndterer opphavernes ideelle og økonomiske rettigheter. I så fall kan videre deling, gjenbruk og videreutvikling av forskningsdataene bare skje så langt det ikke krenker de opprinnelige rettighetene. Overlappende rettigheter gjør rettighetsklareringen mer komplisert før eventuell publisering av materialet. Ivaretagelse av fagmiljøers egenart og identifisering av fagspesifikke utfordringer er viktig i arbeid med å avklare rettighetsspørsmål knyttet til forskningsdata.

Opphavsretten oppstår hos opphaveren, den som har utøvet den individuelle skapende innsatsen. Flere personer kan i fellesskap ha utøvet en slik innsats at opphavsrett oppstår. Hverken veiledning, laboratoriearbeid, analyse av data eller finansiering kan imidlertid gi opphavsrett. Det understrekes også at kun fysiske personer kan være opphavere. Dersom institusjonen skal få opphavsrettigheter, må opphavsretten overdras gjennom avtale. I ansettelsesforhold kan slik avtale være underforstått selv om det ikke uttrykkelig framgår av ansettelseskontrakten.

Vern for samling av forskningsdata (databasevern)

Etter åndsverkloven § 24 kan den som framstiller en «database», få enerett til å råde over denne databasen dersom innsamling, kontroll eller presentasjon av innholdet innebærer en «vesentlig investering». Eneretten innebærer at man har en eksklusiv råderett over hele eller vesentlige deler av databasens innhold, samt anledning til å kopiere og tilgjengeliggjøre databasen for allmennheten.

En database er definert i databasedirektivet som en samling av selvstendige verk, data eller annet materiale som er strukturert systematisk eller metodisk, og som er tilgjengelig individuelt ved bruk av elektroniske eller andre midler¹⁸. Databasevernet gir altså vern for en samling av data, ikke for rådata eller enkeltdata. Det er selve *samlingen* som er vernet.

Vilkåret for vern av databaser er at innsamlingen, kontrollen eller presentasjonen av innholdet utgjør en vesentlig investering.

Det er verdt å merke seg at investeringene skal knyttes til innsamlingen, kontrollen eller presentasjonen, altså arbeidet med struktureringen og sammensetningen av databasen. Investeringer i forbindelse med produksjon av data gir ikke vern.

Kravet til «vesentlig investering», slik den er formulert i loven, er uklart og relativt når det gjelder hvem som investerer og hvor mye det utgjør i kroner og øre eller tid. Den allmenne språklige forståelsen av vesentlig investering indikerer at det må foreligge en betydelig bruk av ressurser i form av tid eller penger. På grunn av den uklare betydningen av hva som utgjør en vesentlig investering må det vurderes i hvert enkelt tilfelle¹⁹.

Rettighetshaver til databaser er den som gjør den vesentlige investeringen. Det vil typisk være en institusjon, i motsetning til opphavsrett som typisk vil oppstå for forskerens hånd. Rettighetene vil oppstå hos institusjonen, også hvis det for eksempel var en ansatt som vurderte at en database var den beste måten å strukturere forskningsdata på. Selv om ansatte legger ned tid og arbeid i innsamlingen eller presentasjonen av databasen, er det arbeidsgiveren som gjør investeringen, forutsatt at arbeidet foregår i arbeidstiden. Ved eksternt

finansierte prosjekter kan det tenkes at rettighetene oppstår i sameie mellom institusjonen og den eksterne finansiøren.

Forskrift til åndsverksloven, § 4: Eksemplarfremstilling for forskningsformål

I forskrift til åndsverkloven § 4 gis Kultur- og kirkedepartementet mulighet til å gi undervisnings- og forskningsinstitusjoner tillatelse til å fremstille eksemplarer av åndsverk for forskningsformål, også i andre formater enn originaleksemplaret. I § 4 andre ledd står det videre eksplisitt at Nasjonalbiblioteket i denne forbindelse kan fremstille eksemplarer av åndsverk i sine samlinger, også i andre formater enn originaleksemplaret, som grunnlagsmateriale for språklige korpuser. Nasjonalbibliotekets eksklusive rett til å fremstille grunnlagsmateriale for språklige korpuser i forskningsøyemed kan føre til u hensiktsmessig saksbehandling og forsinkelser for forskningsinstitusjoner som trenger tilgang til grunnlagsmateriale.

Det nye digitalmarkedsdirektivet²⁰ vedtatt i EU i 2019 adresserer denne problemstillingen i artikkel 3. I regjeringens posisjonsnotat²¹ står det at det skal innføres et unntak fra eneretten for eksemplarfremstilling og uttrekk av verk utført av forsknings- og kulturarvinstitusjoner, jf, artikkel 3. Vilkåret er at institusjonen har lovlig tilgang til verket eller materialet og at formålet er tekst- og datautvinning for vitenskapelig forskning. Et generelt unntak for tekst- og datautvinning står i artikkel 4. Dette unntaket kommer til anvendelse i de tilfeller rettighetshaveren ikke uttrykkelig har nedlagt forbud mot tekst- og datautvinning og at vilkår om lovlig tilgang til materialet er oppfylt. I regjeringens posisjonsnotat vurderes dette foreløpig som langt på vei ivarettatt av forskrift til åndsverksloven §4 som gir institusjoner adgang til å fremstille grunnlagsmateriale for forskningsformål. Det ligger imidlertid en betydelig innskrenkning i at det er nødvendig med tillatelse etter søknad fra alle institusjoner bortsett fra Nasjonalbiblioteket. Digitalmarkedsdirektivet er per i dag til vurdering i EØS/EFTA-landene, deriblant Norge. Utvalget mener at ved en eventuell gjennomføring av direktivet bør det vurderes å fjerne kravet om tillatelse fra departementet i forskriftens § 4 første ledd for de tilfellene som omfattes av direktivets artikkel 3 om tekst og datautvinning for forskningsformål. Direktivets vilkår om lovlig tilgang til verkene eller materialet, kan eventuelt tas inn i forskriftsteksten.

Enerett til oppfinnelser og offentliggjøring av patentsøknader (patentrett)

Patentretten kan gi en oppfinner (eller andre som rettighetene er overdratt til) enerett til å utnytte en teknisk løsning. Der forskningsdata gir grunnlag for å utvikle en oppfinnelse, kan man altså få enerett til utnyttelse av oppfinnelsen, men man får ikke enerett til dataene. For å oppnå patentrettigheter kreves det at informasjonen om oppfinnelsen ikke blir kjent før det søkes

¹⁸ Databasedirektivet 96/9/EC, Artikkel 1 nr. 2.

¹⁹ <https://www.duo.uio.no/bitstream/handle/10852/66933/525.pdf?sequence=1&isAllowed=y>

²⁰ Europaparlaments- og rådsforordning (EU) 2016/679 av 27. april 2016 om vern av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger og om fri utveksling av slike opplysninger samt om oppheving av direktiv 95/46/EF (generell personvernforordning) (EUT L 119 av 4.5.2016, s. 1).

²¹ <https://www.regjeringen.no/no/sub/eos-notatbasen/notatene/2016/des/dsm-direktivet/id2556742/>

om patent. Det kan medføre at forskningsdata holdes hemmelig inntil oppfinnelsen eventuelt er patentsøkt. Det er imidlertid et krav at informasjonen om oppfinnelsen offentliggjøres gjennom publisering av patentsøknaden. Forskningsdata som inngår i en patentsøknad, vil dermed bli offentlig tilgjengelig og kan benyttes i videre forskning og utvikling så lenge man ikke krenker patentretten gjennom å utnytte den patentbeskyttede oppfinnelsens økonomiske verdi. Patentretten er med andre ord ikke til hinder for bruk av oppfinnelsen som kunnskapskilde, herunder til forskning og eksperimentelle formål, inkludert kommersiell forskning og utvikling.

Arbeidsgivers rett til oppfinnelser og forbud mot informasjonsdeling

I situasjoner der arbeidsgiver har rett til å overta rettighetene til en oppfinnelse etter arbeidstakeroppfinnelsesloven, legger dette begrensninger på arbeidstakers deling av informasjon om oppfinnelsen i den grad dette kan forringe mulighetene for patentering eller muliggjør at andre kan utnytte oppfinnelsen, jf. § 6 annet ledd. Lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler har imidlertid en publiseringsrett etter lovens § 6 tredje ledd, som går foran arbeidsgivers rett til oppfinnelsen. I tilfeller der det søkes om patent, vil denne offentliggjøres på vanlig måte inkludert eventuelle forskningsdata som søknaden inneholder. Etter at patentsøknad er inngitt, er det ingen begrensninger på oppfinnerens deling av informasjon.

6.3.2 Regler som tilrettelegger for, regulerer eller krever deling av forskningsdata

Formålet her er å redegjøre for regelverk som i utgangspunktet tilrettelegger for og krever offentliggjøring av forskning. Offentleglova gir rett til å kreve innsyn i offentlige organers dokumenter, herunder dokumenter som inneholder forskningsdata. Forskningsetikkloven og universitets- og høyskoleloven stiller visse krav til åpenhet og tilgjengeliggjøring av forskning, både av institusjonene og av forskerne selv. Helseforskningsloven stiller dessuten strenge krav til offentliggjøring av resultater på sitt område. Bestemmelser om tilgjengeliggjøring og offentlighet må imidlertid sees i lys av de begrensninger og unntak som følger av den enkelte lov, men også av begrensningene som legges på deling av data gjennom annet regelverk. Regler som hovedsakelig legger begrensninger på deling av data, er tema i [delkapittel 6.4](#).

Offentleglova

Offentleglova gir rett til innsyn i dokumenter som gjelder et offentlig organs virksomhet. Slike dokumenter kan tenkes å være forskningsdata, og offentliglova kan gi rett til innsyn også i disse. Offentleglova krever med andre ord deling av forskningsdata under visse omstendigheter.

Offentleglova gjelder bare for de rettssubjekter som er listet

opp i offl. § 2. Dette er blant annet stat, fylkeskommune og kommune (bokstav a), andre rettssubjekter som fatter enkeltvedtak (bokstav b), selvstendige rettssubjekter der stat eller kommune har en eierandel som gir mer enn halvparten av stemmene i det øverste organet i rettssubjektet (bokstav c), og selvstendige rettssubjekt der stat eller kommune direkte eller indirekte har rett til å velge mer enn halvparten av medlemmene med stemmerett i det øverste organet i rettssubjektet (bokstav d). Der hvor offentlige organer som er omfattet av offentliglova §2, bestiller eller kjøper tjenester, slik som utredninger, fra enheter som ikke er omfattet av §2, bør rettigheter til tjenesten og eventuelle underlagsmaterialer reguleres i avtale for å sikre åpenhet og innsyn hos det offentlige organet.

I en tolkningsuttalelse fra Justis- og beredskapsdepartementet²² heter det at " For organ som er omfatta av offentliglova, gjeld lova for heile verksemda til organet, både forvaltningsoppgåver, tenesteyting, forretningsverksemd, internforvaltning osv." Dersom forskning er en del av virksomheten til det offentlige organet, vil offentliglova være gjeldende for denne delen av virksomheten også. Forskrift til offentliglova §1 lister opp visse unntak fra virkeområdet til loven. Det er gjort unntak for visse rettssubjekter, og for enkelte dokumenter hos selvstendige rettssubjekter. Dette gjelder blant annet dokumenter knyttet til sak om kommersiell utnyttelse av forskningsresultat og sak om bidrags- eller oppdragsforskning i rettssubjekter innenfor UH-sektoren, jf. §1 tredje ledd bokstav d. Med selvstendige rettssubjekt menes det i denne sammenheng for eksempel aksjeselskap eller stiftelser.

Retten til innsyn er betinget av at noen framsetter et krav om innsyn, jf. § 3 («alle kan krevje innsyn»). Der heter det at saksdokumenter mv. er åpne for innsyn dersom «ikkje anna følgjer av lov eller forskrift». Retten til innsyn kan altså begrenses av andre lovbestemmelser som setter begrensninger på deling av informasjon. Dette kan være for eksempel regler om taushetsplikt, personvern eller regler om vern av forretningshemmeligheter. Kontrakter som inneholder vilkår om at informasjon skal være fortrolig gir ikke et tilstrekkelig selvstendig grunnlag for unntak om innsyn²². Retten til innsyn er ikke det samme som et generelt pålegg om offentliggjøring av informasjon, og innsynskravet behandles i hvert enkelt tilfelle²³. Innsyn kan kreves skriftlig eller muntlig, men kravet må i utgangspunktet gjelde «ei bestemt sak», jf. § 28 annet ledd. Dette innebærer at kravet må være tilstrekkelig spesifisert – den som krever innsyn må vite hva vedkommende ønsker innsyn i. For forskningsdata som ennå ikke er offentliggjort vil dataenes eksistens ikke være allment kjent, og de kan derfor være lite tilgjengelige for et innsynskrav. Der det foreligger en artikkel eller annen publisering, vil det være enklere å formulere et tilstrekkelig presist innsynskrav tilknyttet de underliggende data.

²² <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/-23-og-29---forskning-i-offentlege-forval/id636453/>

²³ Det er verdt å nevne i denne sammenheng at en mulig plikt til aktiv tilgjengeliggjøring av offentlig informasjon har blitt [utredet](#) av Kluge Advokatfirma, på bestilling fra Kommunal- og Moderniseringsdepartementet (KMD).

Innsynsretten gjelder i utgangspunktet for «saksdokument» (i tillegg til «journalar» og «liknande register»), jf. § 3.

Dokumentbegrepet, som er en del av det overordnede begrepet «saksdokument», er definert i lovens § 4. Et «dokument» er en logisk avgrenset informasjonsmengde som er lagret på et medium for senere lesing, lytting, framvisning, overføring eller lignende. Dette er en vid definisjon, og omfatter mer enn det man gjerne tenker på som et tradisjonelt tekstdokument. Kravet er at det er en logisk avgrenset informasjonsmengde som kan lagres og leses eller lignende. Dette kan være et alminnelig tekstdokument, men omfatter også lyd, bilde, tegninger, modeller og så videre. Begrepet er teknologinøytralt, og det har ikke noe å si hvordan informasjonen kommer til uttrykk²⁴. Lovavdelingen i Justis- og beredskapsdepartementet har presisert i en tolkningsuttalelse²⁵ at et generelt unntak fra innsyn ikke har hjemmel i offentleglova når det gjelder forskningsrapporter, bortsett fra hvis rapporten inneholder for eksempel opplysninger som er omfattet av taushetsplikt eller lignende vern. Derfor vil et eventuelt unntak basere seg på innhold og må vurderes spesifikt for hvert enkelt innsynskrav. Videre sier uttalelsen at det ikke er hjemmel i offentleglova for å innføre et generelt unntak for dokument som gjelder forskningsvirksomhet.

Forskningsetikkloven

Det følger av forskningsetikklovens formålsbestemmelse i § 1 at loven «skal bidra til at forskning i offentlig og privat regi skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer». Loven regulerer forebygging og brudd på *anerkjente forskningsetiske normer for god vitenskapelig praksis*²⁶. Lovfestede etiske krav som blant annet finnes i helseforskningsloven og personopplysningsloven, vil ved motstrid gå foran forskningsetikkloven²⁷. Loven bestemmer også at det oppnevnes nasjonale forskningsetiske komiteer, jf. § 9, og regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK), jf. § 10.

I de generelle forskningsetiske retningslinjene, som er utarbeidet av de nasjonale forskningsetiske komiteene, er det lagt til grunn i punkt 11 at forskningsresultater som hovedregel skal tilgjengeliggjøres²⁸. Manglende tilgjengeliggjøring kan derfor utgjøre brudd på forskningsetiske normer. Øvrige forskningsetiske normer i forbindelse med innsamling og publisering av forskningsdata omfatter krav til redelighet (punkt 7) og plikt til å følge god henvisningsskikk ved bruk av andres materiale (punkt 8).

Forskningsetikkloven kan altså kreve tilgjengeliggjøring av forskningsdata i den grad det følger av anerkjente forskningsetiske normer. Dersom man benytter andres forskningsdata, må man følge normer om redelighet og god henvisningsskikk. I den

grad et brudd på en forskningsetisk norm kan sies å være alvorlig og forskeren har opptrådt forsettlig eller grovt uaktsomt, kan saken tenkes å resultere i en uttalelse om at forskeren har opptrådt uredelig. Brudd på forskningsetiske normer i forbindelse med forskningen kan også resultere i en uttalelse om at et vitenskapelig arbeid bør korrigeres eller trekkes tilbake.

Universitets- og høyskoleloven

Universitets- og høyskoleloven skal blant annet tilrettelegge for at universiteter og høyskoler utfører forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid på høyt internasjonalt nivå, jf. universitets- og høyskoleloven § 1-1 bokstav b. Loven skal også tilrettelegge for at disse «formidler kunnskap om virksomheten og utbrer forståelse for prinsippet om faglig frihet og anvendelse av vitenskapelige og kunstneriske metoder og resultater», jf. § 1-1 bokstav c.

I § 1-3 er det listet opp ulike måter universiteter og høyskoler skal fremme lovens formål på. Her er det eksplisitt uttalt at institusjonene skal «bidra til å spre og formidle resultater fra forskning» (bokstav d). Dette kan sies å innebære en forpliktelse til å oppmuntre og legge forholdene til rette for slik formidling²⁹. Det følger imidlertid også av bestemmelsen at institusjonene skal «bidra til innovasjon og verdiskaping basert på resultater fra forskning» (bokstav e). I Norsk Lovkommentar er det framhevet at det er ønskelig at resultater av forskning og faglig utviklingsarbeid som har et kommersielt potensial, skal formidles til virksomheter som kan bidra til innovasjon og verdiskaping. Slik kunnskapsoverføring kan skape nye arbeidsplasser og styrke norsk kunnskapsindustri³⁰.

Formålet med kommersialisering av resultater fra offentlig finansiert forskning er at resultatene skal tas i bruk i videre utvikling som kommer samfunnet til gode. Det kan være en, i alle fall tilsynelatende, motsetning mellom målsetningen om kommersialisering og målsetningen om offentliggjøring. Dersom kommersialisering forutsetter inngivelse av patentesøknader, kan dataene ikke offentliggjøres før etter at det er søkt om patent, fordi en ellers ville spolere mulighetene for patentering. Også i andre tilfeller kan en (midlertidig) eksklusiv tilgang til data være en forutsetning for kommersialisering. Hvor langt og hvor lenge eksklusiv tilgang til dataene bør aksepteres for å legge til rette for kommersialisering, må avgjøres ved en konkret vurdering i hvert enkelt tilfelle, og lovverket gir liten veiledning for vurderingen.

Det følger videre av § 1-5 (6) at universiteter og høyskoler «skal sørge for åpenhet om resultater fra forskning». I denne bestemmelsen er også *forskernes rett og plikt til offentliggjøring* utførlig regulert. Den som er ansatt i stilling hvor forskning

²⁴ Ibid., note 68.

²⁵ <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/-2---forskning-i-offentlege-forvaltningsso/id636199/>

²⁶ Lovkommentar til forskningsetikkloven, Rettsdata, ved Bjørn L. Zwiilmeyer, note 1.

²⁷ Ibid

²⁸ <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/generelle/>

²⁹ Lovkommentar til universitets- og høyskoleloven, Rettsdata, ved Jan Fridthjof Bernt, note 25.

³⁰ Ibid., note 26.

inngår i arbeidsoppgavene, har *rett til å offentliggjøre* sine resultater og *skal sørge for* at slik offentliggjøring skjer. Institusjonen kan imidlertid ikke pålegge offentliggjøring på et bestemt tidspunkt eller med en bestemt hyppighet. Forskeren bestemmer dermed når og hvordan resultatene skal offentliggjøres³¹.

Det følger av § 1-5 (5) at forskeren har rett til å velge emne og metode for sin forskning og sitt utviklingsarbeid innenfor rammene av ansettelsesforholdet eller særskilt avtale. Videre heter det i § 1-5 (6) at «det relevante forskningsgrunnlaget skal stilles til rådighet i overensstemmelse med god skikk på vedkommende fagområde». Her er det altså spesifisert at ikke bare skal resultatene offentliggjøres, men også «forskningsgrunnlaget» skal stilles til rådighet. Dette kan være statistiske grunndata eller fysisk materiale³². At det skal stilles til rådighet, innebærer at det skal gjøres tilgjengelig ved forespørsel³³. Opplysninger som er underlagt taushetsplikt, må imidlertid som utgangspunkt skjermes eller anonymiseres³⁴.

Styret ved institusjonen kan samtykke til «utsatt offentliggjøring» av forskningsresultatene dersom det foreligger legitime hensyn. Slike legitime hensyn kan være beskyttelsen av patentrettslige eller konkurransemessige interesser eller hensynet til løpende forskningsarbeid³⁵. Det er imidlertid uttrykkelig fastslått at det ikke kan avtales eller fastsettes «varige begrensninger» i retten til offentliggjøring utover det som følger av lov.

Helseforskningsloven

Helseforskningsloven har til formål å fremme god og etisk forsvarlig medisinsk og helsefaglig forskning, jf. helseforskningsloven § 1. Loven gjelder for medisinsk og helsefaglig forskning på mennesker, humant biologisk materiale eller helseopplysninger, jf. § 2.

Lovens § 8 bestemmer at «kommersiell utnyttelse av forskningsdeltakere, humant biologisk materiale eller helseopplysninger som sådant er forbudt». Bestemmelsen er vag, og den nærmere grensedragningen er overlatt til praksis³⁶. Bestemmelsen er ikke ment å forhindre forskning i næringsformål, for eksempel egemiddelutprøving³⁷. Omsetning og kommersialisering av forskningsresultater og bearbeidet materiale faller også utenfor bestemmelsen³⁸.

Det stilles krav til at den regionale komiteen for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) godkjenner forskningsprosjektet etter søknad, jf. §§ 9 og 10, jf. forskningsetikkloven § 10 første

ledd. I § 12 er det bestemt at når forskningsprosjektet avsluttes, skal det sendes en sluttmelding til REK. Den skal presentere resultatene på en objektiv og etterrettelig måte som sikrer at positive og negative funn framgår. Formålet med bestemmelsen er å bidra til kontroll og åpenhet rundt forskningen³⁹. Samfunnet skal ha mulighet til å følge med på hva slags medisinsk og helsefaglig forskning som foregår, og det må sikres at resultater ikke underslås dersom de for eksempel er til ugunst for den som finansierer forskningen⁴⁰.

Helseforskningsloven har også regler i [kapittel 6](#) om forskningsbiobanker som opprettes i forbindelse med innsamling, oppbevaring og bruk av humant biologisk materiale. I § 31 er det bestemt at den forskningsansvarlige skal gi andre forskere

tilgang til humant biologisk materiale i virksomhetens forskningsbiobanker med mindre den ansvarlige selv har behov for materialet eller det foreligger andre særlige grunner.

[Kapittel 7](#) gir regler om behandling av helseopplysninger, som blant annet skal være i samsvar med prinsippene i personvernforordningen artikkel 5 og ha uttrykkelig angitte formål, jf. § 32. Det følger av § 34 at helseopplysninger kan sammenstilles, tilgjengeliggjøres og behandles i tråd med forskningsprosjektets formål, eventuelle samtykker, forhåndsgodkjenningen etter § 33 og i samsvar med forskningsprotokollen. REK kan imidlertid nekte slik sammenstilling, tilgjengeliggjøring mv. dersom den anses som medisinsk eller etisk uforvarlig, jf. § 34 annet ledd. Det understrekes at sammenstilling og tilgjengeliggjøring av helseopplysninger kan skje til dataansvarlige eller forskningsansvarlige som har adgang til å behandle opplysningene etter personvernforordningen artikkel 6 og 9.

[Kapittel 8](#) har regler om *åpenhet og innsyn i forskningen*. Det følger av § 39 at den forskningsansvarlige og prosjektlederen skal sørge for åpenhet rundt forskningen. Allmennhetens rett til innsyn er regulert i § 41. Enhver skal ved henvendelse til REK få vite hvilke forskningsprosjekter som en forskningsansvarlig eller prosjektleder er eller har vært involvert i, samt formålet med prosjektet. Unntakene i personopplysningsloven §§ 16 og 17 gjelder tilsvarende her, jf. § 42. Endelig følger det av § 44 at REK skal føre en systematisk fortegnelse over innmeldte og avsluttede forskningsprosjekter basert på opplysninger i søknad og sluttmelding, og at registrene skal være offentlig tilgjengelige. Man har imidlertid mulighet til å søke om utsatt offentliggjøring etter § 45 der dette er nødvendig for å beskytte legitime

³¹ Ibid., note 67.

³² Ibid., note 68.

³³ Ibid., note 69.

³⁴ Ibid.

³⁵ Ibid., note 72.

³⁶ Lovkommentar til helseforskningsloven, Rettsdata, ved Sigmund Simonsen, note 40.

³⁷ Ibid.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ot.prp. nr. 74 (2006-2007) pkt. 11.3.4.2.

⁴⁰ Ibid.

patentrettslige eller konkurransemessige interesser eller av hensyn til et løpende forskningsarbeid. REK kan dessuten bestemme at sensitive opplysninger om et prosjekt ikke skal inngå i registeret eller ikke kunne kreves innsyn i, for et avgrenset tidsrom, dersom offentlighet kan skade vesentlige private eller offentlige interesser.

6.4 Begrensninger på deling av data

I dette delkapittelet skal vi se nærmere på lovverk som legger begrensninger på deling av data på grunn av *innholdet* i dataene. Dette omfatter begrensninger som skal beskytte datasubjektet, herunder personvernregelverket og GDPR; begrensninger som skal beskytte andre interesser, for eksempel forretningshemmeligheter; og begrensninger av hensyn til nasjonal sikkerhet. Dersom forskningsdata deles i strid med disse reglene, innebærer det et lovbrudd fra den som deler dataene.

Begrensninger på deling av data som skyldes *rettigheter* til data, samling av data eller oppfinnelser som bygger på data, er redegjort for i [delkapittel 6.3.1](#). Forbudet mot informasjonsdeling etter arbeidstakeroppløsningsloven er også redegjort for ovenfor – dette knytter seg som nevnt til informasjon om en oppfinnelse, ikke enkeltdata som sådan.

6.4.1 Begrensninger som skal beskytte datasubjektet

Personopplysningsloven

Personopplysningsloven gjennomfører [EUs personvernforordning](#) og regulerer behandlingen av personopplysninger. Loven gjelder behandling av personopplysninger også i forbindelse med vitenskapelig forskning. Der personopplysninger inngår i forskningsdata, vil personopplysningsloven altså stille krav til behandlingen av slike opplysninger. Ved offentliggjøring av forskningsresultater og forskningsdata hvor personopplysninger inngår, vil personopplysningsloven kunne sette begrensninger og krav.

Personvernforordningen har til formål å verne fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger. Den sikrer deres rett til vern av personopplysninger samtidig som fri utveksling av personopplysninger i EØS ikke skal begrenses eller forbyes (se artikkel 1). EU-domstolen har fastslått i den såkalte Schrems-II-saken⁴¹ at vern av persondata gitt i personvernforordningen følger dataene dit de går. Ved overføring av persondata utenfor EØS-området må vernet av dataene være likt eller tilsvarende vernet de har innenfor EØS⁴². Personopplysninger er enhver opplysning om en identifisert eller identifiserbar fysisk person («den registrerte»), jf. artikkel 4. En identifiserbar fysisk person er definert som en person som direkte eller indirekte kan identifiseres, særlig ved hjelp av en identifikator. En slik identifikator kan være navn, identifikasjonsnummer, lokaliseringsoplysninger, nettididentifikator eller lignende. I fortalepunkt 34 og 35 finnes uttalelser om

personopplysninger i form av genetiske opplysninger og opplysninger om helsetilstand.

Personopplysningsloven § 8 bestemmer at personopplysninger kan behandles på grunnlag av personvernforordningen artikkel 6 nr. 1 bokstav e, dersom det er nødvendig for «formål knyttet til vitenskapelig eller historisk forskning eller statistiske formål». Det er uttalt i personvernforordningen fortalepunkt 159 at «I denne forordning bør behandling av personopplysninger i forbindelse med formål knyttet til vitenskapelig forskning tolkes vidt og f.eks. omfatte teknologisk utvikling og demonstrasjon, grunnleggende forskning, anvendt forskning og privatfinansiert forskning»⁴³. Behandlingen skal i slike tilfeller være omfattet av nødvendige garantier i samsvar med personvernforordningen artikkel 89 nr. 1. Dette innebærer garantier for å ivareta den registrertes rettigheter og friheter. Det følger også av fortalepunkt 159 at «for å ta hensyn til de særlige forholdene som gjelder ved behandling av personopplysninger i forbindelse med vitenskapelig forskning, bør særlige vilkår få anvendelse, særlig med hensyn til publisering eller annen utlevering av personopplysninger i forbindelse med nevnte formål. Dersom resultatet av den vitenskapelige forskningen, særlig på området helse, berettiger ytterligere tiltak i den registrertes interesse, bør de allmenne bestemmelsene i denne forordning få anvendelse med henblikk på nevnte tiltak.» Om forskning heter det i forordningens fortalepunkt 33 at det for formål knyttet til vitenskapelig forskning ofte ikke er «mulig fullt ut å identifisere formålet med behandlingen av personopplysninger på tidspunktet for innsamlingen av opplysningene. De registrerte bør derfor kunne gi sitt samtykke til visse områder innenfor vitenskapelig forskning når dette er i samsvar med anerkjente etiske standarder for vitenskapelig forskning». Hvis den registrerte trekker tilbake sitt samtykke, skal det ikke påvirke lovligheten av behandlingen som bygger på samtykket før det trekkes tilbake, jf. artikkel 7 nr. 3.

I personopplysningsloven § 9 omtales behandling av særlige kategorier av personopplysninger uten samtykke for formål knyttet til vitenskapelig forskning. Behandlingen skal være omfattet av nødvendige garantier i samsvar med personvernforordningen art. 89 nr. 1. Det vil si at nødvendige tekniske og organisatoriske tiltak skal innføres for å sikre prinsippet om at det ikke tilgjengeliggjøres mer personopplysninger enn det som er nødvendig for formålet med behandlingen. Før forskeren kan behandle personopplysninger uten samtykke må behandlingsansvarlig, for eksempel en forskningsinstitusjon, rådføre seg med personvernombudet for å vurdere om behandlingen oppfyller kravene med hjemmel i lov. Dette er ikke nødvendig hvis behandlingsansvarlig har gjort en vurdering av personvernkonsekvenser etter personvernforordningen art. 35.

Det kan nevnes at Datatilsynet gir nærmere informasjon på sine [sider om behandling av personopplysninger i forbindelse med](#)

⁴¹ <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX:62018CJ0311>

⁴² https://edpb.europa.eu/system/files/2021-06/edpb_recommendations_202001vo.2.0_supplementarymeasurestransferstools_en.pdf

⁴³ Norsk Lovkommentar til personopplysningsloven, note 8-7.

[forskning](#). Datatilsynet understreker at den behandlingsansvarlige må vurdere og dokumentere at den planlagte behandlingen av personopplysninger oppfyller kravene i loven. Kravet omfatter all forskning hvor det brukes personopplysninger. Det gjøres ikke unntak fra kravet selv om forskningsprosjektet får etisk godkjenning fra [REK](#), og deres vedtak gir ikke rettslig grunnlag for behandling av personopplysninger. Datatilsynet framhever også at det i mange tilfeller kreves dispensasjon fra taushetsplikt for behandling av personopplysninger, og at REK vurderer om det kan gis dispensasjon fra taushetsplikt i pasientjournaler. [Personvernrådet](#) (EDPB) har dessuten vedtatt [retningslinjer](#) om behandling av helsedata til forskningsformål og bruk av lokasjonsdata og kontaktsporingsverktøy i forbindelse med covid-19-pandemien.

Regler om taushetsplikt

Regler om taushetsplikt finnes blant annet i forvaltningsloven §§ 13 a-g. Forvaltningsloven § 13 pålegger offentlig ansatte taushetsplikt om opplysninger som gjelder (1) noens personlige forhold, og (2) tekniske innretninger og framgangsmåter samt drifts- eller forretningsforhold som det vil være av konkurransemessig betydning å hemmeligholde av hensyn til den som opplysningen angår. § 13 e pålegger forskere taushetsplikt om visse opplysninger, blant annet opplysninger undergitt taushetsplikt og opplysninger som er mottatt fra private under taushetsløfte i forbindelse med forskningsarbeidet. Taushetsplikten etter forvaltningsloven § 13 er ikke til hinder for at opplysninger gjøres kjent dersom den som har krav på taushet, samtykker, jf. forvaltningsloven § 13 a nr. 1. Taushetsplikten er heller ikke til hinder for at opplysningene brukes når behovet for beskyttelse ivaretas ved at de gis i statistisk form, eller ved at individualiserende kjennetegn utelates på annen måte, jf. § 13 a nr. 2.

6.4.2 Begrensninger som skal beskytte andre interesser

Lov om vern av forretningshemmeligheter

Lov om vern av forretningshemmeligheter skal sikre innehavere av forretningshemmeligheter vern mot urettmessig tilegnelse, bruk og formidling av hemmeligheten, jf. forretningshemmelighetsloven § 1. «Forretningshemmeligheter» er definert i lovens § 2 og omfatter opplysninger som (a) er «hemmelige», det vil si at de ikke er allment kjent eller lett tilgjengelig, (b) har «kommersiell verdi fordi de er hemmelige», og (c) innehaveren har «truffet rimelige tiltak for å holde hemmelige». Etter forarbeidene har opplysninger kommersiell verdi der inngrep vil kunne skade interessene til innehaveren av forretningshemmeligheten «på en måte som undergraver personens vitenskapelige og tekniske potensiale, forretningsmessige eller finansielle interesser, strategiske plasseringer eller evne til å konkurrere»⁴⁴. Dersom man i innhenting av forskningsdata eller i publisering av forskningsresultater gjør inngrep i en forretningshemmelighet, kan dette være i strid med forretningshemmelighetsloven og resultere i sanksjoner etter lovens §§ 5 til

10. Dersom forskningsresultater kommersialiseres, og eksklusiv tilgang til forskningsdata utgjør et konkurransefortrinn som er viktig for kommersialiseringen, vil disse dataene kunne utgjøre forretningshemmeligheter som er vernet etter loven om forretningshemmeligheter.

Sikkerhetsloven

Sikkerhetsloven skal bidra til å trygge nasjonale sikkerhetsinteresser og forebygge sikkerhetstruende virksomhet, jf. sikkerhetsloven § 1-1. Loven gjelder for statlige, fylkeskommunale og kommunale organer, jf. § 1-2. Nasjonale sikkerhetsinteresser omfatter overordnede sikkerhetspolitiske interesser knyttet til blant annet de øverste statsorganers virksomhet, forsvar, sikkerhet og beredskap, forholdet til andre stater, økonomisk stabilitet, samfunnets grunnleggende funksjonalitet og befolkningens grunnleggende sikkerhet, jf. § 1-5.). I forbindelse med forskning som omfatter informasjon som kan være vernet etter sikkerhetsloven, kan bestemmelsene i sikkerhetsloven sette begrensninger i tilknytning til innhenting og publisering av forskningsdata og forskningsresultater.

6.5 Om eierskap til forskningsdata – kan data eies?

Diskusjoner om deling av forskningsdata dreier seg ofte om hvem som «eier» dataene, se også Meld. St. 22 (2020–2021) [Data som ressurs – Datadrevet økonomi og innovasjon](#). Dette spørsmålet er det vanskelig å gi noe klart svar på. Som juridisk begrep er «eieren» den som har eiendomsrett til en fysisk ting, for eksempel en bil. Eiendomsretten er eksklusiv, og andre kan ikke bruke eller råde over bilen uten eierens samtykke. Data derimot er informasjon og ikke en fysisk ting. Informasjon kan brukes av mange samtidig, og det gjør ofte informasjonen mer verdifull. Rettsreglene legger derfor opp til at data eller informasjon i størst mulig grad skal være fritt tilgjengelig, og legger kun opp til eksklusive rettigheter til data der det er særlig behov for det. Eksempler på dette er reglene om opphavsrett, databasvern og bedriftshemmeligheter som på strenge vilkår gir en tidsbegrenset eksklusiv rett til å utnytte informasjonen. Et overordnet formål med reglene er å oppmuntre til innovasjon.

Betegnelsen «eierskap» til data kommuniserer imidlertid en forventning om en rett til å råde over og kontrollere bruken av dataene, slik som ville vært tilfelle med bilen i eksempelet over. For forskningsdata er dette knyttet til forskerens oppfatning av «eierskap» til forskningen sin, institusjonens oppfatning av arbeidsgivers rettigheter til ansattes arbeidsresultater og i tillegg eventuelle datasubjekters oppfatning av en rett til å kontrollere videre bruk av personopplysninger. Disse forventningene motsvares bare delvis av juridiske rettigheter. Forholdet mellom forskeren og institusjonen som arbeidsgiver må løses etter arbeidsrettslige og immaterialrettslige regler. Dersom dataene eller databasen er vernet av opphavsrett, oppstår opphavsretten hos forskeren personlig, mens databaserettigheter og rett til bedriftshemmeligheter oppstår hos institusjonen. For data som ikke er vernet av noen regler, er rådende oppfatning at

⁴⁴ Prop. 5 LS (2019-2020), punkt 5.1.3.

institusjonen har råderett over dataene på samme måte som arbeidsgiver har råderetten over fysisk forskningsmateriale og andre resultater av de ansattes arbeid. Når det gjelder datasubjektenes forventninger, ivaretas disse av personopplysningsloven eventuelt av andre lover.

Begrepet "eiendomsrett" kommuniserer en form for råderett, men også et ansvar for å forvalte det man har råderett over i henhold til de til enhver tid gjeldende regler. Når det gjelder eiendomsrett til data, så vil det innebære en forventning om at den som har råderett over dataene også har et ansvar for å forvalte dem på en god måte. Når det er politiske føringer om hvordan data skal forvaltes, gjennom blant annet mer deling, oppstår det et behov for å definere et ansvarssubjekt, altså en "eier" av dataene. Det er tenkelig at ulike personer kan ha råderett og ansvar, kanskje spesielt når det gjelder forskningsdata, men det er viktig at dette er avklart i ulike tilfeller. I et ansettelsesforhold mellom institusjon og forsker vil råderetten og dertil forvaltningsansvar for forskningsdata oftest tilfalle institusjon, etter arbeidsrettslige regler og immaterialrettslige regler. Tilgjengeliggjøring av forskningsdata innebærer at man tar stilling til hva, hvor, hvordan og når data skal deles. Ansvar for tilgjengeliggjøring av dataene er i praksis best løst med en fordeling mellom institusjon og forsker. Institusjonen skal sørge for å ha tydelige interne retningslinjer og styringsdokumenter, samt et kompetent støtteapparat som bistår forskeren med praktisering og gjennomføring av tilgjengeliggjøringen etter gjeldende rutiner, regelverk og etiske vurderinger.

6.6 Utvalgets vurdering av det juridiske rammeverket

Deling av forskningsdata skjer innenfor det komplekse regelverket som er skissert ovenfor og mer detaljert beskrevet i vedlegg 1 og 2. I tillegg er det flere lovverk som utvalget ikke har behandlet i det ovenstående, men som er lovgivende for enkelte fagområder; Miljøinformasjonsloven⁴⁵, Naturmangfoldloven⁴⁶, Naturoppsynsloven⁴⁷, samt Arkivloven⁴⁸ hvor sistnevnte gjelder for alle offentlige organer, med noen unntak.

Utvalget oppfatter at intensjonen og retningen i lovverket er tydelig: *Data skal i minst mulig grad være underlagt eksklusive rettigheter, og det skal legges til rette for størst mulig åpenhet.* Slik utvalget ser det er den største utfordringen for forskere og institusjoner som skal dele forskningsdata, at regelverket er fragmentarisk. Det fører til at mange ulike spørsmål må besvares før man enten kan kreve tilgang til data eller sørge for at data kan deles på en lovlig måte. Kort oppsummert må den som skal ta stilling til om og hvordan et datasett skal deles, vurdere om det er eksklusive rettigheter knyttet til dataene (som opphavsrett eller databaserett), hvem som eventuelt innehar slike rettigheter, om dataene er av en slik art at det gjelder begrensninger for delingen, og om tilstrekkelige samtykker i så fall er innhentet.

Alle disse vurderingene krever kjennskap til lovreglene på området.

Den juridiske kompetansen hos den som gjør vurderingen, må være bred nok til å dekke mange rettsområder og dyp nok til å kunne gjøre de vurderingene som er nødvendige for å anvende reglene riktig. Slik kompetanse kan vanskelig opparbeides hos hver enkelt forsker, men må foreligge hos institusjonen. Etter utvalgets oppfatning medfører det fragmentariske regelverket, og det at det er et misforhold mellom forventninger eller oppfatninger om rettigheter til data og reglene om det, et særlig behov for at institusjonene sørger for å ha tilstrekkelig kompetanse til å dele data, og at de sørger for et system for deling som gjør det enkelt for forskerne å dele data på en trygg og lovlig måte. Systemene må tilpasses at ulike fagdisipliner produserer data av svært ulik karakter, og som derfor kan være underlagt nokså ulike regler for om, og hvordan, dataene kan deles.

Selv om det hadde vært praktisk med et enkelt og enhetlig regelverk som regulerer deling og gjenbruk av forskningsdata, er det utfordrende å etablere det. Siden data er heterogene, vil et regelverk for forskningsdata også nødvendigvis bli fragmentarisk sett opp mot regelverk for andre data. Et enhetlig regelverk stiller også krav til samordning av regelverk på tvers av sektorer. Utvalget oppfatter derfor at det antagelig ikke er hensiktsmessig å lovregulere forskningsdata særskilt i dag.

Utvalget vil framheve at dagens regulering legger til rette for nokså utstrakt deling av forskningsdata selv om lovreglene setter noen grenser for deling for å beskytte andre interesser, som personvern, forretningshemmeligheter og sikkerhet. For blant annet persondata settes det også grenser av etiske hensyn. For regler som retter seg mot spesielle typer data, som personvernreglene, er en vurdering av dataenes karakter ("er det snakk om personopplysninger?") avgjørende for om reglene får anvendelse. Det er et begrenset og i utgangspunktet oversiktlig rettsanvendelsesspørsmål. Men for regler som beskytter interesser knyttet til dataene som er uavhengig av dataenes karakter, for eksempel reglene om forretningshemmeligheter, kan vurderingen av om reglene får anvendelse, være noe mer kompleks.

Den største usikkerheten rundt loververket synes å være knyttet til hvorvidt ulike involverte har noe "eierskap" til dataene. Som forklart over er det diskrepans mellom forventningen om "eierskap" og lovverkets forutsetning om at data, i betydningen informasjon, som utgangspunkt ikke skal være underlagt eksklusive rettigheter. I forholdet mellom forskeren og institusjonen innebærer dette en viss usikkerhet om hvem som har rett til, og eventuelt ansvar for, å gjøre forskningsdata tilgjengelige. I forholdet mellom forskeren og datasubjektene,

⁴⁵ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2003-05-09-31>

⁴⁶ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/2009-06-19-100>

⁴⁷ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1996-06-21-38>

⁴⁸ <https://lovdata.no/dokument/NL/lov/1992-12-04-126>

for eksempel informanter i et forskningsprosjekt, innebærer dette at det må avklares at det er gitt tilstrekkelig samtykke til deling av eventuelle personopplysninger.

Når det gjelder andre involverte, det være seg andre institusjoner, finansører, private eller offentlige partnere i et forskningsprosjekt, kan det finnes ulike forventninger om kontroll med videre bruk av dataene. En forventning under stikkordet "eierskap" er ikke nødvendigvis knyttet til en eksklusiv råderett, men til retten til å motsette seg videre deling av "sine" data, eller en rett til en form for avkastning dersom dataene gir grunnlag for økonomisk gevinst hos et videre ledd. Slike forventninger kan skape usikkerhet for enkelte forskere om data kan deles, om det er nødvendig med begrensninger, og hvem som eventuelt må samtykke til deling. Usikkerhet knyttet til slike forventninger kan dermed indirekte motvirke at forskningsdata deles. Denne usikkerheten kan ikke løses gjennom lisenser, for det at data deles med lisens, forutsetter nettopp at den som deler, har tilstrekkelige rettigheter til dataene til å dele dem på de vilkårene lisensen setter. Etter utvalgets syn bør det løpende vurderes om det er behov for å lovfeste rettigheter til og ansvar for offentlig finansierte forskningsdata, for å avklare forventninger om "eierskap".

7. OM LISENER OG FRIGIVELSESEKTLÆRINGER FOR DELING OG GJENBRUK AV FORSKNINGSDATA

Formålet med dette kapittelet er å gi en oversikt over lisenser og frigivelseserklæringer for deling og bruk av forskningsdata. Forskningsdata, slik det er brukt av utvalget i dette kapittelet, inkluderer ikke forskningsrelaterte digitale objekter, som kildekoder, programvarer, modeller og metodeprotokoller m.m. Denne avgrensningen er gjort fordi utvalgsarbeidet er begrenset i tid og omfang, men rapporten vil kort ta opp lisensiering av forskningsrelaterte digitale objekter under [delkapittel 7.3.6](#).

7.1 Om lisenser og deres funksjon

Når forskningsdata gjøres tilgjengelige for andre, er det vanlig at bruken av dataene knyttes til en lisens. En lisens betyr tillatelse. Lisensen som knyttes til dataene, er en avtale mellom den som har gjort dataene tilgjengelige, og den som gjør bruk av dataene. Lisensen regulerer eventuelle vilkår for bruken av dataene, som at de kun skal brukes til forskning, eller at den som har produsert datasettet, skal navngis⁴⁹. En lisens er nødvendig dersom dataene som skal deles er undergitt eksklusive rettigheter i lov, for eksempel opphavsrett, eller dersom bruken av dataene er begrenset av tidligere kontrakter, som samtykkebegrensninger. Lisenser brukes også i dag som et virkemiddel for å forsikre seg om at bruken av dataene tilfredsstiller forskningsetisk "beste praksis". Dersom dataene som skal deles, verken er beskyttet i lov eller underlagt lov-messige eller andre delingsbegrensninger (som kontrakter eller samtykke), er det ikke nødvendig med en lisens for at bruken

av dataene skal være lovlig. Men dersom den som gjør dataene tilgjengelig, ønsker å sette egne begrensninger på bruken av dataene, for eksempel at de bare skal brukes i forskning, eller at det skal oppgis hvor dataene kommer fra, er en lisens nødvendig. Selv om man ikke ønsker å begrense bruken av dataene, er det likevel ryddig, praktisk og anbefalt å knytte en lisens til bruken av dem for å klargjøre at forskeren og institusjonen gir avkall på eventuelle rettigheter til dataene.

En lisens er en kontrakt som gir grunnlag for og angir innholdet i rettigheter og plikter mellom den som deler dataene, og den som vil bruke dem. Begrensninger på bruk av forskningsdata som følger av lovregler som har som formål å verne andre interesser, slik som personopplysningsloven, sikkerhetsloven, patentloven og helseregisterloven, kan ikke endres eller reguleres i en lisens. Det samme gjelder stort sett tredjeparters rettigheter til dataene: disse må respekteres og ivaretas i en lisens. Det innebærer for eksempel at dersom dataene er samlet inn basert på et samtykke som er begrenset, må denne begrensningen respekteres og videreføres i en lisens dersom dataene skal deles videre.

En lisens helt uten bruksbegrensninger er strengt tatt ikke en lisens, men en frigivelseserklæring (data faller i det fri), kalt *Dedication to Public Domain* på engelsk. Det finnes i hovedsak to typer frigivelseserklæringer: Public Domain Mark (PDM) og CC0. Der PDM brukes for å dokumentere at det ikke er noen kjente rettigheter tilknyttet dataene, brukes CC0 for å vise at forskeren gir avkall på alle eventuelle opphavsrettigheter.

En lisens tjener altså flere formål: Den kan være nødvendig for å gjøre bruk av dataene lovlig, den kan sette vilkår for bruken, og den kan dokumentere avkall på rettigheter.

Basert på om man bruker en frigivelseserklæring eller en lisensvariant, kan graden av åpenhet variere fra data i det fri (f.eks. PDM eller CC0), som ikke har bruksbegrensninger, til lisenser med vilkår knyttet til navngivelse, bearbeidelse, deling på samme vilkår og kommersialisering (f.eks. CC 4.0-BY). Dette kommer vi nærmere inn på i [delkapittel 7.3](#).

7.2 Om forutsetninger og vurderinger for deling og gjenbruk av forskningsdata

Det er ønskelig at offentlig finansierte forskningsdata skal deles med så få tilgangs- og formålsbegrensninger som mulig. Deling og gjenbruk må imidlertid skje innenfor et komplekst juridisk regelverk, og man skal ta hensyn til forskningsetiske normer som påvirker hvilke data som skal deles og når de skal deles. I det følgende beskrives ulike forutsetninger og vurderinger som bør ligge til grunn for valg av lisens eller frigivelseserklæring på forskningsdata.

⁴⁹ Lisensvilkår om navngivelse (attribusjon) er ofte strengere enn hva som er anerkjente forskningsetiske standarder for god henvisningsskikk.

7.2.1 Lisensgivers ansvar – avklaring av rettigheter og delingsrestriksjoner

En lisensgiver er i dette tilfellet en forsker eller en institusjon hvor forskningsdataene er produsert av ansatte gjennom sitt ansettelsesforhold. Lisensgiveren har ansvar for å avgjøre hvilken lisens eller frigivelseserklæring som skal benyttes, og tildele den. Før man tildeler en lisens, er det viktig for lisensgiveren å ha avklart om, og eventuelt i hvilket omfang, forskningsdataene er gjenstand for juridiske rettigheter som opphavsrett og databasevern, og om det foreligger rettigheter hos en tredjepart. En lisensgiver trenger ikke nødvendigvis være rettighetshaver til forskningsdataene der rettigheter foreligger av lover eller avtaler, men da må lisensgiver ha tillatelse fra rettighetshaver til å lisensiere.

I tillegg må den som gjør dataene tilgjengelig, forsikre seg om at dataene ikke er underlagt rettslige delingsbegrensninger, for eksempel etter personopplysningsloven eller av sikkerhetshensyn. Det bør også vurderes om delingen av dataene vil forstyrre institusjonens eller forskerens egen utnyttelse av dem, for eksempel dersom dataene inngår i en oppfinnelse som skal patenteres, eller at de av andre grunner er å anse som forretningshemmeligheter.

Skillet mellom kildedata og data som er generert i et forskningsprosjekt, er vesentlig ved spørsmål om rettigheter til data og bruk av lisenser. [OpenAire](#) har en utfyllende guide for bruk av andres forskningsdata. Forskere bruker ofte kildedata til videre forskning og må da forholde seg til lisenser og avtaler som regulerer bruken av disse. I mange tilfeller vil forskning innebære en kombinasjon av bruk av kildedata og data generert i prosjektene. Det kan være med på å komplisere vurderingen av videre deling ytterligere, der lisenser brukt på kildedata ikke samsvarer eller er compatible med lisenser man ønsker å bruke på avledete data, såkalte dataderivater. Dette diskuteres nærmere under [delkapittel 7.3.2](#).

I tillegg til å vurdere hvilke data som skal deles, må en lisensgiver ta stilling til når disse dataene skal deles. Dette er et komplekst spørsmål uten en klar fasit. Forskningsdata som ligger til grunn for en vitenskapelig publikasjon, for eksempel en fagfellevurdert vitenskapelig artikkel, bør som hovedregel deles senest ved publiseringstidspunktet. Med forskningsdata menes her et minimum av data som trengs for å validere og bygge videre på konklusjonene i publikasjonen. Bruk av embargo, det vil si utsatt delingstidspunkt, på forskningsdata som ligger til grunn for vitenskapelige publikasjoner, bør derfor unngås fordi dette svekker forskningens integritet. Flere vitenskapelige tidsskrifter krever at forskningsdata og forskningsrelevante objekter som ligger til grunn for en vitenskapelig publikasjon, deles på publiseringstidspunktet.

Når man søker patent er det et vilkår at oppfinnelsen ikke er kjent. Data som ligger til grunn for en patentsøknad, kan derfor ikke bli allment tilgjengeliggjort før oppfinnelsen søkes patentert. Hovedformålet med patentretten er å skape insentiver for videre forskning og innovasjon. Derfor gir patentretten en enerett til utnyttning av oppfinnelsen, men det kreves at informasjon om oppfinnelsen i patentsøknaden blir allment tilgjengelig, og det gjelder også forskningsdata som inngår i søknaden. Patentering, først og fremst i forbindelse med kommersialisering av resultater, fører dermed ofte til at dataene først blir delt på et senere tidspunkt. Universitets- og høyskoleloven §1-5 nevner faglig frihet og ansvar og presiserer forholdet mellom institusjon og ansatte i stillinger hvor forskning eller faglig eller kunstnerisk utviklingsarbeid inngår i arbeidsoppgavene. Den som er ansatt i stilling hvor forskning eller utviklingsarbeid inngår i arbeidsoppgavene, har *rett til å offentliggjøre* sine resultater og *skal sørge for* at slik offentliggjøring skjer. Institusjoner kan imidlertid ikke pålegge offentliggjøring av resultater på et bestemt tidspunkt eller med en bestemt hyppighet⁵⁰, men loven sier at det ikke kan "avtales eller fastsettes varige begrensninger i retten til å offentliggjøre resultater utover det som følger av lov eller i medhold av lov."⁵¹ Hensynet til å søke om patentbeskyttelse, vil omfattes av dette, og utsatt offentliggjøring vil i så fall være i tråd med loven.

Hva som utgjør legitime og ikke-legitime hensyn for bruk av embargo på forskningsdata, er ikke alltid tydelig. Usikkerhet knyttet til forventninger om "eierskap", det kan for eksempel være forventninger som ligger hos en forsker eller en informant som har bidratt med personopplysninger i et forskningsprosjekt, kan ikke løses ved å bruke en lisens. Utvalget har derfor i sine [anbefalinger om juridisk rammeverk for deling av forskningsdata](#), rettet mot myndighetene, anbefalt at det bør vurderes om rettigheter til og ansvar for offentlig finansierte forskningsdata skal lovfestes. I tillegg til de juridiske vurderingene må det vurderes om det er etiske problemstillinger knyttet til deling av dataene. Etiske vurderinger er en iboende del av et forskningsprosjekt, fra planlegging til prosjektslutt. EU-prosjektet RESPECT har utarbeidet [profesjonelle og etiske retningslinjer](#) for sosio-økonomisk forskning basert på tre underliggende prinsipper: opprettholdelse av vitenskapelige standarder, overholdelse av juridiske lowerk og unngåelse av sosial og personlig skade. I tillegg har EU utviklet dokumentet [The European Code of Conduct for Research Integrity](#) (2017) som baserer seg på prinsipper om reliabilitet, ærlighet, respekt og ansvarlighet. [Nasjonale forskningsetiske retningslinjer](#) inneholder også overordnede prinsipper for deling av data. Disse skal ligge til grunn for gjennomføringen av forskningsprosjekter, og dermed også valg av lisens.

7.2.2 Lisenstakers ansvar – bruk og utnyttelse av forskningsdata i henhold til lisensvilkår og forskningsetiske normer

Der det er snakk om gjenbruk av forskningsdata er en lisenstaker den personen som i egenskap av lisensen får tillatelse til å

⁵⁰ Lovkommentar til universitets- og høyskoleloven, Rettsdata, ved Jan Fridthjof Bernt, note 67.

⁵¹ <https://lovdata.no/lov/2005-04-01-15/§1-5>

utnytte forskningsdata, slik lisenskontrakten stipulerer. Dette innebærer at lisenstakeren må forstå vilkårene som ligger til grunn for å utnytte dataene, og om dette er forenelig med tiltenkt bruk. I noen tilfeller kan det lisensierte datamaterialet være gjenstand for ulike lisenser og dermed ulike vilkår, og det er viktig at lisenstakeren er oppmerksom på dette. En database kan for eksempel bestå av flere mindre datasett som er lisensiert under hver sin lisens, med hvert sitt sett med vilkår.

Noen lisenser kan ha tre nivåer: en menneskelesbar kunngjøring, en maskinlesbar kode og en juridisk kode. Den juridiske koden er det primære nivået av lisensen som beskriver det juridiske grunnlaget for å utnytte det lisensierte materialet og det kreves juridisk kompetanse for å forstå innholdet. Det er også nødvendig å merke seg om lisensen er ment for internasjonal bruk, det vil si at vilkårene ikke baserer seg på lovverk i konkrete land eller jurisdiksjoner. Siste versjon av CC-lisensene (4.0)⁵² er et eksempel på lisenser som er ment for internasjonalt bruk. En såkalt "ported" lisens er, på den annen side, en lisens hvor lisensvilkårene er tilpasset for eksempel opphavsrettslig lov i et konkret land eller jurisdiksjon. Bruk av slike lisenser kan få konsekvenser for den tiltenkte bruken og utnyttelsen av forskningsdataene ved at lisensen blir tildelt i en jurisdiksjon under visse juridiske vilkår, mens brukeren forholder seg til en annen jurisdiksjon hvor de samme vilkårene kanskje ikke gjelder.

I tillegg til det som følger av vilkårene i lisensen, stiller forskningsetiske normer krav til bruk av data i forskning. Forskningsetikkloven, som er utdypet over i [delkapittel 6.3.2](#), skiller ikke mellom forskning i offentlig og privat regi og gjelder for forskere og forskning i Norge. Plikt til å følge anerkjente forskningsetiske normer påhviler både forskeren og institusjonen. Redelighet og god henvisningsskikk er en viktig del av forskningsintegriteten. Selv om ikke lisensen eksplisitt setter vilkår om for eksempel navngivelse, skal lisenstakeren, når det lisensierte materialet brukes i forskningsøyemed, sørge for å etterleve forskningsetiske normer og fagspesifikke standarder for god henvisningsskikk, se [delkapittel 7.3.5](#).

Det er viktig å være klar over at selv om forskningsdata er utstyrt med en lisens eller en frigivelseserklæring, så forteller dette ingenting om datakvalitet og er ikke ensbetydende med at dataene er pålitelige, gyldige eller gjenbrukbare. God datakvalitet er et flerdimensjonalt begrep og kan inkludere hvor gjenbrukbare dataene er, hvor pålitelige og gyldige de er, om det er brukt åpne standardformater for metadata og data som er maskinlesbare med mer. Datakvalitet kan for eksempel ivaretas ved bruk av FAIR sertifiserte arkiv (repository), slik [European Open Science Cloud](#) planlegger for, for datakuratering og dokumentasjon av tilblivelsesprosessen for dataene (data proveniens).

7.3 Om vilkår og tillatelser i lisenser og Public Domain frigivelseserklæringer

Begrepet "åpen kunnskap" er definert av [Open Knowledge Foundation](#): "Knowledge is open if anyone is free to access, use, modify, and share it – subject, at most, to measures that preserve provenance and openness.". I det videre omtales "open work" som åpent forskningsarbeid. Bruk av åpne lisenser eller frigivelseserklæringer er et av prinsippene for at forskningsarbeid kan kalles åpent.

7.3.1 Åpne standardlisenser

Lisenser som fastsetter [vilkår](#) som er i overensstemmelse med åpen kunnskap, slik det er definert i avsnittet over, kalles åpne standardlisenser. Open Knowledge Foundation har utarbeidet en [oversikt over slike lisenser](#). Det er imidlertid ikke konsensus om hvilke lisenser som er kan kalles åpne standardlisenser. Open Access-bevegelsen, som i utgangspunktet fokuserer på åpen tilgang til vitenskapelige publikasjoner, har åpnet for bruk av lisens som legger begrensninger på bearbeidelse av vitenskapelige publikasjoner, såkalte "ingen bearbeidelse"-lisenser (Non Derivative - ND), men er restriktive med å anbefale dette. For artikler vil dette for eksempel bety at man ikke kan oversette dem fra engelsk til andre språk, noe som vil gjøre artikkelen utilgjengelig for personer som ikke behersker engelsk⁵³. Bruk av denne type lisens på forskningsdata vil også kunne medføre store begrensninger på gjenbruk av dataene. Utvalget går nærmere inn på dette under [kapittel 8](#). Konsekvenser av lisensvalg.

Både internasjonale og nasjonale styrende dokumenter, policyer og retningslinjer anbefaler hovedsakelig bruk av åpne standardlisenser på offentlig finansierte forskningsdata som åpner for videst mulig tilgang, gjenbruk og videredistribusjon. Når man produserer forskningsdata man ønsker å dele, bør lisensgiveren eksplisitt oppgi om lisenstakeren kan remikse, endre, tilpasse og legge til data, og under hvilke vilkår. Det finnes lisenser som er mye brukt på internasjonal basis, og som er betraktet som god praksis for lisensiering av forskningsdata.

Åpne data, i sin strengeste forståelse av begrepet, betyr at dataene deles uten begrensninger på hvem som kan bruke dataene (tilgangsbegrensninger), eller hva dataene kan brukes til (formålsbegrensninger). En mer vid forståelse av begrepet er at data kan betegnes åpne selv med begrensninger, men da bare hvis begrensningene er nødvendige ut fra lovverk og andre egenskaper ved dataene. Enkelte Creative Commons 4.0-lisenser (CC-lisenser) er definert som såkalte åpne standardlisenser, men i neste delkapittel problematiserer vi hvorfor disse likevel kan være begrensende for viderebruk av dataene.

⁵² Med CC-lisenser menes lisensene fra Creative Commons 4.0, totalt seks i antall, som alle inneholder vilkår om attribusjon/navngivelse. CC0 som omtales som et dedikasjonsverktøy i rapporten, og ikke en lisens, er ikke inkludert. Distinksjonen mellom lisens og dedikasjonsverktøy uten bruksbegrensninger brukes gjennomgående i rapporten.

⁵³ <https://creativecommons.org/2020/04/21/academic-publications-under-no-derivatives-licenses-is-misguided/>

7.3.2 Åpne Creative Commons 4.0-lisenser (CC-lisenser)

Noen standardlisenser, som Creative Commons 4.0 (CC)-lisenser, er utarbeidet med sikte på å regulere bruk av opphavsrettslig vernet materiale, slik som musikk, bilder, litterære tekster og vitenskapelige artikler. Disse lisensene brukes også mye for å lisensiere andre forskningsdata som ikke er vernet av opphavsrett. To av CC-lisensene, CC-BY-4.0 og CC-BY-SA-4.0, står oppført i oversikten over lisenser som er i overensstemmelse med åpen kunnskap slik det er definert av Open Knowledge Foundation over. I den grad forskningsdata inneholder kunstneriske eller litterære verk som oppfyller vilkår om opphavsrett, vil CC-lisensene være et naturlig valg.

Forskningsdata som inneholder rene fakta eller objektiv informasjon om verden, er imidlertid ikke underlagt opphavsrett eller tilgrensende vern.

Alle CC-lisensene krever attribusjon/navngivelse og derfor er disse lisensene mye brukt blant forskere. Vilkår om attribusjon, deriblant navngivelse av den/de som har skapt det lisensierte materialet, skal tilfredsstilles *på enhver rimelig måte*, slik det er beskrevet i lisensteksten⁵⁴, del 3 bokstav a punkt 2. Under del 1 bokstav g, framgår det imidlertid at dette bare skal gjelde der det lisensierte materialet er vernet av opphavsrett eller tilgrensende rettigheter. I den grad forskningsdata inneholder kunstneriske eller litterære verk som oppfyller vilkår om opphavsrett, vil CC-lisensene være et naturlig valg. Forskningsdata som inneholder rene fakta eller objektiv informasjon om verden, er imidlertid ikke underlagt opphavsrett eller tilgrensende vern. Bruk av CC-lisenser på data uten opphavsrettslig vern som et virkemiddel for å oppnå kildehenvisning og sitering, bidrar til forvirring rundt hva som er vernet av loven og hva lisensgiveren ønsker å oppnå med lisensen. Slik bruk bør derfor unngås.

Noen CC-lisenser har også "del på samme vilkår", såkalte copyleft- eller "Share Alike"-lisenser. Det gir lisenstakeren mulighet til å remikse, endre og legge til data samt distribuere dem, men bare hvis man deler med samme tillatelse som de opprinnelige, lisensierte dataene. Lisenser med dette vilkåret blir også kalt virale lisenser⁵⁵, da copyleft-lisenser pålegger brukeren av dataene å lisensiere bearbeidet data, såkalte dataderivater, med en kompatibel copyleft-lisens med samme vilkår når dataene deles videre. Dette bidrar dermed til kontinuerlig spredning – videreføring – av lisensen. Dette er problematisk med hensyn til juridisk interoperabilitet og gjenbruk av lisensierte datasett. Et eksempel på dette er hvis man skal kombinere to datasett, som begge har et vilkår om share-alike, men ellers har ulike vilkår. Lisenstakeren vil da ikke ha mulighet til å dele sitt dataderivat på samme vilkår som de opprinnelige datasettene, da vilkårene knyttet til dem ikke er like. Dette vil rapporten komme tilbake til i [kapittel 8](#) som omhandler konsekvenser av lisensvalg.

7.3.3 CC0 og Public Domain Mark – data i det fri

Opphavsrett og databasevern oppstår automatisk dersom vilkårene i åndsverkloven er oppfylt. Reglene som imidlertid gjelder rettigheter og vern av databaser, er i mindre grad harmonisert internasjonalt enn reglene om opphavsrett til tradisjonelle åndsverk, i forskningsmessig sammenheng typisk bøker og artikler. Reglene om databasevern er harmonisert i EØS, men det er til dels store forskjeller til andre jurisdiksjoner, herunder USA. En oversikt over mangfoldet knyttet til opphavsrett innenfor ulike europeiske jurisdiksjoner er utarbeidet av [CESSDA](#).

Når rettighetshaveren benytter seg av CC0 eller andre erklæringer om avkall på rettigheter, innebærer det at rettighetshaveren frafaller retten til å håndheve opphavsrett eller databaserett. Dataene gjøres dermed tilgjengelige i det offentlige rom, uten vilkår. Dataene kan da gjenbrukes, bearbeides og kommersialiseres fritt, og slik CC0 er formulert, uten vilkår om at lisenstakeren må kreditere opphavet til dataene. For datasamlinger som er vernet som åndsverk, følger det av norsk lov at det er enkelte rettigheter opphaveren ikke kan fraskrive seg. Det gjelder de rettighetene som kalles opphaverens "ideelle rettigheter", altså retten til navngivelse og respektretten, jf. åndsverkloven § 5. Selv om en opphaver ikke kan si fra seg ideelle rettigheter etter norsk lov, så kan en forsker utstyre sine forskningsdata med CC0. Med dette gis det signal om at man ikke vil kreve navngivelse eller påtale bruk av dataene som er i strid med åndsverkloven, og dermed respektretten, jf. juridisk erklæring punkt 2⁵⁶.

Der data ikke er vernet av opphavsrett eller databaserett eller beskyttet i samsvar med andre lovbestemmelser, kan man bruke et "Public Domain Mark". Med dette viser man at det ikke er knyttet noen kjente opphavsrettigheter til materialet, og at dataene derfor faller i det fri.

7.3.4 Juridisk interoperabilitet og forskningsdata

I rapporten [EOSC Interoperability Framework](#) handler juridisk interoperabilitet om å sørge for at organisasjoner som opererer under ulike juridiske rammeverk, politikk og strategier, kan samarbeide. Juridisk interoperabilitet for forskningsdata handler dermed om det internasjonale forskningssamfunnets evne til å dele, få tilgang til og gjenbruke forskningsdata fra ulike kilder som faller inn under ulike jurisdiksjoner, politikk og strategier. RDA-CODATAs interessegruppe for juridisk interoperabilitet har listet opp seks overordnede prinsipper for juridisk interoperabilitet for forskningsdata i sine [retningslinjer](#) for implementering av dette: 1) fremme lovlig tilgang til og gjenbruk av forskningsdata, 2) fastslå rettigheter til og ansvar for forskningsdata, 3) balansere juridiske interesser, 4) oppgi rettigheter tydelig og transparent, 5) promotere harmonisering av rettigheter til forskningsdata og 6) oppgi riktig navngivelse og kreditering for forskningsdata.

⁵⁴ <https://creativecommons.org/licenses/by/4.0/legalcode.no>

⁵⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Viral_license

⁵⁶ <https://creativecommons.org/publicdomain/zero/1.0/legalcode>

Kompatible lisenser er ulike lisenser hvor vilkårene harmoniserer og de brukes for å dele kombinerte eller sammenstilte datasett lovlig. Disse bør i størst mulig grad benyttes for å lisensiere forskningsdata for å fremme prinsipper om juridisk interoperabilitet for forskningsdata. Det innebærer å bruke lisenser som har så få tilgangs- og formålsbegrensninger som mulig, slik at man ikke får utilsiktet begrensning på derivater av datasett i framtiden. Når man skal bruke andres lisensierte datasett, må man tenke over om den tiltenkte bruken er i tråd med lisensvilkår, hvilken lisens man selv må bruke for å dele avledet data, og hvordan lisensen vil påvirke framtidige dataderivater. Kombinerer man to eller flere datasett lisensiert med ulike vilkår, vil man måtte forholde seg til de mest restriktive vilkårene ved deling av datasett-derivatet, etter prinsippet om minste felles multiplum. I ytterste konsekvens kan ikke datasett kombineres i det hele tatt fordi lisensvilkårene for bruken av dataene kommer i konflikt. Det er for eksempel sånn at datasett med vilkår om share-alike ikke kan kombineres med andre share-alike datasett dersom resten av vilkårene ikke sammenfaller.

Det er vanskelig å avgjøre om lisenser er compatible med andre lisens typer uten tilstrekkelig juridisk forståelse og kompetanse. Creative Commons har laget en [liste](#) over lisenser som er compatible med CC BY-SA og CC BY NC-SA. [OER Africa](#), et initiativ for utvikling og bruk av åpne utdanningsressurser, og [OpenMinTeD](#), en e-infrastruktur for tekst- og datautvinning av vitenskapelig innhold, har hver for seg også utviklet matriser over compatible Creative Commons-lisenser.

7.3.5 God henvisningsskikk for forskningsdata

God henvisningsskikk ved bruk av andres forskningsdata er lovbestemt i forskningsetikkloven gjennom forskerens aktsomhetsplikt (§ 4) og krav om at institusjoner skal sikre at forskning som utføres ved institusjonen, skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer. Dette kravet innebærer at institusjonen har ansvar for nødvendig opplæring i anerkjente forskningsetiske normer, og at alle som deltar i eller utfører forskning er kjent med disse. I de [generelle forskningsetiske retningslinjene](#) står det presisert at "forskere skal følge god henvisningsskikk som sikrer krav til etterprøvbarehet og gir grunnlag for videre forskning". Navngivelseslisenser blir i praksis ofte brukt av forskere for å sikre vilkår om å bli kreditert. CC-lisenser, som alle har vilkår om navngivelse, er problematiske og forvirrende der de blir brukt på data som ikke oppfyller vilkår om opphavsrett eller databasevern. Da kan i prinsippet brukere av forskningsdataene se bort fra dette vilkåret uten å gjøre noe ulovlig, fordi navngivelse bare gjelder for data som oppfyller vilkår i åndsverkløven ifølge lisensen.

[The Dryad Digital Repository](#) tar til orde for å bruke [frigivelseserklæringen CC0](#) på forskningsdata selv om denne ikke inneholder vilkår om navngivelse. CC0 er laget for å redusere både tilsiktede og utilsiktede juridiske og tekniske hindringer for gjenbruk av forskningsresultater. CC0 kan ikke

endre den juridiske statusen til dataene ved å oppheve vern eller beskyttelse som er gitt i lovbestemmelser siden fakta og informasjon i seg selv ofte ikke har opphavsrett innenfor de fleste jurisdiksjoner. CC0 tar derimot høyde for at man *kan* ha opphavsrett eller tilgrensende vern i jurisdiksjoner man ikke kjenner til, men at man gjennom å bruke CC0 frigir eventuelle rettigheter knyttet til lovbestemmelser i den grad loven tillater det. Bruk av CC0 på forskningsdata fratar heller ikke lisenstakere et forskningsetisk ansvar om god henvisningsskikk.

Dryad mener dette prinsippet er best ivarettatt gjennom normative og fagspesifikke retningslinjer og god praksis for kildebruk i forskning, heller enn gjennom bruk av lisensvilkår om navngivelse som må håndheves rettslig. En god praksis når datasett skal tilgjengeliggjøres, er å henvise tydelig til normer og retningslinjer, såkalte "community norms", for kildehenvisning. Et eksempel på slike community norms finner vi i Dataverse-prosjektet⁵⁷. Der er det utviklet [normative retningslinjer](#) for datasitering samt en [automatisk standardiseringsprosess](#) for sitering av datasett for alle data som er tilgjengeliggjort i et Dataverse-arkiv (repository). Fagområder og forskningsmiljøer bør etterstrebe å utvikle normative retningslinjer for god henvisningsskikk. Dette vil tydeliggjøre forventninger om god henvisningsskikk, både for dem som tilgjengeliggjør datasett, og dem som er databrukere.

Utvalget mener at det bør være harmoni mellom lisensvilkår og de vilkårene man mener skal gjelde for bruken av dataene. Det fins imidlertid ikke en lisens eller frigivelseserklæring som er tilpasset forskningsdata som ikke er vernet eller beskyttet av lovbestemmelser, og som samtidig ivaretar forskningsetiske regler og faglige standarder for sitering, kreditering og etterrettelighet i forskning. Der hvor en framtidig bruker av forskningsdataene er forpliktet til å følge forskningsetiske retningslinjer, i kraft av å selv tilhøre et akademisk miljø, kan det tenkes at gjenbruk av data som er utstyrt med en frigivelseserklæring i praksis ikke hindrer god henvisningsskikk. Ved gjenbruk av data til andre formål enn vitenskapelig forskning, slik som kommersialisering hos private aktører, plikter ikke brukeren å følge forskningsetiske retningslinjer og god henvisningsskikk. Eventuelle forventninger om kreditering og sitering når en forsker ønsker å dele sine data vil ikke samsvare med vilkårene i en frigivelseserklæring. Utvalget mener derfor at det er behov for å utarbeide en frigivelseserklæring som ivaretar forventninger om dette.

7.3.6 Lisensiering av digitale forskningsrelaterte objekter

Utvalget har ikke fokusert på lisensiering av forskningsrelaterte digitale objekter, som kildekode, algoritmer, modeller, metodeprotokoller og elektroniske laboratoriebøker i sitt arbeid. Likevel utgjør dette en stor del av forskningsresultatene i mange forskningsprosjekter. God praksis for datahåndtering kan i mange tilfeller overføres til for eksempel kildekode, men kan skille seg fra tilgjengeliggjøring av forskningsdata på noen

⁵⁷ <https://dataverse.org/>

områder. [Open Science Toolbox](#) viser til nyttige verktøy utviklet for publisering og versjonering av kildekoder, og gir en oversikt over de mest vanlige lisensene for publisering av kode utviklet i forskningsprosjekter. Å tilgjengeliggjøre forskningsrelaterte digitale objekter under åpne lisenser ivaretar integriteten til forskningsresultatene ved å sikre etterprøvbarehet og gyldighet til analyser, modeller og metoder. [Open Source Initiative](#) har definert [ti prinsipper](#) som kildekoden må oppfylle for å bli betraktet som åpen, og har listet opp [lisenser](#) som er i tråd med prinsippene.

8. KONSEKVENSER AV LISENSVALG

Valg av lisens når man deler og tilgjengeliggjør forskningsdata kan få tilsiktede og utilsiktede konsekvenser, både for lisensgiveren og lisenstakeren. Derfor er det viktig å ha en juridisk forståelse av lisenskontrakten og dens vilkår for bruk

av forskningsdataene. Konsekvensene ved å ikke bruke lisens når man deler forskningsdata, er usikkerhet rundt dataenes juridiske status og hvilke rettigheter som gjelder for enten hele eller deler av materialet som deles, og hvilke formålsbegrensninger dataene måtte ha. Dette vil bidra til å redusere gjenbruk, blant annet fordi databrukeren ikke ønsker å løpe noen juridisk risiko, eller bruke dataene ulovlig. Nedenfor vil utvalget diskutere noen potensielle konsekvenser ved valg av lisens.

8.1 Mer lukket enn nødvendig

Mangel på juridisk kompetanse og forståelse av det juridiske rammeverket dataene opererer innenfor, kan bidra til at forskningsdata begrenses av lisensvilkår, ofte utilsiktet, mer enn nødvendig. Usikkerhet både hos lisensgiver og databruker, knyttet til hvilke rettigheter og delingsbegrensninger som gjelder, kan dermed bidra til å redusere deling og gjenbruk av forskningsdata.

LISENSIERING I PRAKSIS – INTERNASJONALE DATAPRODUKTER

Norsk polarinstitutt er vertskap for det internasjonale samarbeidsprosjektet «Quantarctica», som er en kuratert samling av tematiske kartdata for Antarktis. Quantarctica distribueres som en samlet pakke av datalag og fri GIS-programvare. Siden pakken kan installeres på en vanlig pc og brukes uten tilgang til internett, har den fått utstrakt nytte i forbindelse med forskning og feltarbeid i Antarktis. Mer enn 250 datalag inngår i Quantarctica. Disse kommer fra institutter og forskergrupper over hele verden, dekker mange ulike forskningsdisipliner og velges ut av en internasjonal redaksjonskomité før de bearbeides kartografisk og legges inn i Quantarctica.

Med det store spekteret av internasjonale kilder har rettighetshåndteringen gitt flere utfordringer. Fra bidragsytternes side kan datasettene ligge under mange ulike lisenser og bruksvilkår, alt fra standardlisenser som CC BY via institusjonsspesifikke avtaler om gjenbruk til «all rights reserved». En del bidragsytere har ikke satt noen vilkår, men bare uttrykt et uformelt ønske om å bli sitert ved gjenbruk. Data fra amerikanske, offentlige institutter kan være publisert offentlig under en klausul om fri bruk «innenfor USA», men uten informasjon om eventuelle vilkår for bruk utenfor USA. Andre igjen kan være delt under forbehold om ikke-kommersiell bruk.

Samtidig ønsker naturligvis brukerne av Quantarctica å kunne forholde seg til bruksvilkår som er samlet, lett forståelige og enkle å følge. Lisenser og klausuler som setter begrensende vilkår for gjenbruken, eksempelvis til ikke-kommersiell bruk eller «på like vilkår», vil skape komplikasjoner for dem som ønsker å bruke Quantarctica til å framstille egne produkter som artikkelillustrasjoner eller trykte temakart. Et fullstendig fravær av vilkår kan også skape problemer. Når et datasett er delt eller tilgjengeliggjort uten lisens, formelle bruksvilkår eller en frigivelseserklæring, vil det i enkelte land automatisk bli betraktet som beskyttet, slik at gjenbruk blir ulovlig.

Siste versjon av Quantarctica er publisert under en samlet CC BY 4.0-lisens. Under arbeidet har vi hatt kontakt med alle bidragsytere som har særskilte vilkår for datagjenbruk, og inngått egne avtaler for å sikre at bidragene kan gis ut under samme lisens. I noen få tilfeller har det ikke vært mulig å oppnå slike avtaler. Av den grunn er Quantarctica utstyrt med et forbehold som ber brukeren om å kontrollere datasettbeskrivelsen for hvert enkelt datalag før eventuell gjenbruk.

For å unngå alle disse komplikasjonene, har redaksjonskomitéen bestemt seg for at neste versjon av Quantarctica bare vil akseptere data som er utgitt under en internasjonalt gjenkjent, åpen standardlisens som er kompatibel med CC BY 4.0, eller en frigivelseserklæring. Siden de fleste bidragsytterne til Quantarctica også er brukere, er det sjelden vanskelig å skape forståelse for dette.

Bearbeidede data som er et resultat av kombinasjonen av to eller flere datasett med ulike grader av lisensrestriksjoner, vil i utgangspunktet måtte lisensieres med den lisensen som har de mest restriktive vilkårene, etter prinsippet om minste felles multiplum. Dette innebærer at deler av dataene får begrensninger på tilgang og formål som strengt tatt ikke er nødvendig. I tilfeller hvor datasettene er utstyrt med en "share-alike"-lisens, kan det i tillegg føre til at datasettene ikke kan kombineres i det hele tatt, dersom andre vilkår i lisensene ikke er like.

For å redusere slike utfordringer når man skal kombinere datasett er det viktig at lisensgiver er oppmerksomme på dette, og tilstreber å bruke den mest kompatible lisensen som er tilgjengelig for dataene man skal lisensiere. Jo færre restriktive vilkår en lisens har, jo mer kompatibel vil den være i kombinasjon med andre lisenser. I tilfeller hvor egenskaper ved deler av dataene med nødvendighet må lisensieres med restriktive vilkår, for eksempel hvis de er opphavsrettslig vernet, kan en løsning være å utstyre dataene med differensierte lisenser, eventuelt frigivelseserklæring på deler av dataene. Dette er ikke optimalt, men det vil være en bedre løsning enn å legge unødvendige restriksjoner på data som i utgangspunktet ikke krever vern.

Krav om å dele data åpent og vern av data som inneholder personopplysninger, kan virke motstridende. [OpenAire](#), [CESSDA](#), og [ELLIXIR](#) har alle utfyllende beskrivelser for håndtering av forskningsdata som inneholder sensitive data. Hovedbudskapet er at det finnes måter man kan balansere kravet om åpenhet og krav om å verne data som inneholder sensitiv informasjon. Anonymisering av dataene er et slikt tiltak, men det innebærer at forskningsdataene kan miste noe av sin verdi. Anonymisering betyr at dataene er prosessert på en slik måte at det ikke er mulig å identifisere dem tilbake til enkeltpersoner, og prosessen er irreversibel. Pseudonymisering er et annet tiltak, som ikke er like inngripende og endelig, men som likevel verner dataene tilstrekkelig slik at de kan brukes. Kryptering, bruk av koblingsnøkkel eller tilleggsinformasjon for å reidentifisere data, som holdes separat og sikkert fra selve dataene, er eksempler på pseudonymisering. GDPR skiller mellom anonymisering og pseudonymisering av data som inneholder personopplysninger. Anonymisering innebærer at dataene ikke lenger betraktes som personopplysninger, mens pseudonymiserte data fortsatt blir det. Dataplattformer med tilgangsbegrensninger og dedikert analyseinfrastruktur for å ivareta personvern og god informasjonssikkerhet er en annen måte å dele sensitive forskningsdata på, om enn ikke helt åpent. Dette gir muligheter for å gjenbruke forskningsdata som inneholder sensitive data, på en kontrollert og sikker måte.

Hvis anonymisering av data med personopplysninger vil forringe dataenes verdi og gjør dem ubrukelige, kan informert samtykke være en alternativ løsning. Det vil si at datasubjektene, informantene, samtykker til at dataene kan deles. Formålet med forskningsprosjektet må presenteres på en slik måte at det er helt tydelig for informanten hvordan dataene skal prosesseres, hva dataene skal brukes til, og hvordan de skal tilgjengelig-

gjøres. Personvernforordningen og norsk lov åpner for bruk av bredt samtykke, i samsvar med forskningsetiske standarder, når formålet er vitenskapelig forskning. Allikevel må samtykket avgrenses til visse områder innenfor vitenskapelig forskning. Siden det kan være vanskelig å forutse hva data skal brukes til når de deles åpent, gir informert samtykke bare mulighet til å dele data som inneholder personopplysninger der data-subjektet har blitt informert eksplisitt om potensiell bruk og har samtykket til dette. CESSDAs ressurssider [for informert samtykke](#) beskriver eksempler på "granular consent", detaljert samtykke. En annen mulighet, skissert av OpenAire i deres guide om håndtering av data som inneholder personopplysninger, er å overføre og dele data i individuelle tilfeller, etter særskilt vurdering av lovligheten. Forskningsdata som inneholder personopplysninger, kan derfor ikke deles helt åpent. Behandling og tilgjengeliggjøring av dataene må skje i samsvar med personvernforordningen og relevante norske lover som personopplysningsloven, slik som det er redegjort for under Juridisk rammeverk for deling av forskningsdata.

8.2 Navngivelsesstabling

Navngivelsesstabling, kalt "attribution stacking" på engelsk, er et teknisk, juridisk og etisk problem uten en tydelig løsning. Utvalget ønsker her å løfte fram ulike problemstillinger knyttet til navngivelsesstabling.

Det kan være nyttig i denne sammenheng å skille mellom navngivelse, ofte brukt for å anerkjenne arbeidet som er gjort ved å kreditere de som har framskaffet dataene, og sitering, ofte brukt for å referere til dataene i seg selv via en lenke eller en identifikator, slik som en "digital object identifier" (DOI). Sitering bidrar til å dokumentere dataenes tilblivelsesprosess, fremmer gjenbruk og kan også brukes som en nøkkeltallsindikator for å måle effekten og innflytelsen, hvilken "impact", dataene har.

Navngivelsesstabling kan oppstå når man ønsker å kombinere mange datasett fra ulike kilder eller gjenbraker forskningsdata som baserer seg på mange kilder. Navngivelseslisenser fastsetter navngivelse som et vilkår for gjenbruk av forskningsdata. Dette betinger blant annet at man identifiserer hvem som har skapt dataene, siterer og refererer til selve dataene, viser til lisensen og lisenstekst og indikerer eventuelle endringer samt beholde indikasjoner på tidligere endringer. Dette er vilkår som ofte er strengere enn hva som er anerkjente forskningsetiske standarder for god henvisningsskikk. Et juridisk argument for å unngå navngivelsesstabling vil være å anbefale bruk av frigivelseserklæringer, uten vilkår om navngivelse. Eventuelle forventninger om kreditering og sitering når en forsker ønsker å dele sine data vil imidlertid ikke samsvare med vilkårene i en frigivelseserklæring. Men som det er diskutert i [kapittel 7.3.5](#), er god henvisningsskikk ved bruk av andres forskningsdata et lovbestemt krav og et forskningsetisk prinsipp og en plikt i forskningen, så det er i prinsippet ikke behov for å definere dette eksplisitt gjennom en avtale om bruk.

LISENSIERING I PRAKSIS – SPRÅKLIGE KORPUS

Språklige korpus er vitenskapelige annotasjoner av tekst eller tale (evt. tegnspråk), der hvert inngående bidrag kan være selvstendige åndsverk, vernet av opphavsrett. I tillegg kan språklige ytringer omtale personer og derfor være begrenset av personvern. Studier av oversettelse og utvikling av maskinoversettelse forutsetter korpus der hver setning er parallellstilt med setningens oversettelser. Profesjonelle oversettelser av romaner utgjør et kvalitativt godt grunnlag for slike korpus, men forhandlinger med forfattere og forlag tar tid og utfallet et usikkert.

Da et nordisk forskningsnettverk satte sammen et parallelt korpus basert på romanen "Sofies verden" av Jostein Gaarder, ble det foretatt lisensforhandlinger med rettighetshaverne for hvert språk. Forfatteren og forlaget som utgav den norske, danske, svenske, islandske, estiske, engelske, tyske og georgiske versjonen gav sin tillatelse til en lisens for forskningsformål (attribuering, datalingvistisk forskning, ingen redistribuering). Unntaket var oversetteren til finsk som satte foten ned. Dette viser viktigheten av å inngå en lisensavtale med rettighetshaverne i forkant av vitenskapelig bearbeiding av data.

I et annet prosjekt måtte tusenvis av norske bøker analyseres for å støtte leksikografisk arbeid til Norsk Akademis ordbok. Det var ikke mulig å forhandle om hver eneste bok. Derfor søkte Universitetet i Bergen Kulturdepartementet om lov til eksemplarframstilling etter Forskrift til åndsverkloven § 1-4. Eksemplarframstilling for forskningsformål. Etter godkjenning kunne Nasjonalbiblioteket sende et stort antall digitale bøker som ble analysert og analysene ble gjort tilgjengelig under en akademisk lisens (CLARIN ACA, ID, AFFIL=EDU, BY, NORED).

En annen utfordring kan oppstå når spontantale og personlige tekster fra informanter samles inn som grunnlag for språklige databaser. Spontantale vil alltid betraktes som persondata, og personlige tekster vil betraktes som persondata dersom de inneholder metadata som gir informasjon om for eksempel alder, kjønn og bosted, eller dersom innholdet omtaler informanten eller andre. I disse tilfellene må metadataene og evt. dataene anonymiseres, og forskeren må innhente samtykke fra informanten om bruk av dataene som samles inn. I mange tilfeller er forskeren/ innsamleren mer restriktiv enn det som er nødvendig og hensiktsmessig. Det finnes en rekke tilfeller hvor vilkår i samtykkeskjemaene som er brukt, begrenser bruk av dataene til forskningsaktivitet, gjerne også begrenset til det spesifikke forskningsprosjektet. Dette medfører at forskning ikke kan verifiseres og reproduseres, og at verdifulle data, som i anonymisert form kunne blitt del av språklige korpus, som igjen kunne blitt brukt til utvikling av språkteknologiske produkter og tjenester, ikke blir tilgjengelige.

Uklare og ulike vilkår om navngivelse og sitering kan gå på bekostning av en strømlinjeformet datadelingsprosess og er spesielt krevende når man ønsker å kombinere mange datasett automatisk. Her kan det oppstå problemer med maskinlesbarhet og overholdelse av vilkår for bruk av dataene.

Navngivelsestabling er ikke bare hver enkelt forskers problem og utfordring. Fag- og forskningsmiljøer bør diskutere bruk av felles standarder og konvensjoner som harmoniserer med internasjonale standarder, for sitt felt. Standarder bør balansere utfordringer ved navngivelsestabling og forskningsetiske prinsipper om redelighet, etterrettelighet og god henvisnings-skikk. Dette er spesielt viktig for fagfelt som ofte benytter seg av store mengder ulike datasett i forskningen og er avhengige av en automatisert prosess for å kombinere og gjøre nytte av ulike datakilder.

8.3 Åpen deling = ansvarsfraskrivelse?

En bekymring mange har for å bruke åpne lisenser og frigivelses-erklæringer er opplevelsen av å miste kontroll over bruker-tilgang og hva dataene brukes til. Å gå fra den mer tradisjonelle delingen med tilgangsbegrensning, ved at man for eksempel kontakter den eller de som har produsert forskningsdata personlig, til å dele forskningsdata så åpent som mulig, kan utfordre det etiske ansvaret en forsker har for "sine" data og en forventning om "eierskap". Det er derfor viktig at forskningsstøtteapparatet har tilstrekkelig juridisk kompetanse til å bistå forskere med avklaring av juridiske problemstillinger, slik at deling av data kan skje på en lovlig og ansvarlig måte i en internasjonal kontekst. I tillegg er fagspesifikk kompetanse hos støtteapparatet viktig for å kunne forholde seg til forsknings-etiske krav. Rammeverket for etisk forsvarlig og åpen deling av forskningsdata bør utvikles i fagmiljøene med henblikk på at åpen deling skjer i en internasjonal kontekst.

En annen bekymring knyttet til åpen deling er forvitring eller utvanning av dataene. Som utvalget har pekt på ovenfor, bør åpen datadeling skje i tråd med god henvisningsskikk og kildehenvisning, slik at det er mulig for brukere å finne tilbake til opprinnelige kildedata.

8.4 Hinder for kommersialisering

Forskningsdata skal være en drivkraft for samfunnsnyttig verdiskaping og innovasjon. Bruk av lisenser som inneholder vilkår om ikke-kommersiell bruk, begrenser gjenbruk av data for kommersielle formål. I noen tilfeller, der for eksempel forskningsdata ligger til grunn for et patent, kan det være helt

nødvendig å utstyre dataene med en lisens som hindrer kommersialiseringsformål. I andre tilfeller, kan det være en forventning om "eierskap" og et ønske om at andre ikke skal tjene penger på "mine" data som gjør at en forsker utstyrer dataene med slike vilkår, uten en legitim grunn. I tillegg til de åpenbare, negative konsekvensene for verdiskaping og innovasjon generelt, kan begrensende vilkår for kommersielle formål ha utilsiktede konsekvenser. Ett eksempel er redusert utnyttelse av verdifulle språkdata, hvis man gjennom samtykket fra informantene har begrenset bruk av dataene kun til forskningsformål. Samtykket har kanskje blitt utarbeidet for å forhindre at store, kommersielle aktører skal tjene penger på informasjon som er gitt av privatpersoner. Forskeren kan også

NYTTIGE RESSURSSIDER

Åpen forskning

<http://openscience.prototyp.io/>

Interoperabilitet

<https://op.europa.eu/en/publication-detail/-/publication/d787ea54-6a87-11eb-aeb5-01aa75ed71a1/language-en/format-PDF/source-190308283>

https://www.codata.org/uploads/Legal%20Interoperability%20Principles%20and%20Implementation%20Guidelines_Final2.pdf

<https://www.ga4gh.org/genomic-data-toolkit/regulatory-ethics-toolkit/>

Research Data Management-verktøy

<https://www.cessda.eu/Training/Training-Resources/Library/Data-Management-Expert-Guide>

<https://rdmkit.elixir-europe.org/index.html>

Datahåndteringsplan - tjenester

<https://www.nsd.no/lag-en-datahandteringsplan/>

<https://documentation.sigma2.no/services/easydmp-user-documentation.html>

<https://argos.openaire.eu/splash/>

Navngivelse og sitering

<https://uc3.cdlib.org/2016/09/19/cc-by-and-data-not-always-a-good-fit/>

<https://www.library.ucdavis.edu/news/cc0-and-data-citation/>

<https://blog.datadryad.org/2011/10/05/why-does-dryad-use-cc0/>

<https://dataverse.org/best-practices/data-citation>

Lisensvelger

<https://ufal.github.io/public-license-selector/>

<https://chooser-beta.creativecommons.org/>

<https://choosealicense.com/>

<https://opensource.org/licenses/>

<https://docs.data.world/en/59261-59714-2--Common-license-types-for-datasets.html>

Oversikt over kompatible lisenser

<https://openminted.github.io/releases/license-matrix/>

<https://www.oerafrica.org/FTPFolder/Website%20Materials/UnderstandingOER/licwiz/english.html>

ha formulert samtykket med tanke på å skape mer tillit til prosjektet hos informanter som kan være skeptiske til kommersialisering. Men det at disse dataene er lukket for kommersiell utnyttelse, gjør også at for eksempel mindre teknologibedrifter som utvikler språkteknologiske hjelpemidler, ikke får tilgang til dataene. Slike hjelpemidler ville kunne hatt stor nytte for andre privatpersoner og kanskje til og med for informantene selv.

Hva som utgjør kommersielle og ikke-kommersielle formål kan noen ganger være uklare, og det finnes gråsoner. Forskere utstyrer da kanskje dataene med begrensende lisenser for denne typen formål for å være på den sikre siden. Dette kan være et unødvendig hinder for verdiskaping og innovasjon, og delingsbegrensninger på forskningsdata som hindrer kommersielle formål der dette ikke er juridisk eller etisk begrunnet, bør unngås.

Utvalget vil diskutere verdiskaping og innovasjon basert på forskningsdata nærmere i [kapittel 15](#).

9. PREMISSER FOR TILGJENGELIGGJØRING AV FORSKNINGSDATA

Utvalget mener noen premisser må ligge til grunn for bruk av lisenser og frigivelseserklæringer av forskningsdata. I dette kapittelet går vi nærmere inn på de viktigste premissene, slik vi ser det.

9.1 Tydelig ansvarsfordeling mellom den enkelte forsker og institusjon

Ansvarsfordelingen mellom institusjon og forsker når det gjelder åpenhet om forskningsresultater, er tydelig og klar i universitets- og høyskoleloven (§ 1-5(6)). Den enkelte forskeren har rett til å offentliggjøre sine resultater og en plikt til å sørge for at dette skjer. Universiteter og høyskoler har en plikt og et ansvar for å sørge for åpenhet om resultater fra forskning eller faglig eller kunstnerisk utviklingsarbeid. Utvalget mener at denne ansvarsfordelingen bør gjelde for alle institusjoner og forskere, uavhengig av sektor, som har forskning som del av sin virksomhet eller sitt virke. Ansvarsfordelingen bør tydelig komme fram i institusjonelle retningslinjer for datahåndtering.

9.2 Juridisk kompetent forskningsstøttesystem

Åpenhet om forskningsresultater og lisensiering av forskningsdata skjer i et uoversiktlig juridisk landskap. Det kan ikke forventes at den enkelte forsker skal ha tilstrekkelig juridisk kompetanse for å legge til rette for lovlig tilgang og gjenbruk av forskningsdata og valg av lisens eller frigivelseserklæring. Denne kompetansen bør institusjonen ha tilgjengelig for forskere som skal dele dataene sine, ved å tilrettelegge for forskningsstøttesystemer som forenkler datahåndtering. Dette innebærer blant annet å bistå med juridisk kompetanse, for eksempel ved avklaring av rettigheter til, og lovbestemt vern av, forsknings-

data. Institusjonene bør også legge til rette for at forskningsrettede utdannelser har tilstrekkelig kunnskap om rettigheter og ansvar knyttet til forskningsdata som en del av utdannelsen. Forskningsstøttesystemer som forenkler datahåndtering for forskeren, krever ressurser, og behovet vil øke i tiden som kommer. Utvalget har, som en av anbefalingene om juridisk rammeverk for deling av forskningsdata, anbefalt at myndigheter økonomisk legger til rette for at institusjonene kan tilby gode støttetjenester til forskere og for at denne kompetansen kan utvikles.

9.3 Avklaring av rettigheter til, og delingsbegrensninger for, forskningsdata

Før man deler forskningsdata, må eventuelle rettigheter til og lovmessige eller andre delingsbegrensninger avklares og tydeliggjøres. Flere norske institusjoner har retningslinjer for datahåndtering eller IPR-politikk, men det er forskjell i detaljeringsgrad og tydelighet. Institusjoner bør ha tydelige retningslinjer for avklaring av hvem som eventuelt har rettigheter til data produsert ved institusjonen, og i hvilken grad rettighetene kan kontrolleres av andre, for eksempel ansatte ved institusjonen. Det må også være tydelig hvem som skal anerkjennes og krediteres ved gjenbruk av dataene i tilfeller der rettighetshaveren er en institusjon. Der forskningsdata som skal deles, utgjør en kombinasjon av flere datasett fra ulike kilder, bør rettighetsstatusen til dataene være nøyaktig og transparent. Statusen bør si noe om 1) hvem som har eventuelle rettigheter til deler av datasettet, og 2) hvem som er rettighetsholder til hele datasettet. Tydelig og transparent avklaring av rettigheter til forskningsdata er i tråd med et av de overordnede prinsippene for juridisk interoperabilitet for forskningsdata, skrevet av RDA-CODATA. En av utvalgets anbefalinger om juridisk rammeverk for deling av forskningsdata er at det gjøres en løpende vurdering om det er behov for å lovfeste rettigheter til og ansvar for forskningsdata for å avklare forventninger knyttet til "eierskap".

10. UTVALGETS OPPSUMMERING AV BRUK AV LISENSER PÅ FORSKNINGSDATA

Når forskningsdata skal gjøres åpent tilgjengelig for andre bør dataene utstyres med vilkår som reflekterer den tillatte bruken samtidig som vilkårene ivaretar forskningsetiske standarder for god henvisningsskikk. Ideelt sett burde dette kunne gjøres ved å utstyre dataene med en lisens eller en frigivelseserklæring, men pr. i dag finnes det ingen slike som egner seg spesielt for forskningsdata. Mange forskere bruker CC-lisenser, som baserer seg på opphavsrett, for å sikre at bruk av dataene blir kreditert og sitert. Der forskningsdataene ikke er underlagt opphavsrett, men allikevel utstyrt med en CC-lisens, er dette problematisk og forvirrende for den som ønsker å ta i bruk forskningsdataene. Vilkår om navngivelse er også strengere enn det som er god henvisningsskikk. Utvalget anbefaler derfor at det utarbeides en internasjonal standardlisens eller frigivelseserklæring for åpen deling av forskningsdata som reflekterer tillatt bruk og ivaretar

forskningsetiske prinsipper om redelighet, etterrettelighet og god henvisningsskikk. Norge har gode forutsetninger for å ta initiativ til en slik prosess.

Før man tildeler en lisens eller frigivelseserklæring er det flere forutsetninger og vurderinger som må ligge til grunn og som krever juridisk kompetanse og kunnskap om fagspesifikke forskningsetiske retningslinjer. Eventuelle rettigheter og delingsbegrensninger må avklares, og i forholdet mellom forsker og institusjon må det tydeliggjøres hvem som har ansvar for å gjennomføre tilgjengeliggjøring av forskningsdata og utstyre dataene med vilkår for lovlig bruk. Institusjonen bør sørge for at forskeren har tydelige interne retningslinjer og styrende dokumenter for tilgjengeliggjøring av forskningsdata, samt et juridisk og forskningsetisk kompetent støtteapparat som bistår med vurderinger knyttet til lovlig og etisk forsvarlig deling. Forskeren bør ha ansvar for den praktiske gjennomføringen av datadeling og sørge for at datadeling skjer i tråd med etablert praksis i forskningsfeltet. Konsekvenser av å ikke gjøre nødvendige vurderinger og tiltak før man deler forskningsdata kan være at dataene begrenses mer enn nødvendig samt hindrer verdiskapning og innovasjon til samfunnets beste.

11. UTVALGETS ANBEFALINGER

I dette kapittelet presenterer utvalgte sine anbefalinger knyttet til det juridiske rammeverket og "Lisensvettreglene" som beskriver anbefalt bruk av lisenser og frigivelseserklæringer på forskningsdata som skal publiseres.

11.1 Utvalgets anbefalinger om juridisk rammeverk for deling av forskningsdata (se side 39)

Basert på gjennomgangen av det juridiske rammeverket for deling av forskningsdata i [kapittel 6](#), presenterer utvalget her sine anbefalinger. Anbefalingene er rettet mot henholdsvis Regjeringen og departementene og Forskningsinstitusjonene.

11.2 Utvalgets anbefalinger om bruk av lisenser – "Lisensvettreglene" (se side 40)

Basert på gjennomgangen av det juridiske rammeverket og diskusjonene knyttet til bruk av lisenser som er presentert i denne delen, har utvalget utarbeidet et sett med overordnede anbefalinger om bruk av lisenser. Anbefalingene har fått navnet "Lisensvettreglene" og er ment som veiledende retningslinjer for bruk av lisenser som vil være i tråd med ambisjonene om mer deling og gjenbruk av forskningsdata.

REGJERINGEN OG DEPARTEMENTENE

Utvalget anbefaler:

1. at det løpende vurderes om det er behov for å lovfeste, for eksempel i universitets- og høyskoleloven, rettigheter til og ansvar for offentlig finansierte forskningsdata, for å avklare forventninger knyttet til "eierskap".
2. at kravet om tillatelse fra departementet i forskriften til åndsverkloven § 4 første ledd vurderes fjernet for de tilfellene som omfattes av digitalmarkedsdirektivets artikkel 3 om tekst og datautvinning for forskningsformål.
3. at rekkevidden av publiseringskravet i artikkel 10 nr. 2 i åpne data-direktivet avklares, ... " *have already made them publicly available through an institutional or subject-based repository.*", når forskningsdata kun er lagret på institusjonens egne servere/områder, eller lignende.
4. at rekkevidden av innsynsretten etter offentlighetsloven utredes og avklares for forskningsdata som ikke er publisert eller allment kjent.
5. at det bør utarbeides en internasjonal standardlisens eller frigivelseserklæring for åpen deling av data som bygger opp under forskningsetiske regler og faglige standarder for sitering og etterrettelighet i forskning. Dette bør være en internasjonal prosess koblet til relevante aktører, og Norge har gode forutsetninger for å ta initiativ og en ledende rolle i dette arbeidet.

FORSKNINGSINSTITUSJONENE

Utvalget anbefaler:

6. at institusjonene tydeliggjør fordelingen av rettigheter til forskningsdata mellom forskeren og institusjonen, særlig med sikte på deling av forskningsdata
7. at institusjonene utarbeider klare og tydelige retningslinjer for om, hvordan, hvor og når forskningsdata skal arkiveres og deles i tråd med nasjonale, regionale (europeiske) og internasjonale retningslinjer
8. at institusjonene sørger for at forskningsstøttefunksjonen har juridisk kompetanse til å legge til rette for lovlig og hensiktsmessig deling, og at det opparbeides relevant kompetanse for aktuelle fagdisipliner
9. at institusjonene utarbeider klare rutiner for innhenting av tilstrekkelige samtykker fra datasubjekter, for eksempel informanter i et forskningsprosjekt, hvor dette er påkrevet

LISENSVETTREGLENE

OM BRUK AV LISENSER OG FRIGIVELSESESKLÆRINGER PÅ FORSKNINGSDATA SOM SKAL PUBLISERES

1. En lisens eller frigivelseserklæring bør inneholde vilkår som reflekterer den tillatte videre bruk av forskningsdata.
2. Forskningsdata bør utstyres med internasjonale standardlisenser som:
 - har så få tilgangs- og formålsbegrensninger som mulig
 - i størst mulig grad fremmer prinsippene om juridisk interoperabilitet for forskningsdata
 - er både menneske- og maskinlesbare
3. Metadata bør alltid utstyres med en frigivelseserklæring, typisk CC0 eller PDM.
4. Standardlisenser som er tilpasset åndsverk, bør kun brukes for data som oppfyller vilkår om opphavsrett eller databasevern.
5. I de tilfeller der ulike rettslige vilkår og betingelser gjelder for ulike deler av datasett bør det brukes differensierte lisenser etter anbefaling 2. Dette for å unngå at alle dataene får begrensende lisens fordi noen av dataene krever det.
6. Institusjonene bør ha et overordnet ansvar for at forskningsdata som er produsert av ansatte gjennom sitt virke, blir utstyrt med en lisens eller frigivelseserklæring, som nevnt i punkt 1.

Bruk av andres data skal alltid skje i tråd med forskningsetiske normer og fagspesifikke standarder.

Del 3

Ikke-juridiske barrierer
for deling og gjenbruk av
forskningsdata

I de foregående delene av denne rapporten har utvalget gjennomgått det juridiske rammeverket for deling og gjenbruk av forskningsdata, gitt en oversikt over ulike aspekter ved lisensiering av forskningsdata og kommet med sine overordnede anbefalinger om bruk av lisens. Vi tror at dette kan gjøre det lettere for forskere og institusjoner å ta veloverveide og hensiktsmessige valg når de skal lisensiere sine forskningsdata. Samtidig er det utvalgets klare oppfatning at mange andre faktorer spiller inn, og at de i minst like stor grad vil påvirke hvorvidt vi oppnår mer deling og gjenbruk i framtiden. I denne delen av rapporten vil vi derfor gjenoppta de politiske, strukturelle og kulturelle faktorene som ble beskrevet i utvalgets notat som ble overlevert til Kunnskapsdepartementet i oktober 2020. Disse faktorene er ikke direkte knyttet til juridiske forhold, men spiller en viktig rolle når forskere skal dele dataene sine for gjenbruk. Ved å finne gode løsninger som reduserer de ikke-juridiske barrierene for deling, i kombinasjon med at norske forskere får en bedre oversikt over det juridiske rammeverket, tror utvalget at dette vil bidra til en god delingskultur i det norske forskningssystemet.

I løpet av innspillperioden har vi mottatt mange nyttige og relevante innspill og kommentarer til utfordringene som ble diskutert i notatet, og disse innspillene er nå innarbeidet i denne delen av rapporten. Vi takker for det store engasjementet og tror at vi gjennom en åpen prosess har klart å fange opp ikke bare de mange utfordringene vi står overfor, men også gode og reflekterte tanker om hvordan utfordringene kan løses.

Avslutningsvis har utvalget formulert anbefalinger som kan bidra til å imøtekomme og løse utfordringene. Anbefalingene er basert på de mange gode diskusjonene utvalget har hatt, i kombinasjon med innspillene som har kommet underveis, og er rettet mot henholdsvis regjeringen og departementene, finansiører og virkemiddelapparatet og forskningsinstitusjonene. Det er viktig for utvalget å påpeke at anbefalingene må sees som et skritt på veien innenfor et område som er i kontinuerlig utvikling, og at de på ingen måte er ment som en fasit. Dette er ikke slutten, men starten på en prosess for å oppnå en mer åpen forskningssektor rustet for framtiden.

12.KOORDINERT INNSATS FOR MER DELING OG GJENBRUK AV FORSKNINGSDATA

De siste to-tre årene har det blitt satt i gang en rekke initiativer i Norge som alle har samme formål – å få til mer deling og gjenbruk av data for å oppnå mer kunnskap, bedre tjenester og verdiskaping på tvers av fagområder og sektorer. Det er en gjengs oppfatning at dette vil bidra til å løse samfunnsutfordringene mer effektivt og gi Norge et godt utgangspunkt for å delta i den internasjonale dataøkonomien. Det er vel og bra at det satses på dette feltet, og utvalget mener det er en riktig prioritering i tiden vi er inne i. Det er likevel en utfordring at de mange initiativene ikke er godt nok koordinert fra øverste hold. Dette fører til delvis overlappende og delvis motstridende konklusjoner, som kan gjøre det vanskelig for dem som er

ansvarlige for datadelingen å navigere mellom alle gode råd og anbefalinger.

12.1 Behov for harmonisering av datapolitikken ("policy alignment")

Det er utvalgets oppfatning at det er et stort behov for en harmonisering av datapolitikken, kalt "policy alignment" på engelsk. Det er viktig for at de som faktisk skal dele data for gjenbruk, skal ha klare retningslinjer å forholde seg til. Hvis det gis delvis motstridende krav og forventninger fra ulike hold, kan man i ytterste konsekvens risikere at den som skal dele data, føler avmakt og velger å ikke forholde seg til noen av kravene. Et annet utfall kan være at man velger hvilke krav som skal innfris, basert på egeninteresse og ikke på hva som er intensjonen bak anbefalinger og krav.

Harmonisering av datapolitikk er nødvendig på tvers av sektorer, slik at deling mellom ulike forvaltningsområder og kunnskaps-systemer kan gjennomføres. Potensielt kan ulike forvaltningsområder legge vekt på ulike deler av datadeling fordi de ikke er klar over behov som de andre forvaltningsområdene har. Utvalget mener at norske myndigheter bør koordinere politikken bedre på tvers av sektorer gjennom å legge til rette for gode samarbeidsarenaer for dem som utarbeider policyer og retningslinjer innenfor de ulike forvaltningsområdene.

Det er også behov for harmonisering av datapolitikk på tvers av ulike nivåer innenfor et forvaltningsområde. For kunnskapssektoren innebærer dette at policyer og retningslinjer fra departementene, virkemiddelapparatet, tjenesteleverandørene, infrastrukturene og institusjonene tilpasses hverandre og trekker i samme retning. Hos store institusjoner vil det i tillegg være nødvendig å harmonisere retningslinjer internt mellom institutter, administrative avdelinger og fagområder. Det kan for eksempel forekomme at forskere opplever motstridende råd og krav fra sin lokale instituttledelse og støttetjenester sentralt på institusjonen.

12.2 Internasjonal orientering

Forskning er internasjonal i sin natur. Mange norske forskere forholder seg i større grad til internasjonale samarbeidspartnere og finansiører enn til norske. Mange internasjonale forskerfelleskap har i en årrekke delt data på tvers av landegrensene, og norske forskere som søker midler fra EU, vil komme til å oppleve strengere krav om åpen forskning i sine prosjekter. Mange globale organisasjoner og sammenslutninger (deriblant OECD, UNESCO, ISC, WMO) har åpen forskning og deling av forskningsresultater på agendaen, og det vil være svært viktig framover at norske aktører er internasjonalt orienterte i videre politikkutforming på datafeltet. På europeisk nivå er EU en sterk pådriver for åpen forskning. Harmonisering mellom norske og internasjonale organer er med andre ord like viktig som mellom de nasjonale sektorene.

På det mer operative nivået finnes det også mange internasjonale organisasjoner, initiativer og prosjekter som utvikler standarder, løsninger og infrastrukturer for mer deling og gjenbruk av

forskningsdata. Her kan vi nevne blant annet ESFRI, EOSC, RDA, OpenAire, FAIRsFAIR, CODATA som viktige aktører. I tillegg finnes det en rekke fagområdespesifikke samarbeidsfora som det er viktig at norske miljøer deltar i. Det er i kanskje i disse foraene de aller viktigste diskusjonene foregår, og for at norske miljøer skal kunne være del av utviklingen, er det avgjørende at de deltar.

Utvalget oppfordrer departementene til å prioritere og legge til rette for norsk deltakelse i internasjonale fora hvor åpen forskning og deling og gjenbruk av forskningsdata diskuteres. Gjennom dette kan vi lære av andre for å bli bedre samtidig som vi kan bidra til at den internasjonale utviklingen går i en retning som passer med norske forhold og behov.

13. INSENTIVMEKANISMER FOR MER DELING OG GJENBRUK AV DATA

Publisering av forskningsresultater er en viktig del av den akademiske virksomheten og en faktor som forskere blir målt etter, både i sitt ansettelsesforhold og i konkurranse med andre forskere om forskningsmidler. I mange tilfeller blir derfor den vitenskapelige publiseringen en helt sentral faktor i oppbyggingen av forskerkarrierer innenfor akademien, blant annet for å kunne disputere til doktorgrad eller få fast ansettelse. I tillegg gir Norsk publiseringsindikator, som er en del av grunnlaget for tildeling av midler til forskningsinstitusjoner, hovedsakelig uttelling for publiserte artikler, og ikke dataene som ligger til grunn for dem. Dette forsterker fokuset på vitenskapelige publikasjoner ytterligere. Kombinasjonen av at datasettene blir et verdifullt grunnlag for annen innbringende aktivitet og samtidig ikke gir uttelling i seg selv, kan med andre ord ha en kontraproduktiv effekt på datadeling ved at de holdes tilbake lenger enn nødvendig. På denne måten kan krav og forventninger om deling av forskningsdata bidra til verdimessige konflikter mellom forsker, institusjon og samfunnets investering i og krav til offentlig finansierte data som et felles gode.

I lys av det ovenstående kan det se ut til at vekten som legges på publisering av artikler ikke er tilpasset den nye forskningsstandard. Nå er åpen deling av data og andre typer materiale og ressurser en klar forventning både fra finansører og andre potensielle brukere av resultatene fra forskning. Utvalget mener derfor det er nødvendig å gjennomgå dagens insentivsystem og vurdere om det bør endres eller justeres for å gjøre det åpne valget til det naturlige valget for forskningsmiljøene.

Utvalget mener videre at prinsippene i [DORA-erklæringen](#), som er signert av Norges forskningsråd og mange norske forskningsinstitusjoner, bør gjenspeiles bedre i vurderinger knyttet til tildeling av eksterne midler til forskning og ved ansettelser og opprykk. DORA-erklæringen sier eksplisitt at også datasett og programvare skal være gjenstand for vurdering i slike tilfeller. Et kriterium for vurdering av datasettenes kvalitet, i tillegg til virkninger og effekter, kan i slike tilfeller være datasettenes vitenskapelige produktivitet (grad av gjenbruk og bidrag til nye

forskningsresultater). Det er viktig at kriteriene er tydelige nok til å insentivere tilgjengeliggjøring, men samtidig fleksible nok til at de legger til rette for tverrfaglig forskning og annen forskning hvor data ikke er en naturlig "output". Den nylig publiserte [NORCAM-rapporten](#) fra UHR presenterer et nytt rammeverk for vurdering i akademiske karriereløp som baserer seg på en mer fleksibel og helhetlig vurdering. Rammeverket legger opp til at det skal være mer åpenhet, større bredde i vurderingene og en mer helhetlig tilnærming enn tradisjonell vurdering, hvor ensidig bruk av indikatorer står sentralt. Utvalget mener at dette rammeverket også kan ha en nytte i ulike typer for evaluering av forskningsmiljøer, fagområder og forskningsprosjekter.

Et sterkt insentiv for forskningsmiljøene er å motta ekstern finansiering for å gjennomføre forskningsprosjektene de har søkt om. Derfor kan kriterier som forskningsfinansierer setter for vurdering av prosjekter, bli et kraftfullt virkemiddel som kan bidra til endring i praksis. I Horisont Europa har de nå innført åpen forskning–praksis som en del av vurderingsgrunnlaget ved tildeling av midler. I guiden til rammeprogrammet vises det til både obligatorisk og anbefalt åpen forskning–praksis og hvordan søkerens beskrivelse av egen praksis vil påvirke hvor god karakter prosjektene får. Det vil være naturlig at norske finansierer følger EU i denne sammenhengen, men utvalget vil understreke at det i tillegg til insentiver av denne typen også er nødvendig med et fokusskifte. Det er behov for å dreie oppmerksomheten bort fra ulempene og hindringene for deling av data og heller vektlegge det forskningsetiske ansvaret forskere har for å dele sine forskningsfunn med omverdenen, og de store fordelene de selv vil få gjennom tilgang til mange flere datakilder i et mer åpent forskningssamfunn. En annen positiv effekt av bedre praksis for datapublisering er at dette vil stimulere til publisering av komplette, kvalitetssikrede og veldokumenterte dataprodukter.

Tilbakemeldingene utvalget har fått på forslaget om å endre insentivsystemet avdekker en bekymring hos institusjonene og i forskningsmiljøene. De er bekymret for at nye måter å vurdere og belønne forskning og forskere på skal føre til mer rapportering og mer byråkrati. Utvalget kan godt forstå dette, og ønsker å understreke at et framtidig system må sørge for at så ikke blir tilfelle og at det etableres effektive og automatiske måter å dele og finne informasjonen på. I en mer åpen forskningssektor burde dette la seg gjøre.

Utvalget vil også understreke viktigheten av at framtidens insentivmekanismer må utformes slik at alle fagdisipliner får like muligheter. Mange fag vil sjelden produsere eller samle inn data som er egnet for deling og gjenbruk, og slike fag må ikke forfordes i systemer som favoriserer datatunge fagfelt.

14. INVESTERING I FAIR FORSKNINGSDATA

Mer deling av offentlig finansierte forskningsdata er en ambisjon, men deling i seg selv vil ikke nødvendigvis føre til mer gjenbruk. Data man bare kan få innsyn i, vil være nyttig med tanke på dokumentasjon og forskningens etterprøvbarehet, integritet og

effektivitet, men dataene vil ha begrenset verdi for samfunnet hvis de ikke kan brukes til å utforske nye ideer, skape ny innsikt eller utvikle nye produkter. For at data faktisk skal kunne gjenbrukes, må de gjøres FAIR, og dette krever ekstra ressurser. Dette må sees på som en investering som vil gi avkastning på sikt, og spesielt vil kvalitetsdata fra forskning kunne være en god investering i framtiden. Investering i FAIR forskningsdata må skje på flere nivåer for at Norge skal lykkes.

14.1 Investering i infrastruktur for FAIR data

De siste årene har investeringene i generisk e-infrastruktur, som datanettverk med høy kapasitet og regneressurser for store beregninger og lagringsressurser, økt betraktelig. Slik e-infrastruktur er avgjørende for en rekke avanserte og ressurskrevende beregninger, simuleringer og analyser. I tillegg er det gjort store investeringer i områdespesifikke datainfrastrukturer. Disse har som formål å samle inn data, gi dem merverdi og gjøre dem FAIR ved å bearbeide, lagre, kuratere og tilrettelegge for metaanalyser og gjenbruk. Sentrale miljøer ved forskningsinfrastrukturene bidrar også med kunnskap om lisensiering og med systemer for autorisert tilgang til data og aksept av lisenser. Slike infrastrukturer er imidlertid ikke på plass innenfor alle områder, og etablerte infrastrukturer blir ikke alltid utnyttet så godt som ønskelig. Det er derfor behov for et kontinuerlig investeringstrykk for å etablere, videreutvikle og promotere forskningsinfrastrukturer som sikrer datadeling, slik at forskere kan få gode verktøy og brukerstøtte som er nødvendig for deling og gjenbruk. Nasjonal og internasjonal infrastruktur som er godt koordinert og forankret i fagmiljøer og institusjoner, vil gi bedre tilgang til og muliggjøre passende lisensiering for sikker deling og gjenbruk av forskningsdata.

Kunnskapsbaserte datainfrastrukturer må videreutvikles kontinuerlig for å møte samfunnets og forskningsmiljøenes behov, og det er dermed behov for regelmessige investeringer og oppgraderinger. I tillegg er det store kostnader knyttet til driften av slik infrastruktur. Langsiktige planer for finansiering av datainfrastrukturer basert på ulike inntektskilder kan bidra til at infrastrukturene blir mer robuste. I dag er det ulike oppfatninger av hvordan slik drift skal finansieres, og innenfor enkelte fagområder er det lang tradisjon med å få tilgang til data uten kostnad. Enkelte infrastrukturer har utviklet egne finansieringsmodeller med blant annet brukerbetaling, mens andre har store utfordringer med drift fordi viljen til brukerbetaling er liten.

Utvalget mener at behovet for videre investering i infrastruktur for deling, tilrettelegging og forvaltning av FAIR data (både generisk e-infrastruktur og områdespesifikke datainfrastrukturer) er viktig i tiden framover for å nå målet om mer deling og gjenbruk av forskningsdata. Forskningsinstitusjoner og relevante forvaltningsorganer og næringslivsaktører bør i større grad gå sammen og definere hvilke infrastrukturbehov som må dekkes innenfor de ulike fag- og forvaltningsområdene. Behovene bør beskrives både på institusjonelt, nasjonalt og internasjonalt nivå. Det nylig nedsatt et utvalg som skal levere et grunnlagsdokument for investering i infrastruktur for

FAIR forskningsdata og særlig relevante forvaltningsdata for forskning til Kunnskapsdepartementet. Dette dokumentet vil si noe om hvilke behov som må dekkes i tiden som kommer og bør blant annet resultere i koordinerte søknader til for eksempel Forskningsrådets INFRASTRUKTUR-utlysning og utlysninger i forskningsinfrastrukturprogrammet i Horisont Europa. Slike søknader bør tydelig vise hvordan nasjonale og internasjonale infrastrukturer kan bidra til mer deling og gjenbruk innenfor og på tvers av ulike fagområder.

I tillegg må spørsmålet om bærekraftige finansieringsmodeller for drift av datainfrastrukturer settes enda tydeligere på dagsordenen. For at infrastrukturene skal bidra til mer deling og gjenbruk av forskningsdata på en god måte, må det etableres gode finansieringsmekanismer som kan redusere infrastrukturenes utfordringer med å dekke kostnader knyttet til utvikling og drift. Dette vil være spesielt viktig for kostbare, generiske forskningsinfrastrukturer som skal betjene hele forskningssektoren.

14.2 Investering i kompetanse om FAIR data

Å gjøre data FAIR krever ikke bare ressurser i form av investeringer i gode infrastrukturer og systemer for deling og gjenbruk, men også i form av menneskelige ressurser. Forskningsdata er ofte komplekse, og det å gjøre dataene brukbare for andre vil kreve både tid og kompetanse. Slik kompetanse er det ikke gitt at forskeren som har produsert dataene, har. Det er derfor nødvendig med kompetent forskerstøtte, som kan veilede og gi råd. Innenfor alle fagområder vil det også bli et økende behov for personer med spesialistkompetanse i skjæringspunktet mellom jus, digitalisering og teknologi, åpen forskning og vitenskapelig metode. Samtidig ser man et økende behov for spesialistkompetanse på kunstig intelligens, maskinlæring og dyp læring ved bruk av tungregningsprosesser når generiske e-infrastrukturer skal yte bistand til forskerprosjekt med slike behov.

Åpen forskning og datapubliserings bør få større plass i forskerutdanningene, slik at dette blir en integrert del av forskerkompetansen hos norske forskere. Samtidig må UH-sektoren utdanne flere spesialister på området da behovet for kompetanse kommer til å bli stort i framtiden og vil være en kritisk faktor for å oppnå visjonene med åpen forskning. Det er viktig at myndighetene, som setter krav om en mer åpen forskningssektor, også legger til rette for at institusjonene kan tilby gode støttetjenester til forskerne. Det kan være vanskelig å få til en god dimensjonering mellom forskning og støttefunksjoner når viktig kompetanse blir omfattet av krav til effektivisering gjennom blant annet ABE-reformen.

14.3 Prioriterte data for FAIR deling

Data som er interoperable med andre data, og som kan gjenbrukes av andre, vil danne en viktig forutsetning for en vellykket datadrevet kunnskapsutvikling og økonomi. På grunn av store kostnader trengs det en vurdering av hvilke forskningsdata som skal gjøres fullt ut FAIR, og det kan være nødvendig å sette kriterier for hvilke data som betraktes som viktigst å gjøre

FAIR i en første fase. En slik prioritering vil også føre til en mer effektiv og målrettet innsats for å gjøre så mye data som mulig tilgjengelig så raskt som mulig. I [rapporten fra ekspertgruppen for datadeling i næringslivet](#) (2020) påpekes det at det er urealistisk og uhensiktsmessig å kreve at alle mulige datasett skal gjøres tilgjengelig på et nivå for gjenbruk for alle mulige bruksområder. I rapporten foreslås det derfor at det etableres mekanismer som bringer aktører sammen rundt bruksområder der tilgjengeliggjøring og utnyttning av data vil være av stor samfunnsinteresse.

På den andre siden kan det argumenteres for at vi ikke har råd til å ikke gjøre data FAIR. Ifølge en rapport som PWC skrev på oppdrag fra EU-kommisjonen i 2018, vil dette utgjøre et samlet tap på 10,2 milliarder euro hvert år for landene i EU. Regnestykket har kun tatt med det økonomiske tapet og ikke medregnet alt annet som man vil gå glipp av, for eksempel muligheter for mer kvalitetssikret tilgang til store mengder maskinlesbare data.

Til tross for at det er mye verdi å hente i å investere i FAIR data, ligger det naturligvis økonomiske begrensninger på dette området. Utvalget foreslår derfor at det i første omgang legges vekt på forskningsdata med spesielt stor forskningsmessig verdi og samfunnsverdi etter modell fra Horisont Europa, slik at riktig mengde ressurser kan allokere til riktig sted for at målsettingen om mer gjenbruk skal bli realisert. Det vil også være fornuftig å rette innsatsen inn mot områder hvor mye allerede er på plass og hvor mindre investeringer kan gi stort utbytte. Dette betyr imidlertid ikke at andre offentlig finansierte forskningsdata ikke skal gjøres tilgjengelig. Det må være en målsetning at så mye data som mulig blir FAIR, men det kan på noen områder være nødvendig å ha mer langsiktige ambisjoner. Til tross for at ikke all forskningsdata kan tilfredsstille FAIR-prinsippene fullt ut, bør et minimumskrav være at alle forskningsdata deles med tilstrekkelig informasjon til at dataene kan finnes, etterprøves og kvalitetssikres. Det vil være nødvendig med en plan for hvordan de mer uensartede dataene, den såkalte lange halen av forskningsdata, skal bli et verdifullt bidrag til et datadrevet samfunn og økonomi.

15. VERDISKAPING OG INNOVASJON BASERT PÅ FORSKNINGSDATA

Deling av data utgjør et viktig premiss for å legge grunnlaget for datadrevet verdiskaping og innovasjon. Dette er en begrunnelse for de tydelige føringene som gjennom det siste halvannet året er gitt fra regjeringen til direktorater, kommunal sektor og andre offentlige virksomheter. Dette er i tråd med de anbefalingene som er gitt i Digital21; det står sentralt i arbeidet til [ekspertgruppen for deling av data i næringslivet](#), og det gjentas i Meld. St. 22 (2020–2021) Data som ressurs – [Datadrevet økonomi og innovasjon](#): Deling og tilgang til data blir viktig framover.

Transparens betyr likevel ikke full åpenhet om alt i alle sammenhenger. Det er for eksempel opplagt at det må være transparens om hvordan evaluering av en søknad om forskningsmidler foregår, men ingen forventer at innholdet i

søknaden skal deles. Når en bedrift har fått støtte til et prosjekt om forskning og utvikling, må det være transparens om dette, hvor mye støtte bedriften mottar, og hva midlene skal brukes til. Men alle resultatene fra det fullførte prosjektet må ikke nødvendigvis deles åpent. Åpenhet rundt offentlig finansierte (både helt og delvis) samarbeidsprosjekter mellom næringsliv og forskning er et viktig prinsipp, men åpenhet for å realisere den offentlig finansierte forskningens samfunnsoppdrag må avveies mot private aktørers konkurranseevne.

Det offentlige finansierer forskning og utvikling for flere formål og gjennom ulike virkemidler, som også reflekteres i støttegrader og evalueringskriterier. Forskningsmidler går til universiteter og forskningsinstitutter for å bygge kunnskap til nytte for samfunnet og legge til rette for forskningsbasert utdanning, sosial innovasjon og innovasjon i offentlig forvaltning. Slike prosjekter evalueres blant annet på vitenskapelig kvalitet, prosjektledelse og forskningsgruppen, gjennomførbarhet, formidling og kommunikasjon og internasjonalt samarbeid. Dette er prosjekter med universiteter og institutter i førerretet, som typisk finansieres med 100 eller 80 prosent. Kravet om åpenhet og deling av resultater må være tydelig.

I tillegg bruker det offentlige midler for et annet formål: å stimulere til verdiskaping, innovasjon og styrket konkurransekraft i norsk næringsliv. Dette er avgjørende for et bærekraftig velferdssamfunn. For å løse denne delen av samfunnsoppdraget bidrar det offentlige gjennom Forskningsrådet og andre finansører med finansiell risikoavlastning. Dette dreier seg typisk om 25–50 prosent av prosjektkostnadene, som gis til bedrifter for å stimulere dem til å ta i bruk forskning og utvikling i sitt innovasjonsarbeid. Her sitter bedriftene i førerretet, tar den største risikoen og må selv sørge for at resultatene videreutvikles til kommersiell aktivitet og ny verdiskaping. Utvalget påpeker at det trengs klare retningslinjer for deling av data også for denne type prosjekter, slik at aktørene kan forholde seg til disse. Her vil det være en mulig konflikt mellom bedriftens interesser av å holde noe hemmelig, og samfunnets generelle interesse av å dele data fra offentlig delfinansierte forskning.

Det er en villet politikk at norske (og utenlandske) bedrifter skal samvirke tett med de beste (norske) forskningsmiljøene. Det bidrar til å gjøre forskningsmiljøene relevante og til at kompetansen i sterke forskningsmiljøer kommer til nytte i norske bedrifter. Et spørsmål er om et krav om deling av resultater fra prosjekter der norske bedrifter benytter norske forskningsmiljøenes kompetanse, vil kunne gjøre det uaktuelt for de norske bedriftene å bruke disse forskningsmiljøene. Det vil i så fall svekke innovasjonsarbeidet i bedriftene og de norske forskningsmiljøene. Et krav om helt eller delvis deling av forskningsresultater fra prosjekter der bedriftene selv finansierer den største delen, bør ideelt sett ikke være en enestående norsk politikk. Om Norge skiller seg vesentlig fra andre land, er det mulig å tenke seg at norske bedrifter i stedet velger å søke prosjekter med utenlandske forskningsmiljøer og gjennom finansieringsmekanismer der slike krav ikke blir stilt.

Det er lovbestemt at en del av virksomheten til UH-institusjonene skal bidra til innovasjon og verdiskaping basert på resultatene fra forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid (UHL § 1-3 bokstav e). Samtidig er det sterke føringer om at UH-sektoren skal sørge for åpenhet om resultater fra forskning (universitets- og høyskoleloven § 1-5 (6)). Ofte vil disse formålene gå hånd i hånd fordi åpenhet om resultater fra forskningen vil bidra til kunnskapsspredning og gi et grunnlag for videre forskningsaktivitet, samtidig som det vil bidra til innovasjon og verdiskaping ved at aktører i næringsliv og offentlig sektor kan utvikle produkter og tjenester basert på dem. Når innovasjonen har et kommersialiseringsaspekt knyttet til seg, kan det imidlertid oppstå noen utfordringer i skjæringsfeltet mellom forventning om åpenhet om resultater og forventninger om å bidra til innovasjon og verdiskaping i UH-sektoren. Der institusjoner samarbeider med næringslivet, kan det oppstå spørsmål om i hvilken grad dataene skal holdes tilbake gjennom vern av forretningshemmeligheter. Andre samfunnsinteresser kan hevde at publisering av data er en rimelig forutsetning for offentlig støtte, fordi det gir noe konkret tilbake til samfunnet. Denne problemstillingen overlapper delvis problemstillingen som er diskutert over, om samarbeidsprosjekter delfinansiert med offentlige midler gjennom Forskningsrådet. Dette er kompliserte temaer som bør avklares nærmere. Utvalget har hverken hatt tid eller tilstrekkelig kompetanse til å gå i dybden på denne tematikken, så en løsning kan være å gi et slikt oppdrag til andre.

16. UTVALGETS ANBEFALINGER

I det følgende gir utvalget sine anbefalinger knyttet til de ikke-juridiske barrierene for datadeling som er diskutert i dette kapittelet. Anbefalingene er rettet mot ulike aktører i forskningssektoren, og er delt inn i Regjeringen og departementene, Finansrører og virkemiddelapparatet og Forskningsinstitusjonene.

Alle anbefalingene må sees i lys av at forskningsdata er en heterogen kategori, som beskrevet i [del 1](#) i denne rapporten. Det er utvalgets overordnede oppfatning at ulike forskningsdata i ulik grad er delbare som rene data, og at flere av anbefalingene fordrer en differensiering mellom delbare og ikke-delbare data. I noen tilfeller er data ikke-delbare av juridiske årsaker, som beskrevet i [del 2](#), mens det andre ganger ikke er mulig eller hensiktsmessig å dele data på grunn av dataenes format eller egenskaper. Det sistnevnte kan for eksempel være kvalitative vurderinger og analyser som kun presenteres i vitenskapelige artikler og monografier eller det kan være nye fortolkninger av for eksempel lovtekster, litterære tekster eller annet kunstnerisk materiale.

REGJERINGEN OG DEPARTEMENTENE

1. Det bør være et gjennomgående forskningspolitisk mål å ta i bruk virkemidler som stimulerer til deling og gjenbruk av data fra offentlig finansiert forskning. Regjeringen bør sørge for at strategier, regelverk og retningslinjer som omhandler og/eller regulerer deling av og gjenbruk av data, harmoniseres på tvers av departementer, på tvers av sektorer, og på tvers av alle nivåer i kunnskapssektoren, slik at de alle trekker i samme retning.
2. Dagens insentivsystem for UH-sektor bør justeres eller erstattes med nye mekanismer som ivaretar bredden i resultater fra forskning, og som stimulerer til produksjon og tilgjengeliggjøring av vitenskapelige data.
3. Dersom regjeringen/departementene definerer satsingsområder innen forskningen, må dette også innebære en satsing på oppbygging, vedlikehold og videreutvikling av gode forskningsdatainfrastrukturer som støtter opp under forskningen og som gjør det mulig å tilgjengeliggjøre forskningsdataene etter FAIR-prinsippene.
4. Regjeringen bør legge til rette for norsk deltakelse i internasjonalt arbeid som søker å fremme åpen forskning og deling av forskningsdata i tråd med FAIR-prinsippene. Norge bør ta en aktiv rolle i EOSC slik at norske interesser ivaretas i utviklingen av den europeiske infrastrukturen for deling og gjenbruk av forskningsdata.
5. Norge bør fortsatt øke investeringer i datainfrastrukturer slik at norske forskningsmiljøer har de tjenestene og de verktøyene de trenger for å gjøre data FAIR. Det må arbeides videre med å lage finansieringsmodeller for etablering og drift av slike infrastrukturer.
6. Kompetansebehovet innenfor åpen forskning må synliggjøres og bli en del av oppfølgingen av [Nasjonal kompetansepolitisk strategi](#) og stortingsmeldingen [Lærekraftig utvikling — Livslang læring for omstilling og konkurranseevne](#).
7. Institusjonene må få de ressursmessige forutsetningene som skal til for å heve kompetansen om åpen forskning og for å kunne tilby nødvendige støttetjenester til forskerne.
8. Det bør vurderes å sette ned en gruppe/utvalg med medlemmer som representerer næringslivet, industrien, instituttsektor, UH-sektor, virkemiddelapparatet og allmenheten, som får i oppdrag å foreslå løsninger for deling av forskningsdata som produseres i samarbeidsprosjekter som er delvis finansiert av næringslivet.

FINANSIØRER OG VIRKEMIDDELAPPARATET

1. Åpen forskning-praksis, deriblant tilgjengeliggjøring av datasett i tråd med FAIR-prinsippene og gode lisensavtaler, bør gi uttelling og være en del av helhetsvurderingen av prosjekter ved tildeling av midler (i tråd med DORA-erklæringen). Vektlegging av datadeling som vurderingskriterium må tilpasses virkemiddelet som benyttes og det bør foretas en differensiering mellom datatunge forskningsfelt og forskningsfelt som produserer mindre data når en slik vektlegging skal gjennomføres.
2. Forskningsrådet bør følge opp prosjekters datahåndtering tettere enn det som gjøres i dag, og tilby veiledning og vurdere tiltak dersom prosjektene ikke deler og forvalter data i tråd med intensjonene i prosjektene. Insentiver og oppfølging av større tildelinger, slik som SFF, SFI og forskerskoler, bør også knyttes mot god dataforvaltning.
3. Finansiører bør være tydelige på når resultatene av offentlig finansierte forskningsprosjekter skal deles, og en hovedregel bør være at de skal tilgjengeliggjøres så fort som mulig i sin fulle og mest gjenbrukbare form.
4. Forskningsrådet og andre finansiører bør vurdere nye utlysninger og andre virkemidler som stimulerer til bruk av eksisterende data i forskning og innovasjon i større grad. Egne tildelinger kan også gis til innsamling, oppbygning, vedlikehold og deling av viktige datasett, for å stimulere til slik aktivitet.
5. I samarbeidsprosjekter som inkluderer arbeids- og næringsliv, som er finansiert med offentlige midler, bør deling av data reguleres i avtale. Forskningsresultatene bør deles så åpent som mulig. Hva som kan deles åpent fra et slikt prosjekt, og vilkår for delingen, kan være avhengig av offentlig finansieringsgrad og konkurransehensyn. Vilåårene bør være offentlig kjent før prosjektet starter.
6. Det offentlige virkemiddelapparatet bør samkjøres bedre og samle liknende og overlappende tjenester som finnes i dag.

FORSKNINGSINSTITUSJONENE

1. Institusjonene bør utarbeide langtidsstrategier for deling og forvaltning av data, som beskriver hvordan institusjonen skal gå fram for å sikre at data blir delt i gjenbrukbar form så snart som mulig etter innsamlingen, inkludert infrastruktur og kompetanse ved institusjonen. Slike strategier må være i tråd med nasjonale krav og føringer.
2. Institusjonene bør innføre helhetlige karrierevurderinger som også gir uttelling for publisering av gjenbrukbare datasett og andre forskningsresultater og beste praksis innenfor åpen forskning. [NOR-CAM](#) kan være et nyttig verktøy å bruke.
3. Institusjonene må legge til rette for at kompetanse om datahåndtering og FAIR data økes gradvis og i alle deler av forskningssystemet, for eksempel gjennom opplæring i datadeling som obligatorisk del av doktorgradsutdanning, postdoktorprogrammer og kurs for forskningsledere. (EOSCs [Digital skills for FAIR and open science](#) er et kompetanserammeverk som kan brukes for en slik tilrettelegging.) Dette innebærer blant annet at det bør allokeres tilstrekkelige midler til teknisk støtte/forskerstøtte som er nødvendig for å oppnå god forvaltning av forskningsdata.
4. Åpen forskning generelt, og datahåndtering spesielt, inkludert lisenser og datasitering, bør være en del av alle bachelorprogrammer og masterprogrammer. Dette bør også inkludere forskningsetikk og integritet i forskningen.
5. Institusjonene bør sørge for at retningslinjer for immaterialrettigheter og kommersialisering harmoniserer med retningslinjer for åpen forskning og tilgjengeliggjøring av data.
6. Institusjoner og forskningsmiljøer som søker om eksterne midler, må synliggjøre kostnader knyttet til å gjøre data FAIR – og legge dette inn i sine prosjektsøknader.
7. Institusjonene bør vurdere å ha egne utvalg/datadelingsombud som gir råd og anbefalinger om datadeling, for eksempel om juridiske spørsmål og lisensvalg. Institusjoner som ikke kan tilby dette selv, bør sørge for at forskere får tilgang til et slikt tilbud fra andre aktører.
8. Forskningsmiljøer bør delta aktivt i nasjonale og internasjonale debatter knyttet til datadeling med tanke på å sikre datadelingssystemer som er gunstige for eget fagfelt.

Vedlegg 1

Juridisk rammeverk for deling
av forskningsdata

*Skrevet av Kristina Stenvik,
stipendiat ved Institutt for privatrett,
Det juridiske fakultet, UiO*

1. INNLEDNING

Formålet med dette kapittelet er å gi en oversiktlig og kortfattet redegjørelse for relevante nasjonale rettsregler som er aktuelle for deling av forskningsdata, både når det gjelder rettsregler som gir grunnlag for deling, og rettsregler som setter eventuelle begrensninger for deling. Oppdraget er avgrenset i tid og omfang, og det vil ikke tas sikte på å gi noen uttømmende eller detaljert redegjørelse.

Det finnes ikke et enhetlig lovverk for forskningsdata, dette er regulert gjennom fragmentariske deler av en rekke ulike lover. I denne oversikten vil regelverket deles inn tre kategorier: (1) immaterialrettslig regelverk som gir rettigheter til data, samling av data, eller oppfinnelser som bygger på data, (2) regelverk som tilrettelegger for, regulerer eller krever deling av data, og (3) regelverk som setter begrensninger på deling av data. Sistnevnte omfatter for eksempel personopplysningsloven og regler om taushetsplikt.

Inngåtte avtaler og lisenser kan også gi rettigheter til, legge begrensninger på, eller stille krav om deling av forskningsdata. Det rettslige regelverket setter rammene for avtaler og lisenser på forskningsområdet. I den grad lovbestemmelsene er fravikelige, kan man avtale seg bort fra reglene. En del av regelverket kan man ikke avtale seg bort fra, herunder reglene om innsyn i offentlighetsloven, reglene om forskningsetikk mv., og reglene om personopplysninger, nasjonal sikkerhet og taushetsplikt (men regelverkene kan selv tenkes å oppstille unntak, for eksempel ved samtykke). På immaterialrettsområdet er det en viss frihet til å inngå avtale som avviker fra lovens reguleringer, og det er også i utgangspunktet anledning til å overdra rettighetene. Denne friheten oppstår imidlertid etter at rettighetene har oppstått - bestemmelser som oppstiller krav for å oppnå rettigheter etter åndsverkloven og patentloven er absolutte, herunder nyhetskravet i patentretten. Og selv om rettighetene kan overdras, kan man i begrenset grad frasi seg de ideelle rettighetene etter åndsverkloven § 5, herunder retten til å navngis som opphavsmann. Arbeidstakeroppfinnelsesloven som regulerer arbeidsgivers rett til arbeidstakers oppfinnelser er som hovedregel fravikelig, med noen unntak.

2. IMMATERIALRETT OG FORSKNINGSDATA – RETTIGHETER TIL DATA, SAMLING AV DATA, ELLER OPPFINNELSER SOM BYGGER PÅ DATA

2.1 Innledning

Rettslig kan ingen «eie» informasjon eller opplysninger. Man kan imidlertid ha rettigheter til samlinger av data etter åndsverkloven, i form av opphavsrett eller databasevern (se punkt 1.2.2.2). Man kan også i visse tilfeller ha opphavsrett til data som utgjør eller inneholder åndsverk, og man kan ha opphavsrett til presentasjonen av forskningsresultatet, for eksempel en artikkel

(se punkt 1.2.2.1). Dersom forskningsdata leder frem til utvikling av en oppfinnelse, kan man få rettigheter til denne oppfinnelsen etter patentloven, og opplysninger som inngår i patentsøknaden vil bli offentlig tilgjengelige (se punkt 1.2.3.1). Patentrettigheter forutsetter imidlertid at oppfinnelsen ikke er offentliggjort forut for inngivelse av patentsøknad. I tilfeller der oppfinnelser blir til i et arbeidsforhold, kan arbeidsgiver under visse omstendigheter kreve å få rettighetene til oppfinnelsen overdratt til seg, og arbeidstaker har da en rettslig forpliktelse til å ikke publisere informasjon om oppfinnelsen (se punkt 1.2.3.2). Lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler har imidlertid en særskilt publiseringsrett som går foran arbeidsgivers rett til oppfinnelsen, på visse vilkår (se punkt 1.2.3.3).

2.2 Opphavsrett og databasevern

2.2.1 Forskningsdata som utgjør kunstneriske eller litterære verk (opphavsrett)

Opphavsretten gir vern for kunstneriske og litterære verk som er «uttrykk for original og skapende åndsinnsett», jf. åndsverkloven § 2 annet ledd. Dette omfatter blant annet faglitterære tekster og muntlige foredrag, jf. åvl. § 2 annet ledd bokstav a og b. Slike tekster eller foredrag kan inneholde forskningsdata. Men selv om man kan få rettigheter til teksten eller foredraget, er det imidlertid bare selve den konkrete og individuelle utformingen man får opphavsrettigheter til, og ikke det faktiske innholdet. Man får ikke opphavsrett til ideer, fakta eller teorier. Ulike publikasjoner som inneholder forskningsdata vil altså kunne være underlagt opphavsrett, men omfatter ikke forskningsdata som ligger til grunn for innholdet som sådan. Opphavsretten kan dermed gi opphavspersonen enerett til en artikkel eller annen publikasjon, men forskningsdata som sådan kan fritt benyttes av andre uhindret av opphavsretten. Et illustrerende eksempel på grensedragningen er avgjørelsen fra Oslo tingrett i tvisten mellom DN og Retriever (18-107547TVI-OTIR/06, 7. desember 2020). Selv om DN's artikler er beskyttet av opphavsrett, omfatter ikke vernet innholdet og fakta i artiklene, men snarere presentasjonen, utvalget og sammensetningen. Retrievers sammendrag av artiklene utgjør ikke en krenkelse av opphavsretten, ettersom det dreier seg om gjengivelse av meningsinnholdet, og ikke gjengivelse av sammenhengende tekst.

I den grad forskningsdata inneholder kunstneriske eller litterære verk som er underlagt opphavsrett, vil dette selvsagt stille seg annerledes. I utvalgets rapport fra oktober 2020 nevnes fagområder som studerer kunstneriske uttrykk, og det gis et eksempel med en musikkvitenskapelig database. I slike tilfeller kan videre deling, gjenbruk og videreutvikling av forskningsdataene bare skje så langt det ikke krenker de opprinnelige rettighetene. Forskningsdata som inneholder rene fakta eller informasjon er imidlertid ikke underlagt opphavsrett. Det samme gjelder vitenskapelige teorier eller ideer som bygger på forskningsdata.

Under visse omstendigheter kan man også ha opphavsrett til en database, og ikke bare databasevern (nedenfor under punkt

1.2.2.2). Dette forutsetter at vilkårene for åndsverk er oppfylt ved utformingen av databasen – nemlig at utvalget og innsamlingen er uttrykk for individuell skapende åndsinnsett. Det er sammenstillingen som eventuelt kan ha vern, og ikke de enkelte data. Vitenskapelige databaser vil nok sjelden kvalifisere som åndsverk, ettersom utformingen og sammenstillingen typisk ikke vil bero på kreative valg, og man må som regel basere seg på databasevernet.

Man kan også ha opphavsrett til en sammenstilling av flere selvstendige åndsverk, et såkalt samleverk, for eksempel en artikkelsamling, jf. § 7. En slik rett gjør ingen innskrenkninger i opphavsretten til de enkelte verk.

Opphavsretten oppstår umiddelbart (krever ikke registrering e.l.) og gir en enerett til å råde over åndsverket ved å fremstille et eksemplar av det (for eksempel kopiere verket), eller gjøre verket tilgjengelig for allmennheten (for eksempel publisering på nett), jf. § 3. Eneretten gjelder verket i sin opprinnelige form, men omfatter også bearbeidelser av verket, jf. 3 tredje ledd. Bearbeidelser kan være opphavsrettslig vernet, men utnyttelse krever da samtykke fra opphaveren til originalverket, jf. § 6. Dersom bruk av et eksisterende verk resulterer i et nytt og selvstendige verk foreligger det imidlertid ikke en krenkelse ved utnyttelse av det nye verket, jf. § 6 annet ledd.

Opphavsretten varer i 70 år etter opphaverens levetid, jf. § 11. Opphavsretten oppstår hos opphavspersonen, den som har utøvet den individuelle skapende innsatsen, i motsetning til databasevernet som oppstår hos den som har gjort investeringen. Opphavsrett vil derfor typisk oppstå på forskerens hånd, mens databaserettigheter kan oppstå hos institusjonen. Flere personer kan i fellesskap ha utøvet en slik innsats at opphavsrett oppstår. Hverken veiledning, laboratoriearbeid, analyse av data eller finansiering kan imidlertid gi opphavsrett. Det understrekes også at det kun er fysiske personer som kan være opphavere. Dersom institusjonen skal få opphavsrettigheter, må opphavsretten overdras gjennom avtale.

Eneretten som oppstår omfatter som nevnt bare den konkrete utformingen (artikkelen, presentasjonen av forskningsresultatet mv.), og ikke innholdet (forskningsresultatet som sådan). Opphavsretten verner ikke ideer, faktiske opplysninger, synspunkter, hypoteser, matematiske formler, eller tolkningen av en kilde. Derimot kan man ha vern for det konkrete språklige uttrykk, illustrasjoner og fotografier mv.

Opphaveren får også visse ideelle rettigheter i tillegg til de økonomiske, jf. § 5. Mest sentrale er retten til å bli navngitt ved offentliggjøring av verket, og vern mot endring eller tilgjengeliggjøring av verket som er «krenkende» for opphaveren. Selv om opphaveren har gitt noen rett til å endre verket gjennom avtale, må slike endringer ikke krenke opphaverens ideelle rettigheter etter § 5.

Kapittel 3 inneholder bestemmelser om avgrensning av opphavsretten. Det er blant annet en rett til å sitere fra et offentliggjort verk i samsvar med god skikk og i en viss utstrekning, jf. § 29. Dessuten er det etter § 37 en rett til å gjengi offentliggjort kunstverk og offentliggjort fotografisk verk «i tilslutning til teksten i kritisk eller vitenskapelig fremstilling» som ikke er av allmennopplysende karakter. Dette må skje i god skikk og i den utstrekning formålet betinger. Bestemmelsen gir imidlertid ikke rett til gjengivelse i digital form.

2.2.2 Vern for samling av forskningsdata (databasevern)

Etter åndsverkloven § 24 kan den som fremstiller en «database» få enerett til å råde over denne databasen, dersom innsamling, kontroll eller presentasjon av innholdet innebærer en «vesentlig investering». Eneretten er tidsbegrenset og varer i 15 år etter fremstilling eller offentliggjøring – etter utløpet av denne tidsperioden kan databasen fritt utnyttes av enhver.

En «database» er definert i databasedirektivet som en samling av selvstendige verk, data eller annet materiale, som er strukturert systematisk eller metodisk, og som er tilgjengelig individuelt ved bruk av elektroniske eller andre midler¹. Databasevernet gir altså vern for en samling av data som er strukturert systematisk eller metodisk, og ikke for rådata eller enkeltdata som sådan. Det er selve samlingen som er vernet.

Vilkåret for vern av databaser er at innsamlingen, kontrollen eller presentasjonen av innholdet utgjør en «vesentlig investering». Det er verdt å merke seg at investeringene skal knytte seg til innsamlingen, kontrollen eller presentasjonen, altså arbeidet med struktureringen og sammensetningen av databasen. Investeringer i forbindelse med produksjon av data gir ikke vern, slik at man for eksempel lettere vil kunne få vern for en database som inneholder «eksternt» innhold, der investeringer er nedlagt i selve innsamlingen.

Rettighetshaver til databaser er den som gjør den «vesentlige investeringen». Det vil typisk være en institusjon. Rettighetene vil her oppstå hos institusjonen selv om det for eksempel var en ansatt som kom på at en database var den beste måten å strukturere forskningsdata på. Og selv om det er ansatte som legger ned tid og arbeid i innsamlingen eller presentasjon av databasen, vil det være arbeidsgiver som gjør investeringen, forutsatt at arbeidet foregår i arbeidstiden. Ved eksternt finansierte prosjekter, kan det tenkes at rettighetene oppstår i sameie mellom institusjonen og den eksterne finansiør.

Databasevernet innebærer en enerett til å råde over «hele eller vesentlige deler av databasens innhold ved uttrekk fra eller gjenbruk av databasen», jf. § 24 første ledd. Eneretten beskytter verdien av samlingen som sådan, og ikke de enkelte data som inngår i samlingen. Også gjenbruk i forskning er omfattet av eneretten, det spiller ingen rolle hva man benytter databasen til

¹ Databasedirektivet 96/9/EC, Artikkel 1 nr. 2.

så lenge det dreier seg om uttrekk eller gjenbruk i lovens forstand. Rettighetshaveren kan også motsette seg «gjentatt og systematisk uttrekk eller gjenbruk av *uvesentlige deler* av databasen», forutsatt at dette er «handlinger som skader den normale bruken av databasen eller urimelig tilsidesetter fremstillernes legitime interesser», jf. § 24 annet ledd. Dette gir tilsynelatende et ganske bredt vern for bruk av også små deler av en database, altså små mengder av data, men det er verdt å merke seg at det kun er «gjentatt og systematisk» uttrekk eller gjenbruk som er omfattet, og bare så langt det «skader den normale bruken av databasen», eller er urimelig tilsidesetter rettighetshavers legitime interesser.

I den konkrete vurderingen av om bruk av en database krenker databasevernet, må eneretten til databasen som en eiendomsrett veies opp mot andre grunnleggende rettigheter og friheter, herunder ytringsfriheten². Denne balanseringen av rettigheter ligger allerede til grunn for åndsverklovens bestemmelser, men det følger av EU-domstolens praksis at det skal foretas en reell avveining mellom opphavsretten og ytringsfriheten³. Høyesterett legger til grunn at bruk av en database som i utgangspunktet faller innenfor forbudet i loven, kan være lovlig dersom bruken er begrunnet i ytringsfrihet eller andre grunnleggende friheter⁴.

2.3 Forskningsdata som ligger til grunn for patenterbare oppfinnelser (patentrett)

2.3.1 Enerett til oppfinnelser og offentliggjøring av patentsøknader

Patentretten gir enerett til oppfinnelser, jf. patentloven § 1 første ledd. En oppfinnelse kan defineres som en 'praktisk løsning på et teknisk problem'⁵. Eksempler på patenterbare oppfinnelser kan være et legemiddel mot kreft, en installasjon på en olje-plattform eller en metode for å fjerne lus på fisk. Patentrettigheter kan kun oppnås ved registrering hos Patentstyret, gjennom inngivelse av en patentsøknad, og gir oppfinneren en tidsbestemt enerett som i utgangspunktet varer i 70 år. Rettighetene er også nasjonale, dvs. at man har rettigheter i det eller de landene man har registrert patent. Eneretten gir innehaveren av patentet rett til å hindre andre i å utnytte oppfinnelsen.

For at man skal kunne oppnå patentrettigheter må det altså dreie seg om en oppfinnelse. Loven avgrenser oppfinnelsesbegrepet mot «oppgaver, vitenskapelige teorier og matematiske metoder», samt «fremleggelse av informasjon», jf. patl. § 1(2). Oppgaver, teorier eller fremleggelse av informasjon som sådan løser ikke noe problem, og er dermed ingen teknisk løsning. I den grad man benytter oppgaver eller informasjon til å løse et problem vil det derimot kunne utgjøre en oppfinnelse.

Poenget er at data som sådan ikke kan patenteres, men benyttelsen av data til å løse et problem kan utgjøre en teknisk løsning som kan patenteres. Selv om løsningen som sådan kan patenteres, innebærer ikke det at man får enerett til eventuelle data som ligger til grunn for løsningen. Data som inngår i patentsøknaden vil tvert imot offentliggjøres, og være tilgjengelig for andre til å benytte seg av.

Hovedformålet med patentretten er å skape incentiver til videre forskning og utvikling, gjennom at oppfinneren får en belønning i form av patentrettigheter. «I bytte» mot denne eneretten, offentliggjøres patentsøknaden. Patentsøknaden definerer oppfinnelsen, og beskriver hvordan den fungerer. Denne beskrivelsen skal være så grundig at en fagperson på det aktuelle tekniske området skal kunne utøve oppfinnelsen. I den grad forskningsdata ligger til grunn for oppfinnelsen, må patentsøknaden inneholde slike data i den grad det er nødvendig for å gi en tilstrekkelig presis beskrivelse av oppfinnelsen. Denne offentliggjøringen av informasjon skal bidra til å bringe den tekniske utviklingen videre, gjennom at andre kan benytte seg av informasjonen til å utvikle nye tekniske løsninger. På den måten kan systemet med offentliggjøring av patentsøknader bidra til at forskningsdata deles. Dersom man ønsker å få enerett til kommersiell utnyttelse av en oppfinnelse, må man tåle at informasjonen om oppfinnelsen offentliggjøres, og kan benyttes av andre.

Patentretten hindrer andre i å «utnytte oppfinnelsen», dvs. den tekniske løsningen som er beskrevet i patentsøknaden (det er oppfinnelsen slik den er definert i patentkravene som er gjenstand for eneretten). Kriteriet om at oppfinnelsen må «utnyttes» innebærer at det bare er virksomhet som utnytter oppfinnelsens økonomiske verdi som rammes⁶. Patl. § 3 første ledd lister opp ulike måter for utnyttelse av en oppfinnelse som andre enn patenthaveren ikke kan gjøre uten samtykke. Eksempler er tilvirkning eller anvendelse av et produkt som er beskyttet ved patentet, for eksempel et legemiddel, eller anvendelse av en fremgangsmåte som er beskyttet ved patentet. Eneretten omfatter imidlertid bare utnyttelse i nærings- eller driftsøyemed, og privat bruk er ikke omfattet, jf. § 3 tredje ledd nr. 1. Utnyttelse ved eksperiment som angår selve oppfinnelsen er dessuten unntatt etter § 3 tredje ledd nr. 3. Utnyttelse av oppfinnelsen som kunnskapskilde, i motsetning til utnyttelse av dens økonomiske verdi, er altså tillatt. Bruk av oppfinnelsen til forskning og eksperimentelle formål faller utenfor eneretten, og dette gjelder også kommersiell forskning og utvikling⁷. For å omfattes av unntaket må eksperimentet angå «selve oppfinnelsen». Dette omfatter undersøkelser for å klarlegge hvordan oppfinnelsen fungerer eller for å finne nye

² Se HR-2019-1725-A, der Høyesterett tok stilling til spørsmålet om et annet nettsted som hadde publisert høyesterettsavgjørelser hentet fra denne databasen hadde krenket databasevernet til stiftelsen lovdata.

³ Sak C-469/17 Funke Medien

⁴ HR-2019-1725-A

⁵ Stenvik, Patentrett, 2020, s. 13.

⁶ Stenvik, 2020, s. 322.

⁷ Jf. Rt. 2009 s. 1665 (SINTEF) avsnitt 45 og 46.

bruksområder, men det omfatter ikke utnyttelse av patenterte stoffer o.l. i forbindelse med andre eksperimenter⁸.

2.3.2 Arbeidsgivers rett til oppfinnelser og forbud mot informasjonsdeling

Arbeidstakeroppfinnelsesloven regulerer arbeidstakers rettigheter til oppfinnelse i arbeidsforhold. Loven er i utgangspunktet fravikelig, dvs. at den bare kommer til anvendelse når annet ikke er eller må anses avtalt, jf. § 2. Lovens bestemmelser i § 7 første ledd, § 9 og § 10 er imidlertid ufravigelige og man ikke avtale seg bort fra disse. § 7 første ledd oppstiller retten til rimelig godtgjøring for oppfinnelsen. § 9 bestemmer at en avtale mellom arbeidsgiver og arbeidstaker om å begrense arbeidstakers rett til å forføy over en oppfinnelse som gjøres *senere enn ett år etter tjenestens opphør*, ikke er bindende for arbeidstakeren. § 10 bestemmer at fastsatt godtgjøring etter § 7 kan endres dersom forholdene har endret seg vesentlig.

Som utgangspunkt har en arbeidstaker samme rettigheter til en oppfinnelse som andre oppfinnere, jf. arbeidstakeroppfinnelsesloven § 3, men loven bestemmer at arbeidsgiver har rett til å overta rettighetene til en oppfinnelse som utvikles i forbindelse med et arbeidsforhold på visse vilkår. Lovens § 4 oppstiller hovedreglene om dette. I tilfeller der arbeidstaker har forsknings- eller oppfinnervirksomhet som sine vesentligste arbeidsoppgaver, og har nådd frem til oppfinnelsen gjennom utføring av disse oppgavene, eller oppfinnelsen er et resultat av en nærmere angitt oppgave som arbeidstakeren er pålagt, kan arbeidsgiver kreve retten til oppfinnelsen overført til seg. Det forutsetter imidlertid at utnyttelsen av oppfinnelsen faller innenfor bedriftens virksomhetsområde. Arbeidsgiver kan kreve en utnyttelsesrett i tilfeller der oppfinnelsen er blitt til i annen forbindelse med tjenesten, så lenge den faller innenfor bedriftens virksomhetsområde.

Det har vært diskutert hvorvidt utnyttelsen skal regnes for å falle «innenfor bedriftens virksomhetsområde» der bedriftens virksomhet hovedsakelig går ut på lisensiering eller videre overdragelse av oppfinnelse, som for eksempel for forskningsinstitutter. Det er argumentert for at det i slike tilfeller er naturlig å legge til grunn det som er institusjonens forskningsområde, altså at en oppfinnelse som ligger innenfor forskningsområdet skal anses for å falle innenfor «bedriftens virksomhetsområde»⁹. For at arbeidsgiver skal ha rett til å overta rettighetene til oppfinnelsen, kreves det skriftlig underrettelse til arbeidstakeren innen 4 måneder etter arbeidstaker har gitt arbeidsgiver melding om oppfinnelsen, jf. § 6 jf. § 5.

I tilfeller der arbeidsgiver har rett til å overta rettighetene til en oppfinnelse etter arbeidstakeroppfinnelsesloven legger dette begrensninger på arbeidstakers deling av informasjon om oppfinnelsen, i den grad dette kan forringe mulighetene for patentering eller muliggjør at andre kan utnytte oppfinnelsen,

jf. § 6 annet ledd. Dersom informasjon om oppfinnelsen offentliggjøres før inngivelse av patentsøknad, vil dette være til hinder for å oppnå patentrettigheter, ettersom det er et krav for patent at oppfinnelsen er «ny», dvs. at informasjon om den tekniske løsningen ikke allerede er allment tilgjengelig. Denne begrensningen i å dele data vil også omfatte forskningsdata som ligger til grunn for oppfinnelsen.

I tilfeller der patentsøknad inngis, vil denne offentliggjøres på vanlig måte, inkludert eventuelle forskningsdata som søknaden inneholder. Etter at patentsøknad er inngitt er det dessuten ingen begrensninger på oppfinners deling av informasjon, ettersom det kun er handlinger som «forringer mulighetene for patentering» som er forbudt etter § 6 annet ledd.

2.3.3 Publiseringsretten for lærere og vitenskapelig ansatte

Etter § 6 tredje ledd er det en spesialregulering av retten til å publisere oppfinnelsen for lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler. Disse har rett til å publisere oppfinnelsen til tross for begrensningene i § 6 annet ledd, forutsatt at de har varslet arbeidsgiveren i den meldingen de skal gi om oppfinnelsen etter § 5, og at tredjeparts rett ikke er til hinder. Dersom disse vilkårene for publisering er oppfylt, har arbeidsgiver ikke rett til å overta oppfinnelsen etter § 4. Men, dersom oppfinnere ikke innen ett år etter varselet etter § 5 har «tatt skritt til publisering», kan arbeidsgiver likevel overta oppfinnelsen. Dersom arbeidstaker har forbeholdt seg retten til å publisere oppfinnelsen i meldingen som er gitt etter § 5, kan arbeidstaker ikke søke patent på oppfinnelsen uten skriftlig samtykke fra arbeidsgiveren. Publisering av oppfinnelsen vil gjøre at man ikke kan oppnå patentrettigheter, dersom patentsøknaden skal kunne føre til meddelt patent krever det at oppfinnelsen ikke er publisert forut for inngivelsen av patentsøknaden, på grunn av kravet til nyhet. Formålet med spesialreguleringen i § 6 tredje ledd er at arbeidstakeren skal kunne velge spredning av kunnskap fremfor kommersiell utnyttelse¹⁰. Dersom man velger publisering skal kunnskapen fritt kunne utnyttes av alle, og arbeidstakeren kan da ikke gis rett til å søke patent.

2.3.4 Oppsummering

Patentretten kan gi en oppfinner (eller andre som rettighetene er overdratt til) enerett til å utnytte en teknisk løsning. Der forskningsdata gir grunnlag for å utvikle en oppfinnelse, kan man altså få enerett til utnyttelse av oppfinnelsen, men man får ikke enerett til dataene som sådan. For å oppnå patentrettigheter er det imidlertid et krav at informasjonen om oppfinnelsen offentliggjøres, gjennom offentliggjøringen av patentsøknaden. Forskningsdata som inngår i en patentsøknad vil dermed bli offentlig tilgjengelig, og kan benyttes i videre forskning og utvikling, så lenge man ikke krenker patentretten gjennom å utnytte den patentbeskyttede oppfinnelsens økonomiske verdi. Patentretten er ikke til hinder for bruk av oppfinnelsen som kunnskapskilde, herunder til forskning og eksperimentelle

⁸ Stenvik, 2020, s. 322.

⁹ Stenvik, Norsk lovkommentar, note (8). <https://min.rechtsdata.no/Dokument/gl.19700417z2D21?directHit=1&dq=arbeidstakeroppfinnelsesloven¬eid=gN19700417z2D21z2E8>

¹⁰ Ibid., note (21).

formål, inkludert kommersiell forskning og utvikling. Patentretten setter i utgangspunktet altså ingen hindringer for deling av forskningsdata, men kan tvert imot innebære at forskningsdata må deles i den grad de inngår i en patentsøknad. I utgangspunktet innebærer patentretten derfor ingen begrensning for deling av forskningsdata, men kan snarere bidra til informasjonsspredning. I situasjoner der arbeidsgiver har rett til å overta rettighetene til en oppfinnelse etter arbeidstakeroppfinnelsesloven, kan arbeidstakeroppfinnelsesloven sette begrensninger på oppfinnerens rett til å dele informasjon om oppfinnelsen forut for inngivelse av en patentsøknad. Lærere og vitenskapelig personale ved universiteter og høyskoler har imidlertid en publiseringsrett etter lovens § 6 tredje ledd, som går foran arbeidsgivers rett til oppfinnelsen. I tilfeller der patentsøknad inngis, vil denne offentliggjøres på vanlig måte, inkludert eventuelle forskningsdata som søknaden inneholder. Etter at patentsøknad er inngitt er det dessuten ingen begrensninger på oppfinnerens deling av informasjon.

3. REGLER SOM TILRETTELEGGER FOR, REGULERER ELLER KREVER DELING AV FORSKNINGSDATA

3.1 Innledning

Formålet her i punkt 1.3 er å redegjøre for de regelverk som i utgangspunktet tilrettelegger for og krever offentliggjøring av forskning. Vi har blant annet offentlighetsloven som gir rett til å kreve innsyn i offentlige organers dokumenter, herunder dokumenter som inneholder forskningsdata. Videre har vi forsknings-etikkloven og universitets- og høyskoleloven som stiller visse krav til åpenhet og tilgjengeliggjøring av forskning, både av institusjonene og av forskerne selv. Helseforskningsloven stiller dessuten strenge krav til blant annet offentliggjøring av resultater på sitt område. Bestemmelser om tilgjengeliggjøring og offentlighet må imidlertid sees i lys av de begrensninger og unntak som følger av den enkelte lov, men også de begrensninger som legges på deling av data gjennom annet regelverk. Regler som hovedsakelig legger begrensninger på deling av data er tema nedenfor i punkt 1.4.

3.2 Offentlighetsloven

Offentlighetsloven gir rett til innsyn i dokumenter som gjelder et offentlig organs virksomhet. Slike dokumenter kan tenkes å inneholde forskningsdata, og offentlighetsloven kan gi rett til innsyn også i disse. Offentlighetsloven krever således deling av forskningsdata under visse omstendigheter.

Offentlighetsloven gjelder bare for de rettssubjekter som er listet opp i offl. § 2. Dette er blant annet stat, fylkeskommune og kommune (bokstav a), andre rettssubjekter som gir enkeltvedtak (bokstav b), selvstendige rettssubjekter der stat eller kommune har en eierandel som gir mer enn halvparten av stemmene i det

øverste organet i rettssubjektet (bokstav c), og selvstendige rettssubjekt der stat eller kommune direkte eller indirekte har rett til å velge mer enn halvparten av medlemmene med stemmerett i det øverste organet i rettssubjektet (bokstav d).

Forskrift til offentlighetsloven §1 lister opp visse unntak fra virkeområdet til offentlighetsloven. Det er gjort unntak for visse rettssubjekter, og for enkelte dokumenter hos selvstendige rettssubjekter. Dette gjelder blant annet dokumenter knyttet til sak om kommersiell utnyttelse av forskningsresultat og sak om bidrags- eller oppdragsforskning i rettssubjekter innenfor UH-sektoren, jf. §1 tredje ledd bokstav d.

Retten til innsyn etter offentlighetsloven er betinget av at noen fremsetter et krav om innsyn, jf. offl. § 3 («alle kan krevje innsyn»). Innsyn kan kreves skriftlig eller muntlig, men det kravet må i utgangspunktet gjelde «ei bestemt sak», jf. § 28 annet ledd. Dette innebærer at kravet om innsyn må være tilstrekkelig spesifisert – den som krever innsyn må vite hva han eller hun ønsker innsyn i. Forskningsdata som enda ikke er offentliggjort, kan derfor være vanskelig tilgjengelig for et innsynskrav, mens der det foreligger en artikkel eller annen publikasjon, kan det være enklere å formulere et tilstrekkelig presist innsynskrav knyttet til de underliggende data. Innsynskravet kan i stedet for en bestemt sak også gjelde «i rimeleg utstrekning saker av ei bestemt art», jf. § 28 annet ledd. Dette kravet tar bare sikte på den arbeidsbyrden forvaltningsorganet blir påført hvis det skal oppfylle kravet¹¹. Dette innebærer at det for eksempel kan nektes innsyn der organet må finne frem til sakene manuelt og antall saker er betydelig, eller der utlevering vil kreve en betydelig arbeidsinnsats i form av en gjennomgang av opplysningene for å sortere ut taushetsbelagt informasjon eller annen informasjon som er unntatt fra innsyn¹².

Innsynsretten gjelder i utgangspunktet for «saksdokument» (i tillegg til «journalar» og «liknande register»), jf. § 3. Både «dokument» og «saksdokument» er definert i lovens § 4. Et «dokument» er en logisk avgrenset informasjonsmengde som er lagret på et medium for senere lesing, lytting, fremvisning, overføring eller lignende. Dette er en vid definisjon, og omfatter mer enn det man gjerne tenker på som et tradisjonelt tekstdokument. Kravet er at det er en logisk avgrenset informasjonsmengde som kan lagres og leses e.l. Dette kan være et alminnelig tekstdokument, men omfatter også lyd, bilde, tegninger, modeller osv. Begrepet er teknologinøytralt, og det har ikke noe å si hvordan informasjonen kommer til uttrykk¹³. Definisjonen av «saksdokument» innebærer at det må dreie seg om dokumenter som er kommet inn til eller lagt fram for et organ, eller som organet selv har opprettet. I tillegg må det gjeldet organets *ansvarsområde eller virksomhet*. Dette kravet skal ikke tolkes strengt, det er bare tale om et krav om en innholdsmessig sammenheng med virksomheten i organet,

¹¹ Norsk Lovkommentar til Offentleglova, Rettsdata, ved Jan Fridthjof Bernt, note 400.

¹² Ibid.

¹³ Ibid., note 68.

og det er tilstrekkelig at dokumentet knytter seg til ansvarsområdene til organet eller til virksomheten mer generelt¹⁴. I § 4 tredje ledd er det listet opp visse dokumenter som ikke skal regnes som saksdokument, blant annet aviser og tidsskrifter som organet mottar, og dokumenter som en medarbeider mottar i annen egenskap enn som ansatt i organet.

I tillegg til en rett til dokumentinnsyn, gir offentlighetsloven også en rett til innsyn i «ei samanstilling av opplysninger som er elektronisk lagra i databasane til organet», jf. § 9. Gjennom en slik samanstilling oppstår det et nytt «dokument» i lovens forstand¹⁵. Retten etter § 9 forutsetter at samanstillingen kan gjøres «med enkle framgangsmåter». Dette kriteriet knytter seg til den arbeidsbyrden som påføres organet ved å lage samanstillingen – dersom samanstillingen krever tidkrevende manuelle operasjoner, vil vilkåret ikke være oppfylt¹⁶.

Hovedregelen om innsyn følger av offentlighetsloven § 3. Der heter det at saksdokumenter mv. er åpne for innsyn dersom «ikkje anna følgjer av lov eller forskrift». Retten til innsyn kan altså begrenses av andre lovbestemmelser som setter begrensninger på deling av informasjon. Dette kan være for eksempel regler om taushetsplikt, personvern eller regler om vern av forretningshemmeligheter. Offentlighetsloven spesifiserer i tillegg visse unntak fra innsynsretten i lovens kapittel 3. Etter § 13 er opplysninger som er underlagt taushetsplikt i lov eller i medhold av lov, unntatt fra innsyn.

Et eksempel på en slik bestemmelse er forvaltningsloven § 13 første ledd som pålegger taushetsplikt om (1) «noens personlige forhold», og (2) «tekniske innretninger og fremgangsmåter samt drifts- eller forretningsforhold som det vil være av konkurransemessig betydning å hemmeligholde av hensyn til den som opplysningen angår». Når det gjelder alternativ 1 er det gitt en opprømsing i § 13 annet ledd med forhold som ikke regnes som personlig – en slags nedre grense. For alternativ 2 kreves det for det første at det dreier seg om informasjon om *tekniske innretninger, fremgangsmåter, driftsforhold eller forretningsforhold, og for det andre at det er av konkurransemessig betydning å hemmeligholde opplysningene*. Dette forutsetter i utgangspunktet at det er fare for økonomisk tap ved offentliggjøring av opplysningene¹⁷. Det kan tenkes at forskningsdata kan bli underlagt taushetsplikt i medhold av denne bestemmelsen, i tilfeller der det er av konkurransemessig betydning å hemmeligholde dataene, for eksempel der offentliggjøring av dataene vil kunne være til hinder for en senere patentsøknad. Meddelelse av patent krever at oppfinnelsen er «ny», og det vil være nyhetshindrende dersom informasjon om oppfinnelsen som er tilstrekkelig til å kunne

utøve den blir offentliggjort forut for inngivelse av patentsøknad (se ovenfor under punkt 1.2.3).

Det kan understrekes at der informasjon er underlagt taushetsplikt etter loven, er brudd på taushetsplikten straffbart, jf. strl. § 209.

Man kan i denne forbindelse også merke seg fvl. § 13 d og § 13 e. § 13 d sier at departementet kan bestemme at et forvaltningsorgan kan eller skal gi opplysninger til bruk for forskning *uten hinder av organets taushetsplikt etter § 13*, dersom det finnes rimelig og ikke medfører uforholdsmessig ulempe for andre interesser. § 13 e pålegger forskere taushetsplikt om visse opplysninger, blant annet opplysninger undergitt taushetsplikt og opplysninger som er mottatt fra private under taushetsløfte i forbindelse med forskningsarbeidet.

Et annet eksempel på informasjon som er unntatt fra innsyn er opplysninger om forskningsideer og forskningsprosjekt i saker som gjelder økonomisk støtte eller rådgivning fra det offentlige i forbindelse med forskningsprosjekt, jf. offl. § 26 (4). Slike opplysninger vil i noen tilfeller være underlagt taushetsplikt som forretningshemmeligheter etter fvl. § 13 første ledd nr. 2, men denne bestemmelsen gjelder bare taushetsplikt for opplysninger der det kan være fare for økonomisk tap ved offentliggjøring, hvilket kan være vanskelig å dokumentere for forskningsprosjekter utenfor det kommersielle området, eller der det ikke er nærliggende at forskningen vil ha kommersiell verdi på et tidlig tidspunkt¹⁸.

Offentlighetsloven kan altså gi rett til innsyn i offentlige organers dokumenter, også der disse inneholder forskningsdata. Dette forutsetter imidlertid at det er fremsatt et tilstrekkelig spesifisert krav om innsyn, og at informasjonen ikke er underlagt taushetsplikt eller for øvrig unntatt fra innsyn.

3.3 Forskningsetikkloven

Det følger av forskningsetikklovens formålsbestemmelse i § 1 at loven «skal bidra til at forskning i offentlig og privat regi skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer». Loven regulerer forebygging og brudd på *anerkjente forskningsetiske normer for god vitenskapelig praksis*¹⁹. Lovfestede etiske krav som blant annet finnes i helseforskningsloven og personopplysningsloven vil ved motstrid gå foran forskningsetikkloven²⁰. Forskningsetikkloven § 4 bestemmer at forskere har en aktsomhetsplikt, og den pålegger forskningsinstitusjonene et ansvar for å sikre at forskningen ved institusjonen skjer i henhold til anerkjente forskningsetiske normer, jf. § 5. Forskningsinstitusjonene har selv ansvar for å behandle saker om mulige brudd på anerkjente forskningsetiske normer av institusjonens forskere, og skal blant

¹⁴ Ibid., note 73.

¹⁵ Ibid., note 133.

¹⁶ Ibid., note 137.

¹⁷ Ibid., note 386.

¹⁸ Ibid., note 386.

¹⁹ Lovkommentar til forskningsetikkloven, Rettsdata, ved Bjørn L. Zwiilmeyer, note 1.

²⁰ Ibid.

annet ha et redelighetsutvalg, jf. § 6. Det er i tillegg oppnevnt et granskningsutvalg, som er klageinstans for uttalelser om at en forsker har opptrådt vitenskapelig uredelig, og som skal veilede forskningsinstitusjoner om behandling av saker, jf. § 7. Loven bestemmer også at det oppnevnes nasjonale forskningsetiske komiteer, jf. § 9, og regionale komiteer for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK), jf. § 10.

I uttalelser fra forskningsinstitusjoner, redelighetsutvalg eller granskningsutvalget i saker om mulig brudd på anerkjente forskningsetiske normer skal det alltid tas stilling til a) om forskeren har opptrådt vitenskapelig uredelig, b) om det foreligger systemfeil ved institusjonen, og c) om det aktuelle vitenskapelige arbeidet bør korrigeres eller trekkes tilbake, jf. § 8 første ledd. En slik uttalelse er å anse som en tilråding – det er opp til institusjonen om tilrådingen følges opp²¹. Sanksjonene vil være gjenstand for alminnelig domstolsprøving eller prøving hos Sivilombudsmannen (for eksempel SOM-2012-1158 om underkjenning av doktorgradsavhandling)²². Vitenskapelig uredelighet, jf. § 8 første ledd bokstav a, er i annet ledd definert som «forfalskning, fabrikkering, plagiering og andre alvorlige brudd på anerkjente forskningsetiske normer», i forbindelse med forskning. Det kreves også at det må foreligge forsett eller grov uaktsomhet hos forskeren. Et eksempel på slike anerkjente forskningsetiske normer er De nasjonale forskningsetiske retningslinjer²³. I de Generelle forskningsetiske retningslinjer, som er utarbeidet av De nasjonale forskningsetiske komiteene, er det lagt til grunn i punkt 11 at forskningsresultater som hovedregel skal tilgjengeliggjøres²⁴. Manglende tilgjengeliggjøring kan således tenkes å utgjøre brudd på forskningsetiske normer. Øvrige forskningsetiske normer i forbindelse med innsamling og publisering av forskningsdata, omfatter krav til redelighet (punkt 7) og plikt til å følge god henvisningsskikk ved bruk av andres materiale (punkt 8).

Forskningsetikkloven kan altså kreve tilgjengeliggjøring av forskningsdata i den grad det følger av anerkjente forskningsetiske normer, og dersom man benytter andres forskningsdata må man følge normer om redelighet og god henvisningsskikk. I den grad et brudd på en forskningsetisk norm kan sies å være alvorlig, og forskeren har opptrådt forsettlig eller grovt uaktsomt, kan saken tenkes å resultere i en uttalelse om at forskeren har opptrådt uredelig. Brudd på forskningsetiske normer i forbindelse med forskningen kan også resultere i en uttalelse om at et vitenskapelig arbeid bør korrigeres eller trekkes tilbake.

3.4 Universitets- og høyskoleloven

Universitets- og høyskoleloven skal blant annet tilrettelegge for at universiteter og høyskoler utfører forskning og faglig og kunstnerisk utviklingsarbeid på høyt internasjonalt nivå, jf. universitets- og høyskoleloven § 1-1 bokstav b. Loven skal også tilrettelegge for at disse «formidler kunnskap om virksomheten og utbrer forståelse for prinsippet om faglig frihet og anvendelse av vitenskapelige og kunstneriske metoder og resultater», jf. § 1-1 bokstav c. I § 1-3 er det listet opp ulike måter hvorigjennom universiteter og høyskoler skal fremme lovens formål. Her er det eksplisitt uttalt at institusjonene skal «bidra til å spre og formidle resultater fra forskning...» (bokstav d). Dette kan sies å innebære en forpliktelse til å oppmuntre og legge forholdene til rette for slik formidling²⁵. Det følger imidlertid også av bestemmelsen at institusjonene skal «bidra til innovasjon og verdiskapning basert på resultater fra forskning» (bokstav e). I Norsk Lovkommentar er det fremhevet at det er ønskelig at resultater av forskning og faglig utviklingsarbeid som har et kommersielt potensial skal formidles til virksomheter som kan bidra til innovasjon og verdiskapning – slik kunnskapsoverføring kan skape nye arbeidsplasser og styrke norsk kunnskapsindustri²⁶. En forutsetning for slik kommersialisering er at forskningens frihet og integritet ivaretas, og at forskningsresultatene offentliggjøres innen rimelig tid²⁷. Ønsket om kommersialisering og kravet til offentliggjøring kan imidlertid tenkes å komme i konflikt dersom kommersialisering forutsetter inngivelse av patentsøknader, hvilket legger begrensninger på offentliggjøring av forskningsresultatene forut for inngivelse av slik søknad (jf. ovenfor om patentrettigheter under punkt 1.2.3).

Det følger videre av § 1-5 (6) at universiteter og høyskoler «skal sørge for åpenhet om resultater fra forskning...». I denne bestemmelsen er også *forskernes rett og plikt til offentliggjøring* utførlig regulert. Den som er ansatt i stilling hvor forskning inngår i arbeidsoppgavene, har *rett til å offentliggjøre sine resultater og skal sørge for at slik offentliggjøring skjer*. Institusjonen kan imidlertid ikke pålegge offentliggjøring på et bestemt tidspunkt eller med en bestemt hyppighet, og det er uansett forskeren selv som har råderetten over resultatene og offentliggjøring av disse²⁸. Det følger av § 1-5 (5) at forskeren har rett til å velge emne og metode for sin forskning og sitt utviklingsarbeid innenfor de rammer som følger av ansettelsesforholdet eller særskilt avtale. Videre heter det i § 1-5 (6) at «det relevante forskningsgrunnlaget skal stilles til rådighet i overensstemmelse med god skikk på vedkommende fagområde». Her er det altså spesifisert at ikke bare skal resultatene offentliggjøres, men også «forskningsgrunnlaget» skal stilles til rådighet. Dette kan være statistiske grunndata eller fysisk

²¹ Ibid., note 22.

²² Ibid.

²³ <https://www.forskningsetikk.no/ressurser/fbib/lover-retningslinjer/forskningsetikkloven/>

²⁴ <https://www.forskningsetikk.no/retningslinjer/generelle/>

²⁵ Lovkommentar til universitets- og høyskoleloven, Rettsdata, ved Jan Fridthjof Bernt, note 25.

²⁶ Ibid., note 26.

²⁷ Ibid.

²⁸ Ibid., note 67.

materiale²⁹. At det skal stilles til rådighet innebærer at det skal gjøres tilgjengelig ved forespørsel³⁰. Opplysninger som er underlagt taushetsplikt må imidlertid som utgangspunkt skjermes eller anonymiseres³¹. Styret ved institusjonen kan samtykke til «utsatt offentliggjøring» av forskningsresultatene dersom det foreligger legitime hensyn. Slike legitime hensyn kan være beskyttelsen av patentrettslige eller konkurransemessige interesser, eller hensynet til løpende forskningsarbeid³². Det er imidlertid uttrykkelig fastslått at det ikke kan avtales eller fastsettes «varige begrensninger» i retten til offentliggjøring utover det som følger av lov. Situasjoner der retten til offentliggjøring er begrenset ved lov kan være regler om taushetsplikt eller vern av forsvarshemmeligheter³³. Det følger dessuten av lovens § 7-6 at bestemmelsene om taushetsplikt i fvl. §§ 13 til 13e gjelder for universiteter og høyskoler.

3.5 Helseforskningsloven

Helseforskningsloven har til formål å fremme god og etisk forsvarlig medisinsk og helsefaglig forskning, jf. helseforskningsloven § 1. Loven gjelder for medisinsk og helsefaglig forskning på mennesker, humant biologisk materiale eller helseopplysninger, jf. § 2.

Lovens § 8 bestemmer at «kommersiell utnyttelse av forskningsdeltakere, humant biologisk materiale eller helseopplysninger som sådant er forbudt». Bestemmelsen er vag, og den nærmere grensedragningen er overlatt til praksis³⁴. Bestemmelsen er ikke ment å forhindre forskning i næringsformål, for eksempel legemiddelutprøving³⁵. Omsetning og kommersialisering av forskningsresultater og bearbeidet materiale faller også utenfor bestemmelsen³⁶.

Det stilles krav til at den regionale komiteen for medisinsk og helsefaglig forskningsetikk (REK) godkjenner forskningsprosjektet etter søknad, jf. §§ 9 og 10, jf. forskningsetikkloven § 10 første ledd. I § 12 er det bestemt at når forskningsprosjektet avsluttes skal det sendes en sluttmelding til REK. I denne skal resultatene presenteres på en objektiv og etterrettelig måte, som sikrer at positive og negative funn fremgår. Formålet med bestemmelsen er å bidra til kontroll og åpenhet rundt forskningen³⁷. Samfunnet skal ha mulighet til å følge med på hva slags medisinsk og helsefaglig forskning som foregår, og det må sikres at resultater ikke underslås for eksempel dersom de er til ugunst for den som finansierer forskningen³⁸. Et sammendrag på én til to sider anses som hensiktsmessig³⁹. Det er utarbeidet et eget skjema for sluttmeldingen av REK. Sluttmeldingen må også sees i sammenheng med at REK har plikt til å føre et

systematisk og offentlig tilgjengelig register over innmeldte og avsluttede forskningsprosjekter, jf. § 44 (se nedenfor).

Helseforskningsloven har også regler i kapittel 6 om forskningsbiobanker som opprettes i forbindelse med innsamling, oppbevaring og bruk av humant biologisk materiale. I § 31 er det bestemt at den forskningsansvarlige skal gi andre forskere tilgang til humant biologisk materiale i virksomhetens forskningsbiobanker, med mindre den ansvarlig selv har behov for materialet eller det foreligger andre særlige grunner.

I kapittel 7 er det regler om behandling av helseopplysninger, som blant annet skal være i samsvar med prinsippene i personvernforordningen artikkel 5 og ha uttrykkelig angitte formål, jf. § 32. Det følger av § 34 at helseopplysninger kan sammenstilles, tilgjengeliggjøres og behandles i tråd med forskningsprosjektets formål, eventuelle samtykker, forhåndsgodkjenningen etter § 33 og i samsvar med forskningsprotokollen. REK kan imidlertid nekte slik sammenstilling, tilgjengeliggjøring mv. dersom denne anses som medisinsk eller etisk uforsvarlig, § 34 annet ledd. Det er understreket at sammenstilling og tilgjengeliggjøring av helseopplysninger kan skje til dataansvarlige eller forskningsansvarlige som har adgang til å behandle personopplysningene etter personvernforordningen artikkel 6 og 9. REK kan også bestemme at helseopplysninger kan eller skal gis fra helsepersonell til bruk i forskning, uten hinder av taushetsplikt, etter § 35. I § 36 er det regler om retting eller sletting av helseopplysninger, som den registrerte kan kreve etter personvernforordningen artikkel 16 og 17. I § 38 er det gitt forbud mot lagring av unødvendige helseopplysninger.

Kapittel 8 har regler om *åpenhet og innsyn i forskningen*. Det følger av § 39 at den forskningsansvarlige og prosjektlederen skal sørge for åpenhet rundt forskningen. Allmennhetens rett til innsyn er regulert i § 41. Enhver skal ved henvendelse til REK få vite hvilke forskningsprosjekter etter helseforskningsloven som en forskningsansvarlig eller prosjektleder er eller har vært involvert i, samt formålet med prosjektet. Unntakene i personopplysningsloven §§ 16 og 17 gjelder tilsvarende her, jf. § 42. Endelig følger det av § 44 at REK skal føre en systematisk fortegnelse over innmeldte og avsluttede forskningsprosjekter basert på opplysninger i søknad og sluttmelding, og at registrene skal være offentlig tilgjengelig. Man har imidlertid mulighet til å søke om utsatt offentliggjøring etter § 45, der dette er nødvendig for å beskytte legitime patentrettslige eller konkurransemessige interesser, eller av hensyn til et løpende forskningsarbeid. REK kan dessuten bestemme at sensitive

²⁹ Ibid., note 68.

³⁰ Ibid., note 69.

³¹ Ibid.

³² Ibid., note 72.

³³ Ibid., note 75.

³⁴ Lovkommentar til helseforskningsloven, Rettsdata, ved Sigmund Simonsen, note 40.

³⁵ Ibid.

³⁶ Ibid.

³⁷ Ot.prp. nr. 74 (2006-2007) pkt. 11.3.4.2.

³⁸ Ibid.

³⁹ Ibid.

opplysninger om et prosjekt ikke skal inngå i registeret eller ikke kunne kreves innsyn i, for et klart avgrenset tidsrom, dersom offentlighet kan skade vesentlige private eller offentlige interesser.

4. BEGRENSNINGER PÅ DELING AV DATA

4.1 Innledning

Her i punkt 1.4 skal vi se nærmere på lovverk som legger begrensninger på deling av data på grunn av *innholdet* i dataene. Dette omfatter begrensninger som skal beskytte data-subjektet, herunder personvernregelverket og GDPR, begrensninger som skal beskytte andre interesser, for eksempel forretningshemmeligheter, og begrensninger av hensyn til nasjonal sikkerhet.

Begrensninger på deling av data som skyldes *rettigheter* til data, samling av data, eller oppfinnelser som bygger på data er redegjort for ovenfor i punkt 1.2. Forbudet mot informasjonsdeling etter arbeidstakeroppløsningsloven er også redegjort for ovenfor – dette knytter seg som nevnt til informasjon om en oppfinnelse, og ikke enkeltdata som sådan.

4.2 Begrensninger som skal beskytte datasubjektet

4.2.1 Personopplysningsloven

Personopplysningsloven gjennomfører personvernforordningen, og regulerer behandlingen av personopplysninger. Personopplysningsloven gjelder behandling av personopplysninger også i forbindelse med vitenskapelig forskning, og som det vil redegjøres for i det følgende er det enkelte særlige omstendigheter som gjør seg gjeldende. Der personopplysninger inngår i forskningsdata, vil personopplysningsloven altså stille krav til behandlingen av slike opplysninger. Ved offentliggjøring av forskningsresultater og forskningsdata hvor personopplysninger inngår, vil personopplysningsloven kunne sette begrensninger og krav.

Personvernforordningen har til formål å verne fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger, og sikrer deres rett til vern av personopplysninger, samtidig som fri utveksling av personopplysninger i EØS ikke skal begrenses eller forbys (se artikkel 1). Personopplysninger er enhver opplysning om en identifisert eller identifiserbar fysisk person («den registrerte»), jf. artikkel 4. En identifiserbar fysisk person er definert som en person som direkte eller indirekte kan identifiseres, særlig ved hjelp av en identifikator. En slik identifikator kan være navn, identifikasjonsnummer, lokaliseringsopplysninger, nettidetifikator e.l. I fortalepunkt 34 og 35 er det uttalelser om personopplysninger i form av genetiske opplysninger, og opplysninger om helsetilstand.

Behandling av personopplysninger må oppfylle et av vilkårene i artikkel 6 nr. 1, herunder (a) at det foreligger (frivillig og informert) samtykke fra den registrerte, (b) at behandlingen er nødvendig for å oppfylle en avtale som den registrerte er part i, eller (e) at behandlingen er nødvendig for å utføre en oppgave i allmennhetens interesse, eller (f) behandlingen er nødvendig for formål knyttet til de berettigede interessene som forfølges av den behandlingsansvarlige eller en tredjepart.

Om forskning heter det i forordningen fortalepunkt 33 at det for formål knyttet til vitenskapelig forskning ofte ikke er «mulig fullt ut å identifisere formålet med behandlingen av personopplysninger på tidspunktet for innsamlingen av opplysningene. De registrerte bør derfor kunne gi sitt samtykke til visse områder innen vitenskapelig forskning når dette er i samsvar med anerkjente etiske standarder for vitenskapelig forskning». Personopplysningsloven § 8 bestemmer at personopplysninger kan behandles på grunnlag av personvernforordningen artikkel 6 nr. 1 bokstav e), dersom det er nødvendig for «formål knyttet til vitenskapelig eller historisk forskning eller statistiske formål» (se nærmere nedenfor).

I forordningens kapittel III (artikkel 12 til 23) gis den registrerte visse rettigheter, herunder til informasjon, innsyn og sletting, og i kapittel IV (artikkel 24 til 43) er det gitt regler om behandlingsansvarlig og databehandler. Ved behandling av personopplysninger stilles det krav til en behandlingsansvarlig som skal gjennomføre egnede tekniske og organisatoriske tiltak for å sikre og påvise at behandlingen av personopplysninger er i samsvar med forordningen (artikkel 24). Og dersom en behandling skal utføres på vegne av en behandlingsansvarlig, stilles det krav til at den behandlingsansvarlige bruker databehandlere som gir tilstrekkelige garantier for at de vil gjennomføre tilsvarende tiltak (artikkel 28). Slike tiltak kan omfatte pseudonymisering og kryptering av personopplysninger, og evne til å sikre vedvarende konfidensialitet i behandlingssystemene (artikkel 32).

For behandling av personopplysninger utelukkende «med henblikk på akademiske ytringer» gjelder bare visse bestemmelser i personvernforordningen og personopplysningsloven, jf. personopplysningsloven § 3. Dette gjelder personvernforordningen artikkel 24, 26, 28, 29, 32 og 40 til 43, jf. personvernforordningen kapittel VI og VIII og personopplysningsloven kapittel 6 og 7. Artiklene det vises til i personvernforordningen dreier seg blant annet om reglene om behandlingsansvarlig og databehandler, sikkerhet ved behandlingen, og atferdsnormer og sertifisering. Dette er materielle bestemmelser som gjelder uansett. Kapitlene det vises til er prosessuelle regler om tilsyn med etterlevelsen av reglene og sanksjoner ved brudd på de materielle reglene. De prosessuelle reglene gjelder bare i samme utstrekning som de materielle bestemmelsene, og Datatilsynet kan bare føre tilsyn med og sanksjonere brudd på de materielle bestemmelsene som er listet opp i § 3⁴⁰. Når det

⁴⁰ Norsk Lovkommentar til personopplysningsloven, Rettsdata, ved Thomas Olsen, note 3-10.

gjelder innholdet i begrepet «med henblikk på akademiske ytringer» tilsier ordlyden at behandlingen ikke nødvendigvis må resultere i en ytring, så lenge den skjer med henblikk på en ytring⁴¹. I forarbeidene til personopplysningsloven er det uttalelser om forholdet mellom akademiske ytringer og forskning, og om rekkevidden av unntaksregelen i lys av kravene til ytrings- og informasjonsfriheten:

«det må trekkes en grense mot behandling av personopplysninger i forbindelse med forskning, selv om resultatene av forskningen eventuelt skal publiseres, og behandlingen derfor kan sies å foranledige en akademisk ytring. At forordningen skal gjelde for forskning er slått fast i fortalepunkt 159 og 160, jf. også 156, og adgangen til å gjøre unntak fra forordningens regler for behandling av personopplysninger i forbindelse med forskning er regulert i forordningen artikkel 89. Ettersom det ikke skal gjøres unntak fra personopplysningsvernet i større grad enn det som er nødvendig av hensyn til ytrings- og informasjonsfriheten, jf. artikkel 85 nr. 2 og fortalepunkt 153, vil rekkevidden av unntaksregelen måtte bero på hvilke krav reglene om ytrings- og informasjonsfrihet stiller, jf. Grunnloven § 100 og EMK artikkel 10.»⁴²

Personvernforordningen artikkel 89 regulerer adgangen til å gjøre unntak fra forordningens regler for behandling av personopplysninger i forbindelse med forskning. Her er det blant annet bestemt at når personopplysninger behandles for formål knyttet til vitenskapelig forskning, kan det fastsettes unntak fra rettighetene i artikkel 15, 16, 18 og 21 på visse vilkår. Disse bestemmelsene gjelder den registrertes rett til innsyn, rett til retting, rett til begrensning av behandling og rett til å protestere.

Personopplysningsloven § 8 bestemmer som nevnt at personopplysninger kan behandles på grunnlag av personvernforordningen artikkel 6 nr. 1 bokstav e, dersom det er nødvendig for «formål knyttet til vitenskapelig eller historisk forskning eller statistiske formål». Vitenskapelig forskning skal tolkes vidt, og det er uttalt i personvernforordningen fortalepunkt 159 at «I denne forordning bør behandling av personopplysninger i forbindelse med formål knyttet til vitenskapelig forskning tolkes vidt og f.eks. omfatte teknologisk utvikling og demonstrasjon, grunnleggende forskning, anvendt forskning og privatfinansiert forskning»⁴³. Behandlingen skal i slike tilfeller være omfattet av nødvendige garantier i samsvar med personvernforordningen artikkel 89 nr. 1, dvs. nødvendige garantier for å ivareta den registrertes rettigheter og friheter. Det følger også av fortalepunkt 159 at «for å ta hensyn til de særlige forholdene som gjelder ved behandling av personopplysninger i forbindelse med vitenskapelig forskning, bør særlige vilkår få anvendelse, særlig med hensyn til publisering eller annen utlevering av personopplysninger i forbindelse med nevnte formål. Dersom resultatet av den vitenskapelige forskningen, særlig på området helse, berettiger ytterligere tiltak i den

registrertes interesse, bør de allmenne bestemmelsene i denne forordning få anvendelse med henblikk på nevnte tiltak.»

I personopplysningsloven § 9 sies det noe om behandling av særlige kategorier av personopplysninger uten samtykke for formål knyttet til vitenskapelig forskning. I § 17 er det gjort unntak fra den registrertes rett til innsyn mv. ved behandling av personopplysninger for vitenskapelige formål.

Det kan nevnes at Datatilsynet gir nærmere informasjon på sine sider om behandling av personopplysninger i forbindelse med forskning: <https://www.datatilsynet.no/regelverk-og-verktoy/sporsmal-svar/forskning/jeg-skal-bruke-personopplysninger-i-forskningen-min.-hva-skal-jeg-gjore/>. Datatilsynet understreker at det er den behandlingsansvarlige (for eksempel en forskningsinstitusjon) som må vurdere og dokumentere at den planlagte behandlingen av personopplysninger oppfyller kravene i loven. Kravet omfatter all forskning hvor det brukes personopplysninger. Det gjøres ikke unntak fra kravet selv om forskningsprosjektet må ha etisk godkjenning fra REK, og REKs vedtak gir ikke rettslig grunnlag for behandling av personopplysninger. Datatilsynet fremhever også at det i mange tilfeller kreves dispensasjon fra taushetsplikt for behandling av personopplysninger, og at REK vurderer om det kan gis dispensasjon fra taushetsplikt i pasientjournaler. Det kan også nevnes at Personvernrådet (EDPB) har vedtatt retningslinjer om behandling av helsedata til forskningsformål og bruk av lokasjonsdata og kontaktsporingsverktøy i forbindelse med COVID-19 pandemien: <https://www.datatilsynet.no/regelverk-og-verktoy/internasjonalt/retningslinjer-og-uttalelser-fra-personvernradet/nye-retningslinjer-fra-personvernradet-om-helsedata-og-lokasjonsdata/v>

4.2.2 Regler om taushetsplikt

Når det gjelder regler om taushetsplikt har man blant annet regler om taushetsplikt i forvaltningsloven §§ 13 flg. (se om dette ovenfor under punkt 1.3.2). Forvaltningsloven § 13 pålegger offentlig ansatte taushetsplikt om opplysninger som gjelder (1) «noens personlige forhold», og (2) «tekniske innretninger og fremgangsmåter samt drifts- eller forretningsforhold som det vil være av konkurransemessig betydning å hemmeligholde av hensyn til den som opplysningen angår». Etter § 13 d kan departementet imidlertid bestemme at et forvaltningsorgan kan eller skal gi opplysninger til bruk for forskning uten hinder av organets taushetsplikt etter § 13, dersom det finnes rimelig og ikke medfører uforholdsmessig ulempe for andre interesser. § 13 e pålegger forskere taushetsplikt om visse opplysninger, blant annet opplysninger undergitt taushetsplikt og opplysninger som er mottatt fra private under taushetsløfte i forbindelse med forskningsarbeidet.

Taushetsplikten etter fvl. § 13 er ikke til hinder for at opplysninger gjøres kjent dersom den som har krav på taushet samtykker, jf.

⁴¹ Ibid., note 3-7.

⁴² Prop. 56 LS (2017-2018) s. 100-101.

⁴³ Norsk Lovkommentar til personopplysningsloven, note 8-7.

fv. § 13 a nr. 1. Taushetsplikten er heller ikke til hinder for at opplysningene brukes når behovet for beskyttelse ivaretas ved at de gis i statistisk form eller ved at individualiserende kjennetegn utelates på annen måte, jf. § 13 a nr. 2.

Brudd på lovpålagt taushetsplikt er som nevnt straffbart, jf. strl. § 209. Dette omfatter naturligvis også brudd på taushetsplikt i forbindelse med forskning, så langt det ikke finnes et rettslig grunnlag for å unnta taushetsplikt. Det finnes en rekke andre lover som pålegger taushetsplikt, herunder helsepersonelloven § 21, pasientjournalloven § 15, helseregisterloven § 17, spesialisthelsetjenesteloven § 6-1 og helse- og omsorgstjenesteloven § 12-1. Også sikkerhetsloven har regler om taushetsplikt, se nærmere nedenfor.

4.3 Begrensninger som skal beskytte andre interesser

4.3.1 Lov om vern av forretningshemmeligheter

Lov om vern av forretningshemmeligheter skal sikre innehavere av forretningshemmeligheter vern mot urettmessig tilegnelse, bruk og formidling av hemmeligheten, jf. forretningshemmelighetsloven § 1. «Forretningshemmeligheter» er definert i lovens § 2, og omfatter opplysninger som (a) er «hemmelige», dvs. at de ikke er allment kjent eller lett tilgjengelig, (b) har «kommersiell verdi fordi de er hemmelige», og (c) innehaveren har «truffet rimelige tiltak for å holde hemmelige». Når det gjelder kravet til at opplysningene «har kommersiell verdi fordi de er hemmelige» omfatter dette både faktisk og potensiell verdi⁴⁴. Etter forarbeidene har opplysninger kommersiell verdi der inngrep vil kunne skade interessene til innehaveren av forretningshemmeligheten «på en måte som undergraver personens vitenskapelige og tekniske potensiale, forretningsmessige eller finansielle interesser, strategiske plasseringer eller evne til å konkurrere»⁴⁵.

Lovens § 3 oppstiller et forbud mot å gjøre «inngrep i en forretningshemmelighet». Slikt inngrep kan bestå i å «oppnå kunnskap om eller rådighet over en forretningshemmelighet» gjennom å urettmessig skaffe seg adgang eller gjennom annen adferd «i strid med god forretningsskikk» (§ 3 første ledd). Inngrep kan også bestå i å urettmessig «bruke eller formidle en forretningshemmelighet» man har fått kunnskap om eller rådighet over (a) i strid med § 3 første ledd, (b) i anledning tjenesteforhold e.l., eller (c) i medhold av lovbestemmelse (§ 3 andre ledd). Inngrep i forretningshemmelighet kan resultere i forbud etter § 5, pålegg om korrigerende og forebyggende tiltak etter § 6, fortsatt bruk mot rimelig vederlag etter § 7, vederlag og erstatning etter § 8, og straff etter § 9 og § 10.

Dersom man i innhenting av forskningsdata eller i publisering av forskningsresultater gjør inngrep i en forretningshemmelighet kan dette være i strid med forretningshemmelighetsloven, og således resultere i sanksjoner etter lovens §§ 5 til 10.

4.3.2 Sikkerhetsloven

Sikkerhetsloven skal bidra til å trygge nasjonale sikkerhetsinteresser og forebygge sikkerhetstruende virksomhet, jf. sikkerhetsloven § 1-1. Loven gjelder for statlige, fylkeskommunale og kommunale organer, jf. § 1-2. Nasjonale sikkerhetsinteresser omfatter overordnede sikkerhetspolitiske interesser knyttet til blant annet de øverste statsorganers virksomhet, forsvar, sikkerhet og beredskap, forholdet til andre stater, økonomisk stabilitet, og samfunnets grunnleggende funksjonalitet, samt befolknings grunnleggende sikkerhet, jf. § 1-5. Departementet er pålagt ansvar og myndighet for forebyggende sikkerhetsarbeid etter § 2-1, og sikkerhetsmyndighetens ansvar for forebyggende sikkerhetsarbeid er regulert i § 2-2. Sikkerhetsmyndigheten fører tilsyn med virksomheter som er omfattet av loven, jf. § 3-1. Sikkerhetsloven inneholder reguleringer av informasjonssikkerhet og informasjonssystemssikkerhet (kapittel 5 og 6), herunder regler om beskyttelse av skjermingsverdig informasjon (§ 5-2), sikkerhetsgradert informasjon (§ 5-3) og taushetsplikt (§ 5-4). Loven regulerer også objekt- og infrastrukturens sikkerhet (kapittel 7), personellsikkerhet (kapittel 8), sikkerhetsgraderte anskaffelser (kapittel 9) og eierskapskontroll (kapittel 10). Brudd på sikkerhetsloven kan medføre tvangsmulkt (§ 11-2), overtredelsesgebyr (§ 11-3) og straff (§ 11-4). I forbindelse med forskning som omfatter informasjon som kan være vernet etter sikkerhetsloven, kan bestemmelsene i sikkerhetsloven sette begrensninger i tilknytning til innhenting og publisering av forskningsdata og forskningsresultater.

⁴⁴ Norsk Lovkommentar til forretningshemmelighetsloven, Rettsdata, ved Tore Lunde, note 14.

⁴⁵ Prop. 5 LS (2019-2020), punkt 5.1.3.

Vedlegg 2

Åpne data-direktivet i
relasjon til offentlig
finansierte forskningsdata

Skrevet av:

Heather Broomfield, seniorrådgiver i Digitaliseringsdirektoratet og stipendiat ved institutt for offentlig rett (UiO) og Espen Dennis Kristoffersen, utredningsleder i Kommunal- og moderniseringsdepartementet

INNLEDNING

Dokumentet omhandler åpne data-direktivet (EU) 2019/1024¹ i relasjon til forskningsdata. Det er også sektorspesifikke initiativ knyttet til forskningsdata, men det er utenfor formålet med dokumentet. Dokumentet omhandler heller ikke EU-kommisjonens forslag til datastyringsforordning (COM (2020) 767 final), som muligens vil ha relevans i relasjon til forskningsdata. Dette fordi forslaget fortsatt er under bearbeidelse. Åpne data-direktivet er en omarbeidelse av det tidligere viderebruksdirektivet (2003/98/EF) med endringsdirektiv (2013/37/EU). Det innebærer at åpne data-direktivet fortsatt inneholder mye fra de tidligere direktivene, men også at det er en del ny regulering. Det viktigste med åpne data-direktivet i denne sammenheng er at det utvider virkeområdet til, på visse vilkår, å omfatte offentlig finansierte forskningsdata.

KORT INTRODUKSJON TIL ÅPNE DATA-DIREKTIVET

For sammenhengens skyld kan det nevnes at selv om EU-initiativet for deling av offentlig sektorinformasjon (PSI) kan spores tilbake til 1970-tallet (Bates, 2012), så kom den første lovgivningen først ved viderebruksdirektivet i 2003, endret i 2013. Åpne data-direktivet fra 2019, som erstatter begge de to foregående direktivene, var begrunnet i ønsket om fullt ut å kunne utnytte potensialet i informasjon fra offentlig sektor. Hovedfokuset i nytt direktiv er på:

- levering av sanntidstilgang til dynamiske data gjennom tilstrekkelige tekniske midler,
- økt utlevering av verdifulle offentlige data til viderebruk, herunder fra offentlige foretak, forskningsorganisasjoner og forskningsfinansierende organisasjoner,
- håndtering av framveksten av nye former for avtaler om enerett,
- bruk av unntak fra prinsippet om å pålegge gebyrer som tilsvarer marginalkostnaden, og
- forholdet til beslektede rettsakter som f.eks. personvernforordningen² og databasedirektivet³.

Direktivet er et minimumsdirektiv og oppfordrer medlemslandene til å gjøre mer enn det som følger av direktivet mht. å gjøre informasjon (data) tilgjengelig for viderebruk. Sentralt er å fjerne hindringer og innføre ensartede regler om sentrale spørsmål som bl.a. berører vilkår for viderebruk, likebehandling og konkurranseregler, som igjen omhandler alt fra formater, gebyrprinsipper, standardlisenser og enerettsavtaler til særregler om forskningsdata.

Åpne data-direktivet innførte ingen formell definisjon av hva åpne data er, men i portalens punkt 16 fremgår det at (uoffisiell oversettelse⁴):

“Åpne data som begrep forstås vanligvis som data i et åpent format som kan brukes fritt, brukes på nytt og deles av hvem som helst for et hvilket som helst formål.”

Informasjon som ikke er å forstå som åpne data er bl.a. data der det foreligger tredjepartsrettigheter og andre juridiske begrensinger for deling. Dette kan eksempelvis være knyttet til immaterielle rettigheter eller persondata. Et dokument som i utgangspunktet ikke er å betrakte som åpne data, kan bli klassifisert som åpne data, eksempelvis gjennom anonymisering av persondata. Direktivet gjør det likevel klart at det ikke påligger en plikt for de som sitter med offentlige data til å fremstille eller tilpasse dokumenter eller fremlegge utdrag av dokumenter ut fra brukerbehov, med mindre det kun innebærer enkle operasjoner, jf. art. 5 nr. 3. Dette gjelder også offentlige finansierte forskningsdata.

UTVIDELSE AV DIREKTIVETS VIRKEOMRÅDE TIL Å OMFATTE OFFENTLIG FINANSIERT FORSKNING

Deling og viderebruk av forskningsdata er tidligere ikke regulert i EU-lovgivningen. Begrunnelsen bak utvidelsen av direktivets virkeområde i artikkel 1 nr. 1 bokstav c) til å omfatte offentlig finansierte forskningsdata i samsvar med vilkårene i artikkel 10 nr. 2, er at de allerede er betalt for av fellesskapet og at dataene derfor bør gjøres tilgjengelig i størst mulig grad for å bidra til ny forskning og nye innovasjoner. Åpen tilgangspolitikken sikter særlig mot å gi forskere og allmenheten tilgang til forskningsdata så tidlig som mulig i formidlingsprosessen, samt å forenkle bruk og viderebruk, jf. portalens punkt 27.

Samtidig ligger det i de ytterligere vilkårene som må være oppfylt for at offentlig finansierte forskningsdata skal omfattes av direktivet også en erkjennelse om at slike data skiller seg noe fra f.eks. administrative data, jf. art. 10 nr. 2, bl.a. ved at offentlig finansierte forskningsdata først omfattes dersom de allerede er offentliggjort gjennom et sentralt datalager (engelsk: repository) i institusjonen eller et emnebasert datalager.

Art. 10 er den sentrale bestemmelsen for å fastslå om forskningsdata er omfattet eller ikke. Art. 10 nr. 1 omhandler krav til landenes politikk og tiltak for tilgang til offentlig finansierte forskningsdata, mens art. 10 nr. 2 mer konkret omhandler når slike forskningsdata er omfattet av reguleringen og kan viderebrukes.

¹ Directive on Open Data and Public Sector Information (“the Open Data Directive”)

² Europaparlaments- og rådsforordning (EU) 2016/679 av 27. april 2016 om vern av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger og om fri utveksling av slike opplysninger samt om oppheving av direktiv 95/46/EF (generell personvernforordning) (EUT L 119 av 4.5.2016, s. 1).

³ Europaparlaments- og rådsdirektiv 96/9/EF av 11. mars 1996 om rettslig vern av databaser (EFT L 77 av 27.3.1996, s. 20).

⁴ Gjengivelse av Åpne data-direktivet på norsk i dette dokumentet baserer seg på en uoffisiell oversettelse foretatt av Utenriksdepartementet

Definisjon av forskningsdata

Forskningsdata er definert i art. 2 nr. 9:

»«forskningsdata» dokumenter i digital form, unntatt vitenskapelige publikasjoner, som er innsamlet eller produsert ved vitenskapelig forskningsvirksomhet, og som brukes som dokumentasjon i forskningsprosessen, eller som er allment akseptert i forskningsmiljøet som nødvendig for å validere forskningsfunn og -resultater,»

Av portalens punkt 27 følger det at forskningsdata omfatter statistikk, forsøksresultater, målinger, observasjoner fra feltarbeid, undersøkelsesresultater, intervjuopptak eller bilder, men også metadata, spesifikasjoner og andre digitale objekter. Vitenskapelige artikler redegjør for og kommenterer resultater av vitenskapelig forskning, og er således noe annet enn data som fremkommer ved forskningsvirksomheten, og derfor unntatt. Andre publikasjoner enn vitenskapelige publikasjoner vil også være unntatt i den grad de kommenterer resultater av forskningen.

Artikkel 10 nr. 1 – nasjonal politikk og tiltak for offentlig finansierte forskningsdata

Det følger av artikkel 10 nr. 1 at:

»Medlemsstatene skal støtte tilgangen til forskningsdata ved å vedta nasjonal politikk og relevante tiltak med sikte på å gjøre data fra offentlig finansierte forskning åpent tilgjengelige (i tråd med retningslinjer for åpen tilgang), etter prinsippet om «åpenhet som standard» og i samsvar med FAIR-prinsippene. I denne sammenheng bør betenkeligheter med hensyn til immaterialrettigheter, vern av personopplysninger og fortrolighet, sikkerhet og legitime forretningsinteresser tas hensyn til, i samsvar med prinsippet «så åpent som mulig, så lukket som nødvendig». Disse retningslinjene for åpen tilgang skal være rettet mot forskningsutøvende organisasjoner og forskningsfinansierende organisasjoner.»

Direktivet forplikter altså landene til å vedta nasjonal politikk, eksempelvis retningslinjer, og relevante tiltak som støtter opp om tilgangen til offentlig finansierte forskningsdata⁵. Formålet er å gjøre offentlig finansierte forskning åpent tilgjengelig, basert på retningslinjene for åpen tilgang. Tilnærmingen er basert på prinsippet om «åpenhet som standardinnstilling», jf. også portalens punkt 16. Eventuelle begrensninger på tilgang til dataene bør således begrunnes, eksempelvis i offentlig sikkerhet eller i vern av personopplysninger. Dette i motsetning til at dataene i utgangspunktet er lukket og at en deretter vurderer åpenhet. FAIR-prinsippene er et akronym for "findable, accessible, interoperable og reusable", og er oversatt til søkbare, tilgjengelige, interoperable og gjenbrukbare. Det siktes her til at en bør forsøke å sikre at "planlegging av databehandling blir standard vitenskapelig praksis", jf. portalens punkt 27.

Retningslinjene for åpen tilgang retter seg for øvrig ikke mot enhver forskningsorganisasjon, men mot forskningsutøvende- og forskningsfinansierende organisasjoner.

Med åpen tilgang siktes det til nettbasert og vederlagsfri tilgang uten andre begrensninger på bruk og viderebruk enn retten til å kunne kreve anerkjennelse av forfatterskapet, altså en kreditering av forfatteren(e), jf. portalens punkt 27. Dette innebærer ikke at artikkel 8 om standardlisenser ikke gjelder for offentlig finansierte forskningsdata. Også for slike forskningsdata vil det være mulig å stille objektive og rimelige vilkår så lenge de er begrunnet i mål av allmenn interesse og ikke medfører forskjellsbehandling, se nærmere direktivets kap. 4.

Landene har forskjellige utgangspunkter for hvor langt de er kommet mht. åpen tilgangspolitik og det å implementere prinsippet om åpenhet som standard (open by default) i samsvar med FAIR-prinsippene. Bestemmelsen angir en retning for politikken og tiltakene som gjennomføres, jf. portalens punkt 16 om at medlemsstatene oppfordres til å fremme generering av data basert på de nevnte prinsippene. Den konkrete tilnærmingen vil det imidlertid være opp til landene å bestemme, forutsatt at de følger den generelle veiledningen som følger av direktivet.

Det følger for øvrig ikke av direktivet et tidspunkt for når landene skal ha nådd formålet om åpen tilgang og prinsippet om innbygd åpenhet som standardinnstilling. En må likevel forvente at EU vil følge opp med innstramninger gjennom nytt regelverk dersom overgangen går for sent og/eller det blir "stort strekk i laget".

Av artikkel 10 nr. 1 andre punktum følger det at eventuelle betenkeligheter med hensyn til immaterialrettigheter, vern av personopplysninger og fortrolighet, sikkerhet og legitime forretningsinteresser skal hensyntas i samsvar med prinsippet "så åpent som mulig, så lukket som nødvendig". Setningen er kun en klargjøring av det som allerede vil følge av artikkel 1 nr. 2, nr. 4 og nr. 5, og setningen ble tatt inn på forespørsel fra flere av medlemslandene og enkelte forskningsorganisasjoner.

Det bør derfor understrekes at direktivet for eksempel ikke berører det vern av personopplysninger som bl.a. følger av personvernforordningen (GDPR)⁶, og som innebærer at eventuell viderebruk må være i tråd med formålsbegrensningene som er fastsatt der (artikkel 5 nr. 1 bokstav b) og artikkel 6). Artikkel 10 nr. 1 andre punktum skal således ikke forstås som en innskrenkning av vernet, og en kan ikke gå utover den fleksibiliteten som personvernforordningen og andre relevante rettsakter ev. gir.

⁵ Norge har i motsetning til mange andre land allerede en nasjonal politikk på området. Det er imidlertid utenfor formålet med dokumentet å vurdere om norsk politikk er i tråd med direktivet eller ikke. Forslaget til forordning er til behandling i EU og videre prosess vil kunne medføre endringer. <https://www.regjeringen.no/no/dokumenter/nasjonal-strategi-for-tilgjengeliggjoring-og-deling-av-forskningsdata/id2582412/>

⁶ Europaparlaments- og rådsforordning (EU) 2016/679 av 27. april 2016 om vern av fysiske personer i forbindelse med behandling av personopplysninger

Artikkel 10 nr. 2 – viderebruk av offentlig finansiert forskning

Artikkel 10 nr. 2 omhandler mer konkret tilfeller der offentlig finansierte forskningsdata er omfattet og kan viderebrukes i tråd med direktivet:

”Uten at det berører artikkel 1 nr. 2 bokstav c) skal forskningsdata kunne viderebrukes for kommersielle eller ikke-kommersielle formål i samsvar med kapittel III og IV, i den grad de er offentlig finansiert og forskere, forskningsutøvende organisasjoner eller forskningsfinansierende organisasjoner allerede har offentliggjort dem gjennom et sentralt datalager i institusjonen eller et emnebasert datalager. I den forbindelse skal det tas hensyn til rettslige forretningsinteresser, kunnskapsoverføring og allerede eksisterende immaterialrettigheter.”

Et vilkår for viderebruk er at dataene allerede må være offentliggjort i institusjonelle- eller emnebaserte datalagre av forskere, forskningsutøvende organisasjoner eller forskningsfinansierende organisasjoner for å være omfattet av direktivet. Før en slik offentliggjøring er ikke forskningsdataene omfattet av direktivet.

Direktivet er tydelig på at viderebruken både omfatter kommersiell og ikke-kommersiell bruk. Det er således viderebrukeren som har råderett over hva de offentlig finansierte forskningsdataene brukes til når tilgang først er gitt, så lenge det er i samsvar med kapittel III om vilkår for viderebruk og kapittel IV om likebehandling og konkurranseregler – se her kap. 4 om andre bestemmelser av betydning for forskningsdata. Dette følger for øvrig også av artikkel 8 nr. 1 om adgangen til å sette vilkår.

Direktivet er et minimumsdirektiv og landene er dermed gitt en rett til å utvide anvendelsen av direktivet til også å omfatte forskningsdata som gjøres offentlig tilgjengelig gjennom annen datainfrastruktur enn datalagre, eksempelvis gjennom åpent tilgjengelige publikasjoner, eller som vedlegg til en artikkel eller et dokument i en datajournal, jf. fortalens punkt 28.

Direktivet gir ingen brukerveiledning mht. når forskningen er å anse som offentlig finansiert. Det kan forstås som at landene er gitt en viss fleksibilitet til å innfortolke et minstenivå på finansieringen, men dette trekker i så fall i motsatt retning av målet om mer harmonisering av landenes regler og praksis, som er et sentralt aspekt ved direktivet. På bakgrunn av de ytterligere kvalifiserende vilkårene som må oppfylles før offentlige finansierte forskningsdata omfattes av direktivet, for eksempel det at dataene allerede må være offentliggjort, trekker også i retning av at landene har et begrenset skjønn til å innfortolke et ”nivå på finansieringen”. Offentlige bidrag utover det ”ubetydelige” bør derfor som utgangspunkt antas å være omfattet av offentlig finansiert forskningsdata.

Det kan i denne sammenheng nevnes at ”*Nasjonal strategi for tilgjengeliggjøring og deling av forskningsdata*” refererer til offentlig finansiert forskningsdata som:

”data som er samlet inn eller frembrakt til bruk for eller som et resultat av offentlig finansiert forskning, og

data som utgjør grunnlaget for publikasjoner som er et resultat av offentlig finansiert forskning, uavhengig av hvilken kilde dataene kommer fra.”⁷

Det er ikke et krav at forskningsutøvende organisasjoner og forskningsfinansierende organisasjoner må være offentlige. Slike organisasjoner kan være organisert både som offentlige organer og offentlige foretak, og det er presisert i fortalens punkt 28 at direktivet får anvendelse på slike hybridorganisasjoner, men da bare i deres egenskap som forskningsutøvende organisasjoner og på deres forskningsdata.

Det følger videre av fortalens punkt 28 at visse forpliktelser som følger av direktivet, bør utvides til å omfatte forskningsdata som kommer fra vitenskapelig forskningsaktivitet subsidiert av offentlig finansiering eller samfinansiert av offentlig og private sektor. Dette er ikke et krav, og det er derfor opp til landene å beslutte en slik utvidelse.

Det bør legges til grunn at direktivet mht. subsidiering ikke sikter til en generell skattemessig avskrivning som det Skattefunn-ordningen representerer.

Direktivet sier ingenting om hvilke forpliktelser som ev. også bør gjelde for data der forskningen er samfinansiert av offentlige og private aktører. Det vil her være opp til landene å beslutte dette på nasjonalt nivå. Slike forpliktelser vil uansett være begrenset til de forpliktelser som følger av direktivet, som eksempelvis innebærer at forskningsdata ikke vil omfattes av direktivet med mindre de allerede er offentliggjort. Forskere og de som har rettigheter til forskningen har således fortsatt kontroll på når forskningen ev. skal omfattes av direktivets regler, og også her er vitenskapelige artikler unntatt da dette ikke er å anse som data som fremkommer ved forskningsvirksomheten. Det kan for øvrig nevnes at mange tidsskrifter krever at forskningsdataene som ligger til grunn for publikasjon skal offentliggjøres, og at dataene dermed også blir tilgjengelige. Et annet overordnet hensyn ved direktivet er å ikke etablere regler som vil motvirke selskaper fra å investere i offentlig-private partnerskap. Medlemsstatene bør altså finne en balanse mellom behovet for at data skal være åpne og de økonomiske realitetene.

⁷ [Nasjonal strategi for tilgjengeliggjøring og deling av forskningsdata \(regjeringen.no\)](#)

ANDRE BESTEMMELSER ENN ARTIKKEL 10

Vilkår for viderebruk – kapittel III

Artikkel 5 omhandler formater som dataene (dokumentene) skal gjøres tilgjengelig i, og omfatter også språkversjoner. Disse bestemmelsene gjelder i utgangspunktet også for forskningsdata. Nytt i bestemmelsen er særlig reglene om dynamiske data og datasett med høy verdi. Hvilke datasett som omfattes av datasett med høy verdi er foreløpig ikke avklart gjennom en gjennomføringsrettsakt (ventes andre halvår 2021), men det er tvilsomt om dette vil være særlig relevant for forskningsdata da en her sikter til særlig verdifulle og etablerte datasett som allerede er tilgjengelig og i bruk, eksempelvis en del geografiske data og meteorologiske data. Heller ikke reguleringen av dynamiske datasett har forskningsdata spesifikt i sikte. Det betyr ikke at dynamiske forskningsdata ikke vil kunne omfattes. Om forskningen har bidratt til at slike datastrømmer tas i bruk i offentlig sektor etter at forskningen er avsluttet, så vil viderebruk normalt vurderes etter direktivets "standardregler" og ikke etter særreglene for forskningsdata.

Artikkel 6 omhandler gebyrer, og det følger av nr. 6 bokstav b) at offentlig finansierte forskningsdata i samsvar med vilkårene i artikkel 10 skal være vederlagsfrie, jf. artikkel 1 nr. 1 bokstav c). Her må det imidlertid legges til at det er først når vilkårene etter artikkel 10 er oppfylt at slike forskningsdata i det hele tatt er omfattet av direktivet. Det innebærer at slike forskningsdata allerede er offentliggjort, og da enten av relevante forskere, forskningsutøvende organisasjoner eller av forskningsfinansierende organisasjoner gjennom et sentralt datalager i institusjonen eller et emnebasert datalager.

Artikkel 8 om standardlisenser, definert i artikkel 2 nr. 5, stadfester prinsippet om at viderebruk ikke skal være underlagt vilkår. Det kan likevel settes vilkår dersom de er "objektive, rimelige, ikke medfører forskjellsbehandling og er begrunnet med hensynet til et mål av allmenn interesse". Utgangspunktet er likevel at det skal stilles så få vilkår som mulig. Innen de angitte rammene kan det stilles vilkår for viderebruk mht. ansvar, vern av personopplysninger og riktig bruk av dokumenter, garanti for at de ikke endres og kildeangivelse, jf. fortalens punkt 44. Direktivet oppfordrer landene til å sørge for at standardlisenser er tilgjengelige, og oppmuntre til at de blir brukt. Offentlige organer er imidlertid ikke forpliktet til å bruke dem, med mindre landene gjør dem obligatoriske. Her vil det for forskningsdata, som for andre data, være viktig å etablere klare anbefalinger om hvilke lisenser som bør brukes til ulike datatyper slik at man bl.a. unngår utfordringer knyttet til interoperabilitet.

Artikkel 9 om praktiske ordninger oppfordrer landene til å fortsette arbeidet med bedre tilrettelegging for viderebruk, og videre at landene skal jobbe sammen med EU-kommisjonen om å lette tilgangen til datasett og å etablere et felles tilgangspunkt. Bestemmelsen skiller ikke mellom typer av datasett og omfatter derfor også offentlige finansierte forskningsdata. Selv om bestemmelsen i seg selv ikke avgrenses mot forskningsdata, så er det ikke slike data bestemmelsen først og fremst sikter til.

Likebehandling og konkurranseregler – kapittel IV

Som nevnt over gjelder direktivets kapittel IV også forskningsdata. Dette er i stor grad bestemmelser som også gjaldt under de tidligere viderebruksdirektivene, som åpne data-direktivet erstatter. Det nye er at praktiske ordninger, som har som mål eller som med rimelighet kan forventes å føre til begrenset tilgjengelighet for viderebruk, nå likestilles med enerettsavtaler. Dette gjelder også for forskningsdata regulert i artikkel 10.

Særlig om forholdet til databasedirektivet

Det følger av artikkel 1 nr. 6 at der databaser faller inn under direktivets virkeområde, så skal ikke offentlige organer utøve sin rett som databaseprodusent til å hindre eller begrense viderebruk utover de grensene som er fastsatt i direktivet. Dette er en klargjøring av rettstilstanden, og ikke en nyvinning. Innføringen er et resultat av at det i EU-området har vært innrapportert tilfeller hvor offentlige organer nettopp har hindret eller begrenset en slik viderebruk med hjemmel i databasedirektivets artikkel 7 nr. 1.

Utdanningsinstitusjoner, forskningsutøvende- og forskningsfinansierende organisasjoner er for øvrig ikke forpliktet til å følge saksbehandlingsreglene om forespørsel om tilgang til data i artikkel 4. De er imidlertid fortsatt forpliktet til å ikke utøve sine eventuelle rettigheter som databaseprodusent til å hindre eller begrense viderebruk utover direktivets grenser.

© **Norges forskningsråd 2021**

Norges forskningsråd

Besøksadresse: Drammensveien 288

Postboks 564 , 1327 Lysaker

Telefon: 22 03 70 00

Telefaks: 22 03 70 01

post@forskningsradet.no / www.forskningsradet.no

Foto/ill. omslagsside: Shutterstock

ISBN nr. 978-82-12-03901-8 (PDF)

Publikasjonen kan bestilles via internett:

www.forskningsradet.no/publikasjoner

